T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE MÜLKİYET KAVRAMI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Tuğçe KURTAĞZI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "John Locke'un Siyaset Felsefesinde Mülkiyet Kavramı" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05./11./.2020

Tuğçe KURTAĞZI

ÖZET

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE MÜLKİYET KAVRAMI

17. yüzyıl İngiltere'sinde yaşayan John Locke'un siyaset felsefesinin etkileri yaşadığı çağı aşmış, liberal toplumlarının dayandığı ilkelerin temelini oluşturmuştur. Mülkiyet, siyaset felsefesinin merkezinde yer alan konulardan biridir. Locke, doğa durumundan kaynaklandığını iddia ettiği mülkiyet kavramına *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde "yaşam, özgürlük ve mülk" şekilde geniş bir anlam atfetmektedir. Toplum sözleşmesi ile kurulan devletin görevi ise mülkiyeti korumaktır. Hükümetler vatandaşlarının mülkiyetlerini tehdit ettiği takdirde direnmeyle karşılaşacak ve yönetim çözülecektir. Toplumun üyelerini direnmeye götüren şey hükümetlerin yalnızca vatandaşların mallarını elinden alması değil, Locke'un kast ettiği biçimce geniş kapsamda mülkiyet haklarına el uzatmasıdır. Locke'ta mülkiyet kavramı günümüzde ifade edildiği şekilde yalnızca mal, mülk, servet anlamında kullanılmamakta; yaşam hakkını ve liberalizmin temelinde yer alan özgürlüğü de içine almaktadır. Çalışmada Locke'un mülkiyet kavramına atfettiği geniş kapsam araştırılmış, günümüzdeki mülkiyet anlayışından farkı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında 17. yüzyıl İngilteresin'de yaşanan değişim ve Locke'un İngiliz Devrimine meşruiyet kazandırmayı amaçlayan eseri *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* çözümlenmiş, Locke'un mülkiyet anlayışıyla bağlantısı incelenmiştir. Çalışmanın amacı Locke'un mülkiyet kavramı ve liberalizmin ortaya çıkışı ile arasındaki bağlantıyı açıklamaktır. Bu bağlamda öncelikle liberalizmin gelişimi ve ilkeleri, Locke'un liberal teoriye katkıları, Locke'un mülkiyet anlayışı, mülkiyet hakkı, direnme hakkı ve özel mülkiyetin temeli tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Durumu, Mülkiyet, Servet, Liberalizm

ABSTRACT
PROPERTY CONCEPT IN JOHN LOCKE'S POLITICAL PHILOSOPHY

The effects of the political philosophy of John Locke, who lived in England in the 17th century, exceeded the age he lived and formed the basis of the principles on which liberal societies were based. Property is one of the issues at the center of political philosophy. He gave a broad meaning to the concept of property, which he claimed was due to the state of Nature, as "life, freedom and property" in his Two Treatises of Government. The duty of the state established by the social contract is to protect the property. If governments threaten the property of their citizens, they will face resistance and the administration will be dissolved. It is not only the dispossession of citizens' property by governments that leads members of society to resist, but to encroach on the broad scope of property rights as Locke means. In Locke, the concept of property is not used only in the sense of estate, riches, wealth as it is expressed today; It also includes the right to life and freedom that is at the heart of liberalism. In this thesis, the wide scope that Locke attributed to the concept of property was investigated, and it was tried to reveal its difference from the current understanding of property. Within the scope of the thesis, the change in England in the 17th century and Locke's work "Two Treatises of Government" aiming to legitimize the British Revolution were analyzed, and its connection with Locke's understanding of ownership was examined. The aim of the thesis is to explain the connection between Locke's concept of property and the emergence of liberalism. In this context, first of all, the development and principles of liberalism, Locke's contributions to liberal theory, Locke's understanding of property, property right, right to resist and the basis of private property were discussed.

Keywords: State of Nature, Property, Estate, Liberalism

ÖNSÖZ

John Locke köleliğe karşı geliştirdiği ve bireyin özgürlüğü önündeki engelleri kaldırma yolunda ortaya koyduğu argümanları, insan aklına verdiği değer, dini hoşgörü ve inanç özgürlüğü savunusu ile çağının en önemli düşünürlerinden biri olmuştur. Fikirleri günümüze değin önemini korumuştur.

Locke 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan değişimin, feodaliteye karşı liberal ilkelerin sözcüsüdür. Mülkiyet kavramı Locke'un siyaset felsefesinin temelinde yer almaktadır. Locke için mülkiyet servetten öte yaşamı ve özgürlüğü de içeren kapsayıcı bir kavramdır. Bu anlamıyla kölelik karşıtı bir tavır takınarak insanın kendi yaşamı ve bedeni üzerindeki sahipliğini savunmakta; feodal toplumun ve kilisenin bireylerin inanç, eylemleri üzerindeki özgürlüklerini kısıtlayan etkisini eleştirmekte; feodal mülkiyet karşısına emek temelli mülkiyeti yerleştirmektedir.

Mülkiyet hakkı, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi tarihi metinlerden günümüz anayasalarına kadar bir çok kanuni metinde yer almaktadır. Mülkiyeti siyaset felsefesinin merkezine koyan Locke'un metinlerini incelemek ve fikirlerini tartışmak mülkiyet hakkında günümüzde hala geçerliliğini koruyan birçok soruya cevap bulmak açısından önemlidir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımları, rehberliği ile yanımda olan ve danışmanlığımı kabul etme nezaketini gösteren sevgili hocam Doç. Dr. Ahmet Tunç'a; hayatımın her alanında maddi, manevi destekçim olan, güç ve motivasyon kaynağım sevgili annem Sermin Kurtağzı ve sevgili babam Ahmet Kurtağzı'na en kalbi duygularımla teşekkür ederim.

Tuğçe KURTAĞZI

Çanakkale, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **vi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
JOHN LOCKE

1.1. John Locke'un Çocukluk Yılları ve Eğitim Hayatı **5**
1.2. Yetişkinlik Yılları ve Eserleri **8**

İKİNCİ BÖLÜM
KLASİK LİBERALİZM VE JOHN LOCKE

2.1. Klasik Liberalizm: Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Gelişim **14**
2.1.1. Liberalizm Kavramı **14**
2.1.2. Klasik Liberalizmin Tarihsel Kökenleri **15**
2.2. Klasik Liberalizmin Unsurları **24**
2.2.1. Bireycilik **26**
2.2.2. Özgürlük **28**
2.2.3. Hukukun Hakimiyeti ve Sınırlı Devlet **30**
2.2.4. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi **32**
2.3. John Locke'un Liberal Teoriye Katkıları **34**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE MÜLKİYET KAVRAMI

3.1. Mülkiyet Kavramı **41**
3.2. John Locke'un Mülkiyet Anlayışı **46**
3.2.1. Doğa Durumu ve Doğa Yasası **49**
3.2.2. Mülkiyet ve Mülkiyet Hakkı **55**
3.2.2.1. Edinimin Meşru Temeli **58**
3.2.2.2. Edinimin Sınırları **61**
3.2.2.3. Siyasal Toplumda Mülkiyet **63**

3.2.3.4. Direnme Hakkı ……... 67
3.3. Locke'un Mülkiyet Teorisine Eleştirel Yaklaşımlar ……..... 69
SONUÇ……..……..... 80
KAYNAKÇA ...……. 85
ÖZGEÇMİŞ ….……..... 96

KISALTMALAR

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör (ler)

Haz. : Hazırlayan

GİRİŞ

Sınırlı devlet, bireysel özgürlük ve serbest piyasa ekonomisi ilkelerine dayanan liberalizm, ortaya çıkışından itibaren dünya siyasetini derinden etkilemiştir. Liberal toplumlarda mülkiyet, bireyin devlet de dahil olmak üzere gerçek ve tüzel kişilere karşı korunan özel alanıdır. Özgür insan, vicdani ve ekonomik anlamda kısıtlamalardan azade olmalıdır. Bu sebeple mülkiyet haklarına saldırı ve kısıtlama girişimi liberal özgürlüğe saldırı anlamına gelmektedir. Mülkiyet, siyasal liberalizmin kurucusu kabul edilen John Locke'un siyaset teorisi içerinde merkezi bir yere sahiptir.

Locke mülkiyeti doğa durumunda edinilmiş bir hak olarak görmektedir. Doğa durumu ise doğa yasası tarafından yönetilen, siyasal toplum öncesi bir insanlar arası eşitlik halidir. Doğa durumunda herkes eşit, aynı zamanda özgürdür. Ancak özgürlük istenilen her eylemde bulunmak anlamına gelmemektedir. Başkalarının yaşamına, özgürlüğüne, servetine, bedenine zarar vermek doğa yasası tarafından yasaklanmıştır ve cezalandırılmayı gerektirmektedir. Ancak doğa durumunda tarafsız bir yargıcın eksikliği doğa yasasının ihlali durumunda ortaya çıkan cezalandırma hakkının belirsizliğine yol açmaktadır. Bu sebeple insanlar toplum sözleşmesi yoluyla siyasal toplum altında birleşmekte, doğa yasasını yürütme iktidarlarını devlete devretmektedir.

Locke için siyasal toplumun vazifesi ve kuruluş amacı mülkiyeti korumak, bireylerin güvenliğini sağlamaktır. Gücü doğa yasası ile sınırlandırılmıştır. Çünkü mülkiyet siyasal toplum kurulmadan önce doğa durumundayken edinilmiş bir haktır. Dolayısıyla devlet vatandaşlarının yaşamlarını, özgürlüklerini ve mal varlıklarını ellerinden alma yetkisine de sahip değildir. Klasik liberalizmin "sınırlı devlet" düşüncesinin temeli Locke ile atılmıştır. Locke'un metinlerinde bahsi geçen özgürlük (freedom from) negatif özgürlükdür.

Bu çalışmanın ana konusunu Locke'un mülkiyet kavramına atfettiği geniş kapsamın ve liberal teoriye sağladığı katkının çözümlenmesi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Locke'un başta *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* olmak üzere eserleri incelenmiş, mülkiyet anlayışı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Locke'un yaşadığı dönemin şartları, siyasi yapısı ve mülkiyet anlayışındaki değişim liberalizmin gelişimiyle paralel olarak incelenmiştir.

Çalışmanın amacı Locke'un mülkiyet kavramını derinlemesine analiz edilmesi; 17. yüzyıl İngiltere'sinde başlayan mülkiyet ilişkilerindeki değişimin ve liberal teoriye katkılarının çözümlenmesidir. Locke'tan yola çıkarak mülkiyetin meşru temelini oluşturan "insanın kendi bedeni üzerindeki sahiplik hakkı", "emek temelli mülkiyet", "siyasal toplumda mülkiyet hakkının dokunulmazlığı" konularının araştırılması çalışmanın diğer amaçlardır.

Çalışmanın hipotezini "John Locke'un mülkiyet anlayışı günümüzde benimsenen mülkiyet anlayışından farklıdır" cümlesi oluşturmaktadır.

Bu çalışma "John Locke için mülkiyet ne ifade etmektedir?", "Locke'a göre doğa durumu ve doğa yasası ne ifade etmektedir?", "Mülkiyet doğal hukuk tarafından nasıl düzenlenmektedir?", "Paranın icadı ve mülk edinmenin sınırları arasında nasıl bir ilişki vardır?", "Locke'un fikirleri liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişimine nasıl katkı sağlamıştır?" sorularına cevap bulmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tez yazım sürecinde, Locke'un başta *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*"si olmak üzere eserleri incelenmiş, akabinde araştırma konusu ile ilgili bilgi bulunduran kayankaların araştırılması, analiz edilmesi amacıyla genel bir literatür taraması yapılmıştır. John Locke ve mülkiyet konularında yazılmış kitaplar, tezler ve makaleler incelenmiş; burada yer alan yorum, eleştiri, tespit ve değerlendirmelerden faydalanılmıştır. Konuyla alakalı bilgiler, Locke'un mülkiyet teorisi çerçevesinde değerlendirilerek derlenmiş, anlaşılır şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden yapılan çıkarımlar ile çalışma betimsel araştırma yönetimi çerçevesinde ilerletilmiştir. Yanı sıra geçmişte yaşanmış olayları, tarihsel gerçekleri belgeler ve kanıtlar ile ortaya koyan tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Locke'ta mülkiyet kavramını çalışmanın temel zorluğu metinlerinin Türkçe çevirlerinden kaynaklanan kavram kargaşasıdır. Locke geniş anlamda mülkiyeti "property", dar anlamda mülkiyeti ise "estate" kavramıyla ifade etmektedir. Ancak eserlerinin Türkçe çevirilerinde kimi zaman her iki kavram da mülkiyet kelimesiyle karşılanmaya çalışılmış, kimi zaman mal, servet ya da sahiplik kavramları kullanılmıştır. Bu sebeple eserlerinin orijinal metni incelenmeden bir kavram bütünlüğü yakalamak ve mülkiyet kelimsiyle neyi kastettiğini anlamak güçtür.

Locke'un mülkiyet anlayışını ele alan bir çok çalışma onun tanımının yalnızca maddi malları içeren kısmı üzerine yoğunlaşmaktadır. Locke'ta mülkiyet kavramını

çalışmanın bir diğer zorluğu bu noktada ortaya çıkmaktadır. Locke'un metinlerinin Türkçe çevirilerinde ortaya çıkan kavram kargaşasının yanı sıra, düşünür hakkında Türkçe ikincil kaynaklar da oldukça sınırlıdır. Var olan sınırlı sayıda kaynak da mülkiyetin günümüzde anlaşılan şekliyle maddi servet anlamını merkeze almaktadır. Yalnızca türkçe kaynaklar kullanılarak yapılacak bir çalışma Locke'un mülkiyete atfettiği geniş kapsamın anlaşılmasını güçleştirerecek, onun yalnızca mallarının edinimi anlamında mülkiyet fikrine yoğunlaştığı düşüncesine sebep olabilecektir. Anlatılmak istenen Locke'un malların edinimi konusunda fikirler ortaya koymadığı değildir. Aksine Locke emek temelli mülkiyet fikriyle düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinin beşinci bölümünde servet anlamıyla mülkiyeti ayrıntılı biçimde açıklamakta ve tartışmaktadır. Malların sınırsız ediniminin önünü açmasıyla, servet birikimi ve kapitalist mülkiyet ilişkilerinin gelişimiyle bağlantısını kurmak olasıdır. Ancak iddia edien Locke'un mülkiyet anlayışının bununla sınırlı olmadığı; bireyi merkeze alan anlayışın insanın yaşamı, bedeni, emeği, dini görüşleri ve liberalizmin temeline oturan özgürlüğü de içine alan geniş bir kapsama ulaştığıdır. Dar anlamda mülkiyet anlatısı geniş mülkiyet tanımınıyla çelişki içermemektedir. Aksine insanın kendi bedeni üzerindeki sahiplik hakkından ileri gelmesinden ötürü geniş mülkiyet tanımının bütünleyicisi konumundadır. Ancak bu yaklaşımın Locke için mülkiyetin ifade ettiklerinin yalnızca bir bölümünü içerdiği unutulmamalıdır.

Locke, bilgi edinmenin yolunun gözlem ve deneyimlere dayandığını söylemektedir. Kişinin fikirlerinin ve dünya görüşünün şekillenmesinde eğitimi, deneyimleri, çevresi ve dostlarının etkisi bulunmaktadır. Bu sebeple fikirlerinde yaşadığı dönem ve çevrenin etkilerini kavrayabilmek adına yaşamına ve deneyimlerine başvurmak yararlı olacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde John Locke'un yaşamı ve eserleri başlığı altında eğitimine, çevresine, siyaset felsefesine, eserlerine ve yaşadığı dönemin koşullarına değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Locke'un öncüsü olduğu klasik liberalizm ele alınmıştır. Öncelikle klasik liberalizmin ortaya çıkış ve gelişim süreci, unsurları açıklanacaktır. Akabinde Locke'un liberal teoriye katkıları tartışılacaktır. Locke'un fikirleri ile liberalizmin unsurları arasındaki bütünlüğün açıklanması amaçlanmaktadır.

Üçüncü bölümde Locke'un "Hükümet Üzerine İkinci İnceleme" isimli eseri temel alınarak mülkiyet anlayışı açıklanacaktır. Mülkiyet kavramının olağan kavranışıyla

Locke'un tanımı arasındaki farkın ortaya konabilmesi amacıyla öncelikle mülkiyet kavramı ele alınacaktır. Daha sonra Locke'ta mülkiyet ve mülkiyet hakkı, edinimin temeli olarak emek, edinmenin sınırları ve paranın keşfi, siyasal toplumda mülkiyet, direnme hakkı konuları doğa yasası temelinde tartışılacaktır. Mülkiyete dair fikirlerinin daha iyi anlaşılması için doğa durumu ve doğa yasası kavramları incelenecektir. Ardından Locke'un mülkiyet teorisine getirilen eleştirilere de değinilecektir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise incelenen kaynaklar ve görüşlerden yapılan çıkarımlar, çalışmanın ana metninde söylenenlerden ortaya çıkan sonuçlar ana hatlarıyla ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
JOHN LOCKE

John Locke, ampirizmin ve liberal devlet kuramının kurucusu, siyaset filozofu olarak bilinmektedir. Günümüzde hala bilgi teorini hakkındaki eseri *İnsan Aklı Üstüne Bir Deneme* ve siyaset teorisini anlattığı eseri *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* düşünce tarihinin kilometre taşları sayılmaktadır (Bouillon, 1998: 1).

Feodalite sonrası Avrupa ve Amerika tarihine bakarak Locke'un aileler ve çocuklar, insan ve yaratıcı, hizmetçiler ve sahipler, yöneticiler ve yönetilenler arasındaki ilişkiyi tekrar tanımlayan Hıristiyanlık eleştirisi ve mülkiyet teorisinin gücünü anlamak mümkündür. Locke'un siyaset teorisi, bireyin, insan aklının değerinin, aydınlanmanın hikayesidir (Brubaker, 2012: 209).

Dunn'a göre Locke'un fikirleri Amerikan Sömürgeciliği süreciyle de aynı paraleldedir. Söyledikleri James Otis ve Thomas Jefferson tarafından tam anlamıyla uygulanmıştır. Denemeleri Hollanda ve Fransa'da büyük ilgi görmüştür. Avrupa Aydınlanmasının kilit isimlerinden biridir. Eserleri büyük entelektüel bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve etkilemiştir (Dunn, 2008: 33-36).

Bu bölümde John Locke'un yaşamı, eğitim hayatı, eserleri, yaşadığı dönemin koşulları ve siyaset felsefesine değinilecektir. Öncelikle çocukluk yılları ve eğitim hayatı, akabinde yetişkinlik yılları ve siyaset felsefesi dönem koşulları dikkate alınarak anlatılmaktadır.

1.1. Çocukluk Yılları ve Eğitim Hayatı

1632 yılında dünyaya gelen Locke, iyi eğitim almış bir doktor, diplomat ve eğitimcidir. Babasının İngiltere iç savaşı sırasında edindiği ilişkiler, iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Londra'daki Westminder okulunda Yunanca, Latince, Arapça ve İbranice öğrenmiştir. Daha sonra Oxford'a, Chirist Church okuluna devam etmiş ve felsefe eğitimi de görmüştür (Boullion, 1998: 3).

Locke, varlıklı bir aileye mensup değildir. Bu sebeple tasarruflu yaşamak, İncil çalışmaları ve ciddi bir çalışma ahlakı gençlik dönemini karakterize etmektedir. Bir Püriten olan Dr. Samuel Crook tarafından vaftiz edilmiştir. Samuel Crook, Locke'un çocukluk yıllarında ülkeyi ikiye bölen pazar günü eğlenceleri, ölçülü alkol kullanımı ve dans

etmenin yasaklanması gibi kararların verilmesinde etkili olmuştur. Kimi kral yanlısı kesimler kararlara sempati ile yaklaşsa da Locke'un ailesi de dahil olmak üzere halkın büyük bölümünün muhalefetinin artmasına neden olmuştur. Parlamentonun kararı olmaksızın vergi toplayan Kral Charles, halk tarafından desteklenen bir hükümdar değildir. 1629 yılından itibaren Parlamentoyu toplantıya çağırmamıştır. 1640 yılımda Kuzey İskoçya ile ilgili sıkıntılar patlak vermiştir ve kralın paraya ihtiyacı artmıştır. Çareyi parlamentoyu tekrar toplamakta aramasına karşın, başarılı olamamış, Locke henüz on yaşındayken ülkede iç savaş patlak vermiştir (Parker, 2004: 8).

Locke'un çocukluk yıllarında İngiltere'nin siyasi yaşantısı ve yetişkinlik yıllarında edindiği dostlukların fikir dünyasında etkili olduğu düşünülmektedir. Çocukluk yıllarını anlattığı bir yazısında "kendimi bu dünyada idrak eder etmez neredeyse bugüne kadar devam eden bir fırtınanın içinde buldum" demektedir. I. Charles'in tahtta olduğu bu dönemde iktisadi ve dinsel çatışmalar yaşanmaktadır. Kral, egemenlik yetkisini Tanrıdan aldığını iddia ederek parlamentoyu toplamamakta, tek başına hüküm sürmek istemektedir. Yanı sıra parlamentonun onayı olmaksızın vergi koyamayacağı kararlaştırılmasına karşın Gemi Parası adı altında uygulamaya başladığı vergi, halk arasında hoşnutsuzlukla karşılanmaktadır. 1642 yılında krala karşı silahlı bir direniş başlamıştır. Locke'un babası parlamento tarafında, bir süvari alayında görev almıştır (Woolhouse, 2011: 9-10). Babası I. Charles'in tahtan indirilmesinin ardından yargılamanın yapıldığı mahkemenin başkanlığını da yapmıştır (Didier, 2009: 1).

Locke eğitimine evde başlamış, Westminder okulunda devam etmiştir (Copleston, 1998: 75). Babasının iç savaş sırasından edindiği dostlardan biri olan Alexander Pompham, Locke'un Westminster okuluna alınmasında etkili olmuştur. Pompham parlamentonun üyesidir ve ulusal politika alanında çalışmaktadır. Eğitim hayatının ilerleyen yıllarında Christ Church Kolejine ve Oxford'a girişi sırasında babasının etkili siyasi dostlarına başvurmayı sürdürmüştür (Dunn, 2008: 16).

Locke, Christ Church'de bulunduğu dönemde haftada iki gün Aristoteles, Cicero, Quintilionus ile alakalı derslere katılmış ve ahlak felsefesi dersleri almıştır (Woolhouse, 2011: 18). Oxford'da verilen felsefe eğitimini kalıplaşmış bulmakta ve yararsız sorular içinde kaybolmuş olduğunu düşünmektedir (Copleston, 1998: 75).

Locke'un eğitimi sırasında Oxford'da ciddi bir dini gerilim bulunmaktadır. İç savaşın ilk yıllarında kraliyet tarafında yer olan kolej, 1646 yılından sonra parlamentoyu

desteklemeye başlamış, Locke'un eğitim hayatı boyunca da Püriten olarak kalmıştır. Püriten olmayanlar okuldan uzaklaştırılmıştır. Locke, 1956 yılında yüksek lisans eğitimini Oxford'da almıştır. Sürekli dini çatışmaların yaşandığı ortam eğitim hayatını sekteye uğratmamıştır. Bu yıllarda entelektüel kabiliyetleriyle göze çarpmaya başlamıştır (Parker, 2004: 9-10).

Locke, master ve doktorasını tamamlamasının ardından, ahlak felsefesi kürsününe atanmış, Aristoteles üzerine çalışmasının yanı sıra deneysel bilimlerle de ilgilenmeye başlamıştır (Zelgüt, 2010: 49). Oxford'da okutulmuyor olmasına karşın, Locke'un felsefe ile ilgili düşüncelerinde Descartes okumasının etkisi olmuştur (Didier, 2009: 2).

Descartes'in *Yöntem Üzerine Söylev, Meditasyonlar, Aklın Yönetimi İçin Kurallar* isimli eserleri Locke tarafından bilinmektedir. Descartes'in kendisini felsefe hakkında anlaşılmaz tartışmalardan ve Stolastik düşünceden kurtardığı söylemektedir. Ancak bu Locke'un bir Descates'cı olduğu anlamına gelmemektedir. Descartes'in matematiğin bilginin tamamına amaç sağladığı fikrine karşı çıkmaktadır (Locke, 1992: 9-10).

Mezuniyetinin ardından, Brandenburg'da Sir Walter Vane'nin sekreteri olarak yürüttüğü kısa bir görevin ardından tekrar Oxford'a dönmüş ve bilimsel çalışmalarına ağırlık vermiştir. Robert Boyle'in kimya ve bitki bilimi deneylerine yardımcı olmaya başlamıştır. 1666 yılında lisans derecesi olmamasına karşın, tıp doktoru olmak amacıyla tıp doktorası yapmak istemiş ve muafiyet talep etmiştir. Tıp doktoru ünvanı alabilmek için üç yıl tıp ve anatomi dersleri alınması zorunlu olduğundan başvurusu reddedilmiştir. Ancak Locke Oxforda'da kalarak fizik ve kimya dersleri almayı sürdürmüştür. Boyle, Lower gibi bilim insanların yaptığı deneysel çalışmalar üniversite derslerinden daha fazla dikkatini çekmektedir. 1666 yılında Locke doktor David Thomas ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Hayatının dönüm noktası sayılabilecek Lord Ashley ile tanışması da bilim ve özel olarak tıp alanına dair çalışmaları sayesinde olmuştur (Dewhurs, 1958: 1-2).

Öğrenciliğinden itibaren uygulanan eğitim yöntemlerinden hoşnutsuz olan Locke, tıp biliminde de varlığını sürdüren skolastik düşüncenin karşısında yer almaktadır. Yaşadığı dönemde İngiltere'nin en ünlü doktorlarından olan Synedam Locke'un dostu olmasının yanı sıra, kullandığı deneysel yöntemlerle de onun hayranlığını kazanmıştır (Locke, 2004: 8).

1.2. Yetişkinlik Yılları ve Eserleri

Locke, Oxford'dan mezun olmasının ardından ahlak felsefesi alanında çalışmıştır. Stajyer olarak İngiliz elçisinin yanında Brandenburg Elektörüne gitmiş ve aynı yıllarda *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* olarak bilinen ilk eserini yayımlamıştır (Boullion, 1998: 3-4).

Locke için doğa yasası akıl yürütme ile keşfedilebilen, geleneklerden ve insanların anlaşmasından türetilemeyecek bir tür yasadır. Yasanın yapıcısı yaratıcının bizzat kendisidir (Parry, 2013: 5). Locke'un siyaset teorisi doğa yasası üzerine kuruludur. Hak ve özgürlükleri doğa yasasından türetmektedir.

Shaftesbury kontu Lord Ashley'in hizmetine girmesiyle Locke'un hayatı başka bir yönde gelişmeye başlamıştır. Protestan muhalefetinden olan Shaftesbury'nin siyasi hayatındaki düşüş ve yükselişler Locke üzerinde de etkili olmuştur. Kont'un siyaset dünyasında etkili olduğu dönemlerde Locke devletin iç ve dış ticaretine ilişkin bilgiyi, devlet refahında ekonominin sahip olduğu önemi ve İngiliz ekonomisinin durumunu anlama fırsatı bulmuştur. Dunn'a göre Locke ile Shaftesbury'nin yolları kesişmemiş olsaydı, Locke siyasi ve kamusal sorunları öğrenme, inceleme fırsatı bulamayabilirdi. Anayasaya, dinde hoşgörüye, bireysel haklara ilişkin görüşleri de Shastesbury ile tam anlamıyla paralellik göstermektedir. Kont'un gücünü yitirdiği dönemler Locke içinde sürgün yılları olmuştur (Dunn, 2008: 19-21).

Lord Ashley için çalışamaya başlamasının ardından Ashley'in sağlık problemleri baş göstermiştir. Bu dönemi çoğunlukla tıp bilimiyle ilgilenmeye ve Ashley'i tedavi etmeye ayırmıştır. Yanı sıra *Anatomie* isimli ampirizme dayanan eserini yazmıştır. Locke, *Anatomie*'de doğayı, insan bedeninin nasıl işlediğini tam olarak anlamanın ve öğrenmenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bir hastalığın tedavisine dair bilgi bedenin işleyişine dair bilgiye değil, ilaçların bileşiminin ve dozajının iyileşme süresi üzerindeki etkisinin gözlem ve deneyimine dayanmaktadır. Hekimi bir bahçıvana benzeterek "nasıl bahçıvanın bilgisi ve zanaatı ağaç kabuğunun öz suyunun içeriğine değil yılların gözlemine dayanıyorsa, aynı şey tıp bilimi içinde geçerlidir" demektedir (Woolhouse, 2011: 99-101).

Anatomia'yı kaleme alırken kendi kişisel deneyimlerinden faydalanmıştır. Yaşadığı yüzyılın en ünlü ameliyatlarından biri olan Lord Ashley'in karın ameliyatında bulunmuştur. İyileşme dönemi boyunca da Ashley ile kalan Locke, ameliyatın tamamı, yaranın iyileşmesi, ilaç tedavisi hakkında tüm süreci içeren notlar almıştır. İyileşmesinin

ardından Ashley yaşamını Locke'a borçlu olduğunu söylemiştir (Anstey ve Burrows, 2009: 6-7).

Bilim ve tıpa gittikçe daha fazla ilgi duyan Locke, Oxford'da deney- gözlem yöntemleri kullanan, Robert Boyle ile beraber çalışmıştır. Bu yalnızca bilim üzerine çalışmak değil, deneysel yöntemlere de ilgi duymak anlamına gelmektedir (Parry, 2013: 4).

Locke, sezgisel ve duyularla algılanan olmak üzere iki tip bilginin varlığından söz etmektedir. Sezgi ile elde edilen bilgi Tanrı'ya dair, duyular yoluyla anlaşılan ve kanıtlanan bilgi ise matematiksel bilgidir (Dunn, 2008: 100).

John Locke en bilinen yapıtlarından biri olan *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme'*de deneycilik prensibini ortaya koymaktadır. Bilgi, ancak deney ve duyusal deneyimlerden kaynaklanmaktadır (Raynaud, 2003: 545). Ona göre, öğrenmeyi sağlayan deneyimlerdir ve dolayısıyla bilgi duyular ve deneyimler yoluyla edinilmektedir. İdelerin insanın zihnine girmesinin başka bir yolu bulunmamaktadır (Woolhouse, 2011: 114). Hiçbir çaba tat alma yetisi olmayan bir insanın zihninde elmanın tadını oluşturmaya yetmeyecektir (Locke, 1992: 95).

Aklın kavrayamadığı ve doğal idelerin yeterli olmadığı noktada vahye başvurmak gerektiğini düşünmektedir. Akıl ve iman birbirlerine zıt değildir. Duyuların insan ve Tanrı arasındaki ilişkiyi ve hakikati anlamaya yetersiz kaldığı noktada vahiy devreye girmektedir. Gerçeklik akıl ve deneyim ile, bir şeyin özü anlamında hakikat ise Tanrının ışığı ile bulunmaktadır (Woolhouse, 2011: 146).

1666 yılında Locke, kendisine teklif edilen elçilik vazifesini geri çevirmiş, yanında çalışamaya başladığı Lord Ashley'in desteğiyle yalnızca tıp değil, ekonomi alanında da çalışmalar yapmaya başlamıştır. Ashley Ticaret Başkanlığı görevini yürütürken, özel danışmalığı görevini yürütmüştür (Locke, 2013: 10). 1668 yılında *Faizin Düşürülmesi ve Paranın Değerinin Arttırılması Hakkında Düşünceler* isimli eserini kaleme almıştır. Ona göre paranın değerinin belirlenmesi devlete değil özgür piyasaya bağlı olmalıdır (Boullion, 1998: 4-5).

Locke, eserlerinin çoğunu yaşamının son yıllarında yayınlamıştır. Woolhouse'a göre, Şanlı devrimin ardından William Orange tahta çıkmamış ya da Locke Hollanda'dan dönerken ölmüş olsaydı fikirleri bugün olduğu gibi bilinmeyecek, kayıt altına alınamayacaktı. Ona bugün hala üniversitelerin müfredatlarında yer verilmesini sağlayan

ünü kazandıran üç eseri *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* ve *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*'tur. Düşünceleri Avrupa kıtasına yayılmış, dünyanın birçok yerinde etkili olmuştur. Mezarının yanındaki tablette "onun felsefesi Amerika Birleşik Devletleri'ni kuranlara yol gösterdi" yazmaktadır (Woolhouse, 2011: 2). Hardy Boullion "liberalizmin tarihi John Locke ile başlamaktadır" demektedir (Boullion, 1998: 36).

1679 yılında Shaftesbury kral II. Charles'a karşı sert bir muhalefet yürütmektedir. Muhalefetin içinde yer alan Locke, Lord William Russel, Algernon Sidney'in yaşamları tehdit altındadır. Takip eden yıllarda gücünü tamamen yitiren Shaftesbury Holldanda'ya kaçmış, Lord William ve Sidney öldürülmüş ve Locke kral yanlıları tarafından takibe alınmıştır. Sidney'in suçlu bulunduğu konulardan biri kral yanlısı Filmer'a karşı eleştirileridir. Locke'un da *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme'*si Robet Fimler'ın fikirlerinin ve mutlak monarşinin eleştirisini içermektedir. Kral tarafından seksendört kişiden oluşan hainler listesine alınan Locke, 1683 yılında Hollanda'ya kaçmıştır (Dunn, 2008: 24-25).

Locke, kralların yönetme hakkını tanrıdan aldığını iddia eden mutlakıyetçi Robert Filmer'ın fikirlerini çürütmeyi amaçladığı eserinde, siyasal iktidarın bir efendinin kölesi, babanın çocuğu üzerindeki iktidarından farklı olduğunu savunmaktadır. Krallar da dahil tüm yöneticilerin yetkilerinin kamu yararıyla sınırlandırılması gerektiğini düşünmektedir (Didier, 2009: 63-64).

Robert Filmer, Tanrının dünya üzerindeki iktidarı ve sahiplik hakkını Adem'e verdiğini iddia ettiği *Patriarcha* isimli eseri, tahtta hak iddia eden York Dükü tarafından sahiplenilmiştir. Locke'a göre Fimler'in iddiaları mantıksızlıklar ve tezatlar içermektedir. İnsan doğuştan özgürdür ve krallar insanlar üzerinde mutlak, patriyarkal bir iktidara sahip değildir (Boullion, 1998: 10-11).

Yöneticilerin yetkilerini Tanrıdan aldığı iddiasıyla uyguladığı keyfi iradeyi reddetmek ve bireysel özgürlükleri korumak için kaleme aldığı eserleri ile yeni ortaya çıkan sanayi toplumuna bir miras bırakmıştır. Locke sayesinde İngiltere'de hüküm süren Stuart Hanedanına benzer sınırsız egemenlik isteğine karşı elde edilen güvencenin felsefi temelleri atılmıştır (Hamilton, 1932: 880).

Hollanda'da kaldığı dönemde Locke, liberal ilahiyatçıların önderi Limborch ile tanışmıştır (Didier, 2009: 2). Aynı zamanda ülkenin ekonomik büyümesini de yakından

izleme fırsatı bulan Locke, sebebinin özgürlükte daha özel olarak ekonomik özgürlükte yattığı sonucuna ulaşmıştır. *Hoşgörü üzerine bir Mektup* isimli eserine hoşgörünün verimliliği arttırdığı ve önemle araştırılması gereken bir konu olduğunu yazmıştır (Boullion, 1998: 4). Locke'un liberal düşünceleri dine yaklaşımında da kendisini göstermektedir. Bir özgürlükçü olan Locke, dinde hoşgörüden yanadır. Dogmalara karşıdır ve dini siyasal iktidarın yetkisinin dışında bir alan olarak görmektedir (Didier, 2009: 74).

Hoşgörü düşüncesi doğal hukuk teorisinden kaynaklanmaktadır. Doğa yasası Tanrının yasasıdır. İnsanları özgür kılan yasanın akıl yolu ile keşfedilebilir olmasıdır. Toplum sözleşmesi yoluyla kurulan ve vazifesi bireyin özgürlüklerini korumak olan devlet de doğa yasasıyla bağlıdır. Devletin yetkilerinin sınırlarını net bir şekilde çizen Locke, bu sınırlar aşıldığı takdirde iktidarın meşruiyetini kaybettiğini söylemektedir. İktidar insanların inandıkları şekilde yaşamlarına müdahale edemez. Vatandaşlarının inançlarına ve yaşamlarına karşı işleyeceği suçları önlemekle görevlidir (Locke, 2013: 17-19).

Devletlerin görevi, insanların özgürlüklerini ve maddi mülklerini korumaktır. Ruhani huzuru aramak, dini vazifelerini yerine getirmek ve Tanrının buyrukların uymak herkesin kendi sorumluluğundadır. Devletin insanın ruhunu korumak gibi bir vazifesi yoktur. Dolayısıyla dini konularda vatandaşlarına zorunluluklar dayatma yetkisine sahip değildir (Dunn, 2008: 77). Locke, herkesin cennete giden yolu kendisinin bulması gerektiğini savunmuş ve farklı inançların cezalandırılması gerektiğini düşünen Anglikan fikirlerini karşısına almıştır (Woolhouse, 2011: 97).

Locke devletin ve kilisenin birbirinden ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Devlet hiçbir şekilde vicdani konulara karışmamalı, söz hakkı olmamalıdır. İnsanların inançları yasalarla düzenlenmemelidir (Boullion, 1998: 29-30). Locke'un hoşgörü üzerine yazılarıyla *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'si arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Din ile ilgili görüşlerin ve fikir ayrılıklarının hoşgörü ile karşılanması gerektiğine dair fikirleri siyasal toplum ve bireysel özgürlük ile alakalı fikirleri ile karşılıklı etkileşim göstermektedir (Boullion, 1998: 8-9).

Locke *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'*sini Hollanda'da bulunduğu dönemde yazmıştır. Metinde anayasal düzenden, meşru bir siyasal sistemin nasıl kurulacağından, haksız otoriteye karşı direnme hakkından, mülkiyet hakkından ve bireysel özgürlüklerin temeli olan doğa yasası kuramından bahsetmektedir. Mutlak monarşiye karşı savlar ileri sürmekte, bireyin özgürlükleri ve mülkiyetin İngiltere kralının gücüne getirdiği

sınırlamalar, anayasal düzenin gerekliliği sonuçlarına ulaşmaya çalışmaktadır (Dunn, 2008: 43-44).

Locke, yasama yürütme ve yargının ayrı organlarca kullanılmasını, güçler ayrılığını savunmaktadır. Yasama en üstün güçtür. Ancak yasalar kamu yararıyla çeliştiği ya da yasa yapıcılar kişilerin özgürlüklerini ve mülkiyetlerini tehdit eden yasalar yaptığı takdirde meşruiyetlerini kaybetmektedir. Direniş hakkının temeli budur. Direniş devleti tamamen ortadan kaldırmak ve doğa durumuna geri dönmek anlamına gelmemektedir. Meşruiyetini yitiren yasama gücünün yerine yenisinin getirilmesi yoluna başvurulmaktadır (Didier, 2009: 66).

Locke *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sini yayınlarken önsözünde Kral William'a iyi dileklerde bulunmaktadır. Meşru yönetimin ilk şartının halkın rızası olduğunu söyleyen Locke, William'ın James'i tahtından eden bir isyancıdan çok meşru kral olduğunu ima etmektedir. Tek mutlak güç olmaya çalışan keyfi iktidarın kendisini halk ile savaş durumuna soktuğunu yazmıştır (Woolhouse, 2011: 322).

Locke'a göre, yürütme sınırlı yetkiye sahiptir. En üstün güç olan yasama ile yürütme aynı kişide ya da organda birleşmemelidir. Ne yasama ne de yürütme güçleri keyfi ve sınırsız kullanılamamalı, doğal özgürlükler ve mülkiyet hakkıyla sınırlandırılmalıdır. Yasalar halkın seçtiği temsilciler eliyle yapılmalıdır (Dunn, 2008: 41-42).

Kral James'in ardından tahta William Orange ve Mary'nin geçmesiyle Locke'un kaçmasına ya da sahte isimler kullanmasına gerek kalmamıştır. Meclis tarafından Haklar Bildirgesi hazırlanmış ve kabul edilmiştir. İngiltere artık bambaşka bir yönde gelişmektedir (Woolhouse, 2011: 311). İngiltere'ye dönen Locke, yakın Dostu Lady Masham'ın yanına yerleşmiş ve sakin bir yaşam sürmeye başlamıştır. Ancak fikirleriyle Whig partisinde etkisini hissettirmeye devam etmiştir. Bu dönemde yayımlandığı *Eğitim Üstüne Düşünceler* isimli eseri İngiliz eğitim sistemini reforma götürmüştür (Locke, 2013: 12).

Eğitim Üstüne Düşünceler belirli bir düzende yazılmamış sonradan derlenmiştir. Locke için hayatın en önemli parçası eğitimdir. Bir babanın çocuğuna bırakabileceği en değerli miras da eğitimdir (Didier, 2009: 59). İngilizce okuma yazma bilmeyen insanların dilidir, eğitimde ise olmazsa olmaz olan Latince'dir (Didier, 2009: 61).

Çocukları boş kağıtlar gibi gören Locke, bilginin tecrübeler yoluyla edinildiğini savunmaktadır (Boullion, 1998: 33). İnsanı özgür kılan kendi kararlarını verebilme

kabiliyetidir ve kendi mutluluğuna giden yolu özgür seçimler yaparak bulmaktadır. *Eğitim Üzerine Düşünceler* isimli eserinde Locke, bu yeteneği geliştiren eğitim yolları tavsiye etmektedir. İnsan doğru kararlar verebileceği gibi yanlışa da düşebilmekte, karar verme özgürlüğü onu bu yanlış kararların mesuliyetini almak durumunda bırakmaktadır (Locke, 1998: 35).

1675 yılında ülkede çıkan karışıklıkların ardından Shaftesbury'nin gücünü kaybetmesiyle, İngiltere'yi terk etmek zorunda kalan, Hollanda'ya sürgüne giden, 1688 devriminin ardından ülkesine geri dönen Locke; kendisine teklif edilen elçilik görevini tekrar geri çevirmiş, eserlerini yayımlarken aynı zamanda ticaret bakanlığında çalışmıştır. Son yıllarını Cambridge üniversitenin felsefe profesörü Cudworth'un kızı Masham'ın yanında geçirmiş, bu süreçte Platoncu Cudworth ile sürekli mektuplaşmıştır. 1704 yılında hayatını kaybetmiştir (Boullion, 1998: 6-7).

İKİNCİ BÖLÜM
KLASİK LİBERALİZM VE JOHN LOCKE

Bu bölümde, liberalizm kavramına, tarihsel süreç içerisinde liberalizm düşüncesinin ortaya çıkışına, klasik liberalizmin unsurlarına ve John Locke'un liberal teoriye katkılarına değinilmiştir.

Öncelikle, kısaca liberalizmin tanımlaması yapılmış, insana, yasalara, devlete ve ekonomiye nasıl baktığı incelenmiştir. Daha sonra kuramın ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilen John Locke'un liberalizm düşüncesine olan katkıları doğal haklar teorisi bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Klasik Liberalizm: Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Gelişim

Liberalizm kavramının kökeninin ve tarihsel süreç içinde gelişiminin incelenmesi Locke'un fikirleri, yaşadığı dönem koşullarında teorinin ortaya çıkışına yaptığı katkının anlaşılması açıdan önemlidir.

2.1.1. Liberalizm Kavramı

Siyaset literatüründe kullanılan diğer birçok kavrama kıyasla oldukça yeni olan liberalizm, Latince "eleutheria" kelimesinden türemiştir ve özgürlük anlamına gelmektedir. Kavram siyaset terminolojisine 19. yüzyılda girmiştir. İngilizceye İspanyolcadan geçmiş olmasına karşın, sonraki dönemlerde İspanyollar tarafından İngiltere kaynaklı politikalardan bahsedilirken kullanılmıştır. Locke'cu anayasal monarşi ve parlamenter sistem ilkelerini savunan vekiller "liberales" olarak adlandırmıştır. Kullanımı gittikçe yaygınlaşmış, düşünce, ifade ve basın özgürlüğünü destekleyenlerin isimlendirilmesinde kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Yayla, 2002: 15-16).

Siyasal bir ideoloji olarak kabul edilen ve özgürlükçülük prensibine dayanan liberalizm, Aydınlanma Felsefesinin ürünüdür. Latince "liberalis" özgürlükçü kimse anlamına gelmektedir (Birler, 2014: 299).

Dünya Politika Ansiklopedisinde liberalizm; "bir ülkenin ekonomik mekanizmasına devletin karışması aleyhtarı olanların ekonomik teorisidir. Bu teori her türlü krizin kendi kendine çözülebileceğini öne sürer. Yani liberalizm serbest teşebbüs taraftarlarının doktrinidir. Bu bakımdan, sosyalizm ile güdümcülüğün tam zıddıdır. Liberalizm daha çok

kapitalist ekonomilerde kabul gören bir sistemdir. Liberal ise; "siyasi ve ekonomik konularda serbestlik taraftarı olan kimse" olarak tanımlanmıştır (Dünya Politika Ansiklopedisi, 1967: 130).

Maurice Cranston, "bir liberal, özgürlüğe inanan bir adamdır" der. Liberallere göre, liberaliz özgürlükçülük ile özdeşleşmiştir. Bahsi geçen özgürlük bireysel özgürlüktür. Çünkü özgürlüğün öznesi olabilecek yalnızca birey olarak insandır. Kavramın anlatmak istediği, bireylerin temel özgürlüklerinin hukuk yoluyla güvenceye alındığı bir siyasal kurumlaşmadır (Erdoğan, 1993: 63). Liberalizmin amacı, birey özgürlüğünü sağlamak için siyasi iktidarı sınırlamak ve yasa hakimiyetini sağlamaktır. Bunu yaparken de kuvvetler ayrımı ve yazılı anayasalcılık yollarına başvurulmaktadır (Caniklioğlu, 1996: 33).

2.1.2. Klasik Liberalizmin Tarihsel Kökenleri

Ticaretin gelişimi, kent burjuvazisinin yükselişi, ulus devletin ortaya çıkışı, yeni keşifler, Fransız Devrimi ve Sanayi Devriminin etkileri liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişiminde etkili olan faktörlerdir.

Ortacağ'ın yapısındaki değişmeler özgür düşüncenin temellerinin atıldığı ve dinde özgürleşmenin önündeki engellerin kaldırıldığı Rönesans-Reform hareketleriyle başlamış, Fransız Devrimi ile hızlanmıştır. Sanayi Devrimi, sürecin çıktısı, son katmanı olarak düşünülmektedir. Ekonomik ve vicdani özgürlük fikirleri toplumun her katmanına yayılmıştır (Yüksel, 2014: 270).

Liberalizm, Batı Avrupa'da ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkmıştır. Liberal düşüncenin temeli ortaçağın yapısını değiştiren etkenlerde aranmalıdır. Ortaçağ'da Avrupa'da egemen üç yapı bulunmaktadır. Bunlar; yaşam tarzını belirleyen feodalite, dini faaliyetler ile toplumu kendisine bağımlı hale getiren kilise ve imparatordur. Kilise, imparator ve yerel otoriteler birbirlerine karşılıklı olarak bağımlıdır. Kilisenin sunduğu dinsel meşruiyet iktidarın esasıdır. En genel anlamıyla liberalizm ortaçağ düzeninin değişmesiyle tarih sahnesine çıkan ulus devletlerin, yeni bir düzen arayışının, yeni politik ve ekonomik kurumların sonucu olarak doğmuştur. Bireyin özgürlüklerini kısıtlayan her türlü müdahaleye karşı verilen savaş liberalizmin tarihidir (Çetin, 2002: 81).

Feodal dönemin sosyal sınıfları soylular, rahipler, özgür köylüler ve serflerdir. Üretim araçlarına sahip olup olmamak ekonomik eşitsizliğin yanında hukuki eşitsizliği de getirmektedir (Sarıca, 1983: 39). Bu eşitsizliğe karşı bir devrimsel düşünce olarak

nitelendirilebilecek liberalizm, Avrupa'da ve Amerika'da da benimsenmesine karşın en karakteristik gelişimi İngiltere'de göstermiştir (Sabine, 1973: 610). Liberal ilkeler İngiltere'de yalnızca hükümet tarafından değil, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından da kabul görmüştür (Hayek, 2009: 205).

Feodal düzende ekonomi tarıma dayanmaktadır. Şehir hayatı ve ticaret kısıtlıdır. Kişilerin sosyal yapıdaki yeri toprak sahipliğine göre belirlenmektedir. Toprak sahibi senyöre ekonomik, sosyal ve hukuki yönden bağlı köleleşmiş kimseler serflerdir. Senyörün çiftliğinin dışında kalan topraklar, toprağı olmayan ve çalışmak zorunda olan kimseler tarafından işlenmek üzere parçalara bölünmektedir. Bu kişiler bir anlamda kiracıdır, senyör toprağı işlemeleri karşılığında yardım ve koruma sağlamaktadır. Senyör toprağın asıl sahibi olması sebebiyle işleyenler üzerinde iktidara, mali ve idari yetkilere sahiptir. Bu dönemde paranın önemi de azdır, altın para basımı kesilmiştir ve küçük alışverişler gümüş para ile yapılmaya başlanmıştır. Hizmetlerin karşılığı çoğunlukla mal ile ödenmektedir (Göze, 2015: 68-69).

Feodalitenin yıkılmasında iki temel sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar üretici güçlerini geliştirmekten yoksun olmasından kaynaklı iç tezat ile haçlı seferleridir. Yağma amacıyla başlayan seferler zamanla deniz ticaretinin gelişmesini sağlamıştır. Seferlerin başlattığı büyük ticaret, topraktan elde edilen servet yanında ticaretten elde edilen bir servet ve aristokratların yanında ticaret ile zengin olmuş tacirler ortaya çıkarmıştır. Oluşan yeni sınıfa kentlerde yaşamaları dolayısıyla kentli anlamına gelen "burjuva" denmiştir (Şenel, 1986: 354-358).

Ortacağ düzenini çözülmeye götüren bir diğer sebep Rönesans ve Reform hareketleridir. Hıristiyanlıkta reform hareketi, kilisenin ve onun yön verdiği şekliyle dindarlıktan kopma ve gerçek Hıristiyanlığa içe ve saf dine dönmek anlamına gelmektedir. Avrupa'da insan aklının kıymeti, evrensel insan ve hümanizm düşüncesi yükselişe geçmiştir. Rönesans ve reform birlikte yeni insan, yeni toplum ve yeni ekonomik düzen anlayışının temellerini atmıştır. Dinsel çeşitlenme artmış, ulusallaşmaya giden yol açılmıştır. Benzer mücadelelere tanık olan Avrupa kentlerinde toplumsal değişimin alt yapısı yeni bir sınıfın ortaya çıkışı, ticaretin gelişmesi ve kentlerin büyümesine dayanmaktadır. Kilise, feodalite ve krallar arasındaki savaştan galip çıkacak olan krallardır (Yalçınkaya, 2013: 79-82).

Haçlı seferleri ile başlayan deniz ticaretinin ortaya çıkardığı sermaye ilerleyen zamanlarda sanayi sermayesine dönüşmüştür. 16. ve 17. yüzyılda burjuvanın hedefi, yeni üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engel olan feodal birimlerin ortadan kaldırılması, iktisadi ilişkilerin kurulduğu alanda tek bir siyasal birimin kurulmasıdır. Bu amaçla yapılacak olan da bölücü güçlerin karşısında olup, birleştirici olanı desteklemektir. Yeni sınıf kralların yanında olarak, onların feodal birimleri ortadan kaldırıp ulus devleti kurmalarına destek olmuştur. Bu yıllarda monarşiyi savunan kuramlar geliştirilmiştir. İtalya 'da Machiavelli, İngiltere'de Hobbes ve Fransa da Bodin'in düşünceleri buna örnektir (Şenel, 1986: 361-362).

Yeni ülkelerin keşfedilmesi ve ticaretin artması ile ticaretle uğraşan kesim zenginleşmiş, toprak sahibi soylular ise fakirleşmiştir. Yaşanan bir diğer gelişme ise ticaretin gelişmesiyle tüccarların çıkarlarının çatışır hale gelmesidir. Tacirler kendilerini koruyacak güçlü, ulusal, merkezi bir devlete ihtiyaç duymaya başlamıştır. Devlet, müdahaleler yolu ile tüccarları korumakta, kapitalist piyasanın güvenliğini sağlamakta, tüccar ise devleti zenginleştirmekte ve orduya maddi destek sağlamaktadır. Bu dönemde merkantilizm uluslar arası ticareti, parayı savunmakta ve ticaret fazlasıyla sermaye gittikçe büyümektedir. Sermayenin devleti güçlendirdiği, böylece tüccar ile devletin çıkarları birbirini desteklediği bir dönem yaşanmaktadır. "Ulus devlet düşüncesi, tarih sahnesine arkasına kapitalist sermayeyi alarak çıkmıştır" (Çetin, 1996: 20).

Para ve özellikle uluslararası ticarette değerli madenler değiş-tokuş aracı olarak kullanılmaktadır. Zenginliği değerli madenlere bağlayan merkantilizm ile maden talebinde artış gerçekleşmiştir. Ülke içindeki madeni arttırmanın yolu diğer ülkelere farklı mallar satarak karşılığında değerli maden getirmektir. Değerli madenlere olan bu talebin tüccarlara büyük zenginlikler sağlamasıyla birlikte Avrupa'da ticaret kapitalizminin geliştiği söylenebilir (Çelik ve Dağ, 2017: 56).

Rönesans ve Reformun merkezi olan Avrupa kentleri 16. yüzyılda günümüz kentleriyle kıyaslanamayacak ölçüde küçüktür. Ancak mühim olan niceliksel büyüklüğü değil, yeni sınıfın ve siyasal mücadelelerin doğduğu yer olmasıdır. Niteliksiz ve solgun kaldıkları feodal dönemin ardından kentler ticaret ile zenginleşen burjuvanın siyasi çekişmelerinin ve paranın merkezi konumuna gelmeye başlamıştır (Yalçınkaya, 2012: 81-83).

Kentlerin sayısının artması ve ticaretin gelişmesiyle dolaşımdaki para artmıştır. Köylüler pazarda mallarını satmaya başlamış, serflerde yetiştirdikleri ürünü satacak imkan bulmuştur. Özgürlüklerini satın alabilecek duruma gelen serflerin ortaya çıkması ve senyörlerin bunu kar sağlanın bir yolu olarak görmesiyle toplu azatlara rastlanmaya başlanmıştır. Girişim serbesti ve özel mülkiyet düşüncelerinin ön plana çıkmaya başladığı bu dönemde tüccar ve köylü kar ederken, sabit gelirli soylular yoksullaşmaktadır. Ekonomik güçlerini kaybetmeleri siyasal güçlerini de kaybetmeleri anlamına gelmektedir. Feodalitenin zayıflaması ve soyluların ayrıcalıklarının son bulmaya başlamasıyla tarih sahnesine çıkan ulus devlet burjuva için düzeni garanti etmektedir. Ancak giderek ekonomik gücünün farkına varan burjuva monarşi ile de bir savaş içine girmiştir ve süreç devrim ile sonuçlanmıştır (Göze, 2015: 82-83).

Wood; 16. yüzyılı takip eden süreçte İngiltere'nin yeni bir istikamette geliştiğini işaret eder. Bu gelişim ıslah ideolojisi ve çitleme hareketine dayanmaktadır. Ülke giderek artan şekilde merkezi yönetime kavuşmuştur. Londra hızla büyümektedir, ulusal pazarın merkezi durumundadır. Toprak merkezileştirilmiştir. Büyük toprak sahipleri, toprağını işlemesi için çiftçilere kiralamakta, üretimi arttırma ve maliyeti düşürme konusunda onları zorlamaktadır. Çiftçinin görevi toprağı ıslah etmektir. İngiltere'de ıslah, daha iyi hale getirilmiş toprağı ıslahçı ise boş arazileri çitleyerek tarıma uygun hale getiren ve kar sağlamak amacıyla kullanan kişiyi ifade etmek için kullanılan terimlerdir. Ancak terimler daha ileri bir anlama da gelmektedir: "yeni mülkiyet biçimi". 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan çitleme hareketi yalnızca tarım arazilerinin etrafına çit çekmek olarak düşünülmemelidir. Asıl olan, insanlara toprak üzerinde, ortak olarak ait olan mülkiyet haklarından dışlanmış olmalarıdır. Daha az üreten çiftçi toprağını yitirmiş ve mülksüzleşmiştir. Bu süreç; rekabetçi piyasada üretken tarımı, toprakla uğraşmayan bir ücretli işçi sınıfını, ucuz tüketim malları için iç piyasayı ve kentlere göçen büyük mülksüz kesimi yaratmıştır. 18. yüzyılda ortaya çıkan parlamenter çitleme ise üretim araçlarının sahiplerinin birikimlerini engelleyen, ortak mülkiyet haklarının ortadan kaldırılmasının yasalaşmasıdır. İşte İngiliz sanayi kapitalizminin temelini bu süreç oluşturmaktadır (Wood, 2003: 106-144).

17. yüzyılda artık toprak sahiplerinin yönetime katılması olağan bir hal almış, onlara karşı bir girişim mülkiyet hakkına saldırı olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Bu sınıfın taleplerinin dikkate alınmaması iç savaş ile sonuçlanmıştır. İlk burjuva devrimi

olarak nitelendirilebilecek olan İngiliz devrimi, mülkiyet haklarını garanti altına almış, kralların mutlak egemenlik dönemi sona ermiştir. Devrimin akabinde büyük toprak sahipleri egemenliklerindeki topraklarının sınırlılarını genişletmeye başlamış, çitleme hareketi hız kazanmıştır. Köylülere ait toprakların büyük çoğunluğu toprak sahiplerinin egemenliğine girmiştir. Yönetiminde toprak sahiplerinin kontrolünde olmasıyla parlamento tarafından yasalar yoluyla çitlemeye dayanak sağlanmıştır. İlk yasa 1710 yılında yapılmış daha sonra 1760'a kadar iki yüzden fazla yasa parlamentodan geçmiştir. Bu dönemde tarımda verim ve üretkenlik de hızla artmıştır. Sanayi ürünlerine ihtiyacın artması tarımda uzmanlaşmanın bir sonucudur. Toprakları ellerinden alınmış köylüler bu alanda istihdam edilmeye başlanmıştır. Tarım artık yalnızca kendi kendine yeter durumundan çıkmış ve bu gelişme ile sanayi için gerekli piyasa ve özgür emek gücü sağlanmıştır. İngiltere'de bu dönemde ortaya çıkan kapitalist üretim ilişkileri, İngiltere'de burjuva devrimiyle zafere ulaşmış ve Sanayi Devriminin yolunu açmıştır (Kaymak, 2011: 172-178).

İngiltere'de güçlü krallıklar burjuvazinin önündeki engel olan feodal birimleri ortadan kaldırdıktan sonra, burjuvazi onları da ortadan kaldırma hedefini benimsemiştir. Ekonomik olarak güçlenen burjuvazi, iktidarın tek sahibi olmak istemiştir. Bu yolda monarşiyi sınırlayacak demokratik kuramlar, iktisadi alanda da özgürlükçü liberal kuramlar ortaya konmaya başlamıştır (Şenel, 1986: 362-363).

Kralların mutlak egemenliğini karşı gelişen tepkiler aynı zamanda güçlerini artırmak için sağlamaya çalıştıkları dinsel bütünlük zorlamalarından kaynaklanmaktadır. Fransa, İngiltere, İskoçya gibi birçok devlette din savaşlarına yol açan durumlar dinsel çeşitlilik ile krallar ve halkın çoğunluğu arasındaki dinsel aidiyet gerilimdir. Dinsel gerilime sebep olan kralların tahtan indirilebileceği ve hatta öldürülebileceği fikri İngiltere ve İskoç'ya da ortaya çıkmış ve sonrasında Fransız Protestanlar tarafından da kabul edilmiştir (Ağaoğulları, 2012: 113).

İngiltere'de Stuart Hanedanı egemenliklerinin ve yönetme haklarının tanrıdan geldiğini iddia etmiştir. Bağımsız cemaatlerin üyesi olan ticaret burjuvazisi arasında krala ve aristokrasiye karşı gelişen muhalefet İngiltere'yi iç savaşa sürükleyen ve 1640 yılında gerçekleşen devrime değin yaşanan iç karışıklığın yolunu açmıştır. Kral I. Charles'in topladığı parlamentoda Avam Kamarasında yer alan burjuvazi ticaretin gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılmasını, din özgürlüğünün sağlanmasını ve ağır vergilere son verilmesini talep etmiştir. Bu talepler aynı zamanda devrimin sebebini oluşturmaktadır.

Charles'in burjuvanın isteklerini reddetmesi, tahtan indirilmesi ve idam edilmesine giden savaşı başlatmıştır. Ardından İngiltere'de Commonwealth adında cumhuriyet kurulmuştur. 1660 yılında krallık geri gelse de atılan liberal adımlar varlığını korumuş, krallar din özgürlüğünün ve kapitalizmin gelişiminin önünde bir engel olmaktan çıkmıştır (Ağaoğulları, 2012: 129-130).

İngiliz parlamentosunda ise, Lordlar Kamarasının yanı sıra küçük aristokratlar ile kent burjuvazisinin birlikte yer aldığı Avam Kamarasının bulunması yoluyla, burjuvaziyle aristokrasinin çıkarlarının uzlaştığı bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Savaşın ilk zamanlarında krallığın mutlak yönetimine karşı işbirliği içinde olan aristokrasi ve burjuvazinin yolları, devrimin gittikçe burjuvazinin lehine gelişmesi sonucu ayrılmıştır. Bu dönem şartlarında ortaya koyduğu siyasal kuramında John Locke yalnız İngiltere burjuvazisi değil, tüm Avrupa burjuvazisinin siyasal düşüncesinin temelini atmıştır (Şenel, 1968: 366-367). İktidar Lordlar Kamarasından Avam Kamarasına doğru kaymıştır. Kralın yetkilerine karşı ortak mücadele verirken bir yandan da üstünlük mücadelesi sürdüren Lordlar ve Avam Kamarası arasından galip çıkan Avam Kamarası olmuştur. Lordlar Kamarası ayrıcalıklı konumunu yitirmiştir (Göze, 2015: 476).

Mutlak monarşi ve kilisenin gücünün gittikçe zayıflamaya başladığı yıllarda, 1688'de İngiltere'de II. James'in yerine William Orange'in tahta çıkmasıyla sonuçlanan ikinci ihtilal de mutlak monarşinin yenilgisine sebep olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde ticaretin gelişmesi ve sanayinin kurulmaya başlaması toplumdaki üretim güçleri ile feodal mülkiyet biçimini çelişkiye düşürmüştür. Ortaya çıkan yeni sınıf, yeni bir sosyal düzen kurarken, iktidarın kullanımını kendi çıkarına uygun biçime düzenlemek istemektedir (Sarıca, 1983: 66-68). Yeni sınıfın düşünce biçimi yeni bir ekonomik kuram ve sosyal değişimi beraberinde getirmiştir. Bu düşünce biçimine Aydınlanma felsefesi denilmektedir (Sarıca, 1983: 91).

Aydınlanma felsefesi kilisenin ortaya koyduğu öğretileri birer dogma olarak görmektedir. Ruhban sınıfı ve dogma öğretiler birer baskı unsuru olarak aklın, bireyin, özgürlüğün ve bilimin önündeki engellerdir. Döneme aydınlanma çağı denmesinin sebebi de budur. Kilisenin görüşlerinin egemen olduğu ortaçağ karanlık, aklın ve özgürlüklerin hakim olmaya başladığı çağ ise "akıl çağı" olarak adlandırılmaktadır (Kar, 2014: 191).

Aydınlanma düşüncesinde John Locke'un "yaşam, özgürlük, mülkiyet" fikri önemli rol oynamaktadır. Mutluluğu temel alan düşünce herkesin amaçlarının peşinden gitme,

kendi kaderini tayin etme hakkını siyasetin merkezine koymaktadır. Aydınlanmanın özünde Locke'un ampirizmiyle kuvvetlenen bireycilik bulunmaktadır. Locke 17. ve 18. yüzyıl düşüncesine hakim olan birey fikrinin sahibidir. Halkı yönetme yetkisinin bir kişiye tanrı tarafından verildiği fikrini reddeden ve yönetimin hür bireylerin rıza ile katıldıkları bir sözleşme yoluyla tesis edildiğini savunan aydınlanma düşüncesinde, birey artık üzerinde soyluların, kralların bulunduğu zavallı bir varlık değildir. Devletin görevi artık bireylere ahlaki, dini hakikatler dayatmak değil; ona hizmet etmek, yaşam ve mülkiyet haklarını korumaktır. Aydınlanma liberalizmi bireyi yalnızca siyasi değil, ahlaki, ekonomik bakımdan da özgürleştirmeyi, serbest girişimlerin önündeki engelleri kaldırmayı amaç edinmektedir. Bireyin kendi çıkarları ve yetenekleri doğrultusunda serbestçe hareket ettiği özgür piyasa düşüncesini savunmaktadır (Cevizci, 2017: 38-40).

Hukuki ayrıcalıkların akla aykırı olduğu fikrini ortaya atan burjuvazi insanın doğuştan özgür olduğunu ve bir takım hakların eşit olduğunu kabul etmektedir. Hukuki ayrıcalıkların ortadan kalkmasının yalnızca monarşinin dayandığı feodal yapının ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu akılcı dünya görüşünün getirdiği özgürlük, ticaretin gelişmesi ve üretim artışını sağlamıştır. Diğer bir deyişle özel mülkiyetin kutsal sayıldığı bu ortamda ortaya koyulan fikirler, yeni üretim araçlarını ele geçirmiş olan burjuvazinin siyasi iktidarını meşrulaştırması sağlamaktadır (Sarıca, 1983: 91-93).

Keyfi iktidar uygulamalarına karşı çıkan ve akılcılığı savunan aydınlanma düşüncesi gücünü gelenekten alan her türlü iktidarı reddetmektedir (Birler, 2014: 301). Kant'a göre aydınlanma insanın ergin olması yani başkalarının rehberliğine ihtiyaç duymaksızın aklını özgürce kullanabilmesidir. Otoriteler tarafından uygulanan sıkı kurallar, dayatma ve dogmalar insanın kendi aklı ile hareket etmesini engellemektedir. İnsanın aydınlanmasını ve aklını kullanmasını engelleyen her türlü girişimi insan doğasına karşı işlenmiş bir suç olarak görmektedir. Bir yöneticinin halkına din konusunda emirler vermemesi bir zayıflık göstergesi değil, aksine aydınlanmanın şartıdır (Kant, 1984: 213-215).

17. yüzyıl mezhep savaşlarının ve dini çatışmaların yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu Avrupa için ağır bir ders ve İngiltere için de iç savaş anlamına gelmektedir. Gelişmeler yüzyılın sonunda dini hoşgörüyü zorunlu kılmış, İngiltere'de 1689 Hoşgörü Yasası kabul edilmiştir. Birden fazla mezhebin varlığının aslında bir zenginlik olduğu fikri

desteklenmeye başlanmıştır. Hoşgörünün faydalarından çok hoşgörüsüzlüğün zararları üzerinde durulmaktadır. Locke *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* isimli eserini bu dönemde kaleme almıştır (Ümit, 2006: 140-141). Yanı sıra Locke *İnsanın Anlığı Üzerine Bir Deneme* isimli eserinde de doğuştan gelen bilgi ve ön kabullere karşı bir tavır takınmaktadır. Locke'a göre insanlar arasında doğuştan gelen bir farklılık yoktur (Kıllıoğlu, 2015: 347).

Aydınlanma filozoflarının ortak fikri eski siyasi düzene yönelik eleştiridir. Rousseau'nun "insanın özgür doğduğu fakat şimdi her yerde zincirler içinde olduğu" şeklindeki sözünde bahsi geçen özgürlük, onların eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. İnsanlara refah, barış, özgürlük, adalet, sağlayacak siyasi yönetimler üzerine fikirler ortaya çıkmakta; bireyin özeline yapılan her türlü müdahale reddedilmektedir. Dini hoşgörü, ibadet hürriyeti, düşünce hürriyetinin her durumda korunması istenmekte, bu sosyal bir varlık olmanın azami koşulu kabul edilmektedir (Cevizci, 2017: 46-47).

Liberalizmin gelişimde fizyokratların ve klasik iktisatçıların etkisi de büyüktür. Fizyokrasi kelimesi kökeni yunanca olan "phsis" ve "kratos" kelimerinin birleşimiyle oluşmuştur. Phisis doğa, kratos güç kelimesine karşılık gelmektedir. Bu görüş ekonominin doğal yasalar ile düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Aktan, 1994: 21).

Fizyokratların monarşiye dair bir eleştirisi yoktur. Feodalizmden kopmuş çiftçilerin ve serbestçe ticaret yapabilen tüccarların ekonomik sistemde özgürce var olmalarını istemekte, bu şartların sağlanabilmesi için egemen devletin varlığını devam ettirmesi gerektiğini düşünmektedirler. Fizyokratlar, monarşinin yıkılması halinde yönetimin aristokratların eline geçeceğini düşünerek monarşiye karşı bir tavır takınmaktan kaçınmaktadır (Eren, 2016: 7-8).

Fizyokratlar doğa yasası fikrini ekonomiye uyarlamış ve liberalizme teorik bir alt yapı oluşturmuştur. Bu doğal düzen anlayışı daha sonra **"**laissez faire, laissez passer" ile anlatımını bulmuştur. Fizyokratların ardından klasik iktisatçılar klasik liberalizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Adam Smith *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde fizyokratlar gibi doğal bir düzeni savunmakta ve buna "görünmez el" adını vermektedir. Ancak fizyokratlardan farklı olarak o doğal düzenin kişisel teşebbüse ve bireyin çıkarına dayalı olarak işleyeceğini ileri sürmektedir (Aktan, 1994: 23-24).

Dünya tarihinde tarımın ve kentlerin ortaya çıkışından beri en önemli olaylardan birinin Sanayi Devrimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Devrimin başını İngiltere

çekmektedir. Sanayi devriminin İngiltere'de gerçekleşmesinin başlıca birkaç nedeninden bahsetmek mümkündür. Öncelikle İngiltere'de o dönemde başka bir ülkede benzerine rastlanmayan bir tarımsal sistem bulunmaktadır. Kapitalist çiftçilik anlayışı yerleşmiştir. İngiltere'de köylülükten bahsetmek güçtür. Tarım ülkede uzun zamandır piyasaya yönelik yapılmaktadır ve sanayi devrimine temel hazırlayacak ortam yaratılmıştır. Tarım dışı nüfusu besleyebilecek, şehirlerin giderek artan emek ihtiyacını karşılayabilecek, farklı sektörlerde kullanılabilecek sermaye birikimini yaratacak ortam hazırdır. Yanı sıra ticaretin devamlılığını ve verimliliğini sağlayan liman tesisleri, kara-su yollarının iyileştirilmesi gibi ekonomi için gerekli yatırımlar yapılmıştır (Hobsbwm, 1975: 39-43).

İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimini anlayabilmek için, uluslararası ticaret, sermaye birikimi, kolonicik gibi birçok unsuru bir arada değerlendirmek gerekmektedir.

Adam Smith *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde şöyle der: "İşlenmemiş toprağın hâlâ kolay şartlarla alınabileceği Kuzey Amerika sömürgelerimizde, ora kentlerinin herhangi birisinde, henüz dışarı satışa dönük sanayi kurulmuş değildir. Bir zanaatçı, komşu kırların gereksinimini gidermek olan işini yürütmek için gerekli sermayeden bir fazlasını edindi mi, bununla, daha uzaktaki satışlar için, Kuzey Amerika'da bir fabrika kurmaya kalkmaz; bunu, işlenmemiş toprağın satın alınıp bayındırılmasında kullanır. Zanaatçılıktan çiftçiliğe geçer; o ülkenin zanaatçılara verdiği yüksek ücretler, kolay geçim, onu kendisinden başka kimseler için çalışmaya ayartmaz. O bir zanaatçının, boğazını doyuran müşterilerinin emir kulu olduğunun farkındadır; kendi toprağını işleyen, gerekli geçimini ailesinin emeğiyle sağlayan çiftçinin ise gerçekten bir efendi olup, dünyada hiç kimsenin keyfine bağlı olmadığını bilir. Bunun tersine; işlenmemiş toprağı olmayan yahut kolay şartlarla edinebilecek toprağı bulunmayan ülkelerde, o yörede, zaman zaman ortaya çıkacak işlerde kullanılabileceğinden daha çok sermaye edinmiş her zanaatçı, uzaklarda satılmak üzere yapıt hazırlamaya çalışır." İngiltere'de de durumun böyle olduğunu söylemek mümkündür. Ülkede topraklar büyük toprak sahiplerinin elinde birleşmiştir (Smith, 1997: 311).

İngiltere'yi farklı kılan diğer bir sebep ise kapitalist çiftçiye sağladığı yasal güvence olmuştur. İngiltere'de toprakları kiralayarak işleyen çiftçiler, mal sahibi kadar yasal güvenceye ve açacağı dava ile hem mülkü elinde tutma hem de zararını tazmin etme haklarına sahiptir. İngiltere'de kira kontratları ömür boyu yapılırken bu süre Avrupa'nın geri kalanında oldukça kısadır. Fransa'da bu süre 9 yıldır. Sonrasında 27 yıla çıkarılmış

olsa da bu süreler çiftçiyi toprağı iyileştirmeye teşvik etmek için oldukça kısadır. Toprağa dair kanunlar hep mülk sahibi çıkarına olması toprağın iyileştirmesi ve tam olarak yararlanmasını engellemektedir. Bu durumun uzun vadede mülk sahibinin de çıkarını etkilemektedir. Aynı zamanda Fransa'da çiftçiden hala karı üzerinden hesaplanan cizye vergisi alınmaktadır. Bu durum çiftçinin ekip biçme işini elinden geldiğince az şeyle yapmasına, toprağı iyileştirmek için kaynak ayırmamasına sebep olmaktadır. Bu koşullarda çiftçiden ilerleme beklemek ise mümkün görünmemektedir (Smith,1997: 319-321).

Fransa'da 1788 yılına gelindiğinde saray harcamaları, askeri giderler, borç faizleri monarşinin üstesinden gelemeyeceği düzeye ulaşmıştır. Köylü yoksuldur ve vergilere boğulmuştur. Fransa, Amerikan Bağımsızlık savaşına katılmış, savaşın sebep olduğu giderler ve borçlarda monarşiyi zayıflatmıştır. Bu durum aristokrasi ve parlamento için bir fırsat doğurmuştur. Uyumlu bir toplumsal grup (burjuvazi) içinde amaçlar konusunda ciddi bir fikir birliğinin varlığı, Fransız Devrimi için de bir birlik sağlamıştır. Üzerinde uzlaştıkları fikirler filozofların ve klasik iktisatçıların ortaya koyduğu liberal fikirlerdir. Akabinde 1789 yılında Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır. Liberal burjuvanın istekleri böylece belgelenmiştir. Bireysel özgürlük, girişim serbesti ve anayasalcılık burada ifadesini bulmuştur (Hobsbawm, 2003: 75-77).

Bildiri insanların hür ve eşit olduğunu, devletin amacının insanların doğal haklarını (özgürlük, mülkiyet, güvenlik) korumak olduğunu, kişilerin başkalarına zarar vermediği sürece özgür olduklarını söylemekte, aynı zamanda düşünce ve inanç özgürlüğünü de garanti etmektedir (Ruhi, 2018: 203). Bunların liberalizmin temel ilkeleriyle bir bütünlük arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Büyük değişimler, devrimler mevcut sistemin içine düştüğü meşruiyet krizlerinden doğmaktadır. Hıristiyanlığın meşrûiyet krizi, Reform'u ortaya çıkarmıştır. Ancak krizin büyüklüğünün artık içerinden yenilenmeye imkan bırakmadığı anlaşılınca dışarıdan yenilenme, yani aydınlanma başlamıştır. Locke'un öncülüğünü yaptığı İngiliz Aydınlanması 1688 Şanlı Devrimi, Fransız Aydınlanması ise 1789 Fransız Devrimi'ne gerekçe oluşturmuştur (Gencer, 2013: 260-261). İnsan Hakları Bildirgesi süreci hızlandırmış, Aydınlanma düşüncesi tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

2.2. Klasik Liberalizmin Unsurları

Klasik liberalizm bireycilik, özgürlük, hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet, sözleşme özgürlüğü ve piyasa ekonomisi ilkelerine dayanmaktadır.

17. yüzyılda siyasi bir doktrin olarak ortaya çıkan ve günümüze değin gelişimini sürdüren liberalizm, ortaya çıkışından çok sonra ancak 19. yüzyılda siyasi bir hareketin ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır. İngiltere'de liberalizm kelimesi ancak 1840 yılında bir parti isminde (İngiliz Liberal Partisi) kullanılmıştır (Hayek, 2009: 199).

Liberalizm ekonomik ve siyasal bir doktrin olarak kabul edilmektedir. John Locke siyasal liberalizmin kurucusudur. Daha sonra başta Adam Smith olmak üzere, klasik iktisatçıların eserleri ile iktisadi liberalizm kavramı ortaya çıkmıştır (Aktan, 1994: 11).

Gelişimi Locke ile başlayan fikrin orijinal yorumu klasik liberalizmdir. Liberalizmin sınıflandırılması, ilerleyen yıllarda fikrin farklı ilkeler barındıran versiyonlarının ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Klasik liberalizmin ayrılan noktası siyasi otoriteye çok kısıtlı bir rol vermesi ve birey özgürlüğüne sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Devletin yegane görevi özel mülkiyeti korumak ve özgürlüklere yöneltilen müdahaleleri engellemektir. Conway'e göre klasik liberalizm ve ilkeleri ilk tasvirlerini Locke'un *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde bulmaktadır. 1689 yılında, Şanlı Devrimden bir yıl sonra yayınladığı eserinde Locke, bireylerin haklarını korumak için siyasi düzenin nasıl kurulması gerektiğini anlatmaktadır (Conway, 2011: 85-86). Locke'un fikirleri bireysel özgürlük taraftarı ve mutlakıyet karşıtlarının sesi olduğu için ün kazanmıştır (Cranston, 1968: 51).

Gücünü arttıran ve devleti ele geçiren burjuva güçlü krallıklar yerine anayasal düzeni ve bireysel özgürlükleri savunmuştur. Liberaller, devlet müdahalesinden azade, piyasa ekonomisine dayanan bir ekonomik sistemi benimsemektedir. Bu düşünce sermaye birikimi ve akabinde Sanayi Devrimine temel sağlamıştır (Gökçe, Tunç ve Koçak, 2015: 238).

John Locke, liberalizmin öncüsü olarak kabul edilir. Özgürlük ve mülkiyet hakkındaki fikirleri ile yaşadığı dönem de ülkesinde ortaya çıkan yeni sınıfın haklarını garanti altına almak istemiştir. Feodalizmin yıkılıp ticaret kapitalizminin geliştiği dönemde mülkiyete özgürlüğü de kapsayan geniş bir anlam atfetmiştir. Daha sonraları mülkiyet hakkındaki fikirlerini içeren yazıları liberalizmden bahsedilirken başvurulan temel metinlerden olmuştur (Gencer, 2013: 263).

Doğa yasası düşüncesi, sosyal sözleşme kuramı ve hukuk devleti teorileri klasik liberalizmin gelişimdeki yapı taşlarıdır. Piyasa ekonomisi, kendiliğinden doğan düzen,

bırakınız yapsınlar düşüncesi ve sözleşme hürriyeti ise ekonomik yönünü oluşturmaktadır. (Erdoğan, 1993: 19).

Klasik liberalizmin unsurlarının açıklanması sırasında Keynesçi, sosyal devlet temalarının bir yorumuna dayanan ve pozitif özgürlüğün ön plana çıktığı modern liberal geleneğe karşı; klasik liberal tezleri yeniden ancak farklı bir bakış açısıyla ele alan Hayek, Mises, Berlin gibi düşünürlerden de faydalanılmıştır.

2.2.1. Bireycilik

Liberal düşünce bireyi, devlet ve benzeri kolektif varlılardan üstün tutan, bireyci yaklaşım üzerine kuruludur (Aktan, 1994: 13). Bireycilik düşüncesi, toplu haldeyken "her birimizin birbirinden ve gruptan ayrı birer varlık olduğu" inancına dayanmaktadır ve özgürlük, bağımsızlık, kendi kaderini tayin etme, kişisel kontrol ve özgünlük değerleri bireyciliğin temelinde yer almaktadır (Kim, 1995: 22).

Kant'a göre, insan akıl sahibi bir varlık olarak bir araç değil amaçtır. Rasyoneldir ve başka varlıklar gibi bir nesne olmadığından, üstün bir varlıktır. İnsanın üstünlüğü onun akıl sahibi olmasından kaynaklanmaktadır (Kant, 1982: 45). Bu rasyonel insan vurgusundan hareket eden liberal teori toplumun iyiliğini bireyin iyiliğinden üstün tutmayan, özgürlüğünü garanti eden, toplumun ve hakikatin kaynağını insan olarak gören metodolojik bireycilik fikri ile kişisel çıkarlarını bilen insan fikrini savunmaktadır. Kişisel çıkar amacı ile hareket eden birey (homo- ekonomikus) kendi amaçlarını ve davranışlarını bu çıkarlara göre belirleme serbestine sahip olmalıdır (Caniklioğlu, 1996: 42).

Liberal düşünceye göre, eylemlerin tümü bireyler tarafından gerçekleştirilir. Mises'e göre bir eylemin, bireyin eylemi diğerinin toplumun ya da bir kurumun eylemi olarak isimlendirilmesi yalnızca anlamsaldır. "Bir suçluyu idam eden devlet değil cellattır. Bir grup silahlı adam bir yeri işgal ederse, bu işgali olay yerindeki kişilere değil, uluslara dayatan yine anlamdır." Toplumların bireylerin eylemleri dışında hiçbir varlığı ve gerçekliği yoktur. Toplum, bütününü oluşturan bireylerin eylemleri ile var olmaktadır. Dolayısıyla, kolektif bütünleri anlamak için, bireylerin eylemleri analiz edilmelidir (Mises, 2006: 42).

Ortacağ düzeninden kopuşla ortaya çıkan liberalizm, geleneksel sosyal düzeni doğrulamaya, yaymaya ve yeniden düzenlemeye çalışan keyfi makamları reddetme iddiasındadır. Bireylerin özerk, rasyonel, hedefe yönelik olduklarını ve amaçlarını seçme,

kontrol etme özgürlükleri olduğunu savunmaktadır. İyi, arzu edilen veya değerli olarak kabul edilen şeyin içeriği bireyin takdirine bırakılmaktadır. Devletin rolü, temel insan haklarını korumaktır. Bütün bireyler, statülerine bakılmaksızın, eşit haklara sahiptir (Kim, 1995: 32).

Liberalizmin akılcı bireyi içinde yaşadığı toplumla, etnik kökeniyle ve diniyle tanımlanmamaktadır. Öncelik toplumun değil, bireyin seçimlerine aittir. Toplumsal sözleşme bireyin rızasına dayanmakta ve devlet de yalnızca bu rızaya konu olan yükümlülüklerini yerine getiren "minimal devlet" olarak ortaya çıkmaktadır (Tosun, 2010: 83).

Liberalizm bireyin tercihlerinden bağımsız bir "ortak iyi"yi sağlamak için kullanılan devlet zorlamasına karşıdır. Toplumdaki problemlerin çözümün gönüllü işbirlikleri ve bireysel inisiyatifler olduğuna inanmaktadır (Caniklioğlu, 1996: 19). Devlet ve yasalar yalnızca bireyi ve haklarını korumak ile görevlendirilmiştir. Bireyleri toplumun ortak menfaati adı altında kısıtlayacak her türlü devlet müdahalesine karşı haklar bir garantörü olarak görülmektedir. Haklar ortak fayda düşüncesi bireyin çıkarlarının önüne geçtiğinde, bireyi korumaktadır (Kim, 1995: 32-33).

Mises'e göre, insanın toplumsal bir varlık olduğu ve zorunlu olarak birbirlerine bağlı oldukları fikri yanlış değildir. İşbirlikleri, dilin gelişimi gibi durumlar toplumsallığın sonucudur. Ancak bu toplumsallıkta yine bireylerden ve onların eylemlerinden oluşmaktadır. Ortada bireyden başka ruh atfedilecek bir kurum yoktur, zira var olan yalnızca bireylerin eylemleridir. Milletler, devletler yalnızca işbölümü yapmış bireylerin oluşturduğu kollektivitelerdir. İnsan eylemlerinin araştırılma sürecine kolektiften başlayanlar ciddi bir engelle karşılaşacaktır. Çünkü birey aynı anda birden fazla kolektif topluluğun üyesi olabilmektedir. Sosyal toplulukların çözümlenmesinde ve karşıtlıklarının ortaya çıkardığı sorunların çözülmesinde, ancak metodolojik bireycilik kullanılabilir (Mises, 2006: 43).

Toplumu oluşturan birey, toplumun bir parçası olması sebebiyle özgürlüklerinden feragat eden değil, özgükleri garanti altına alınmış, rasyonel insandır. Bireyler rasyonel olduklarından gayelerini belirleme ve davranışlarını seçme konusunda özgürdür. Devlet bireyi ve özgürlüklerini korumak için vardır.

2.2.2. Özgürlük

Liberallere göre özgürlük öncelikle, hiç kimsenin bir başka insanın mülkü, yani kölesi olmamasıdır. Onlara göre feodalitede var olan serflik de bir tür köleliktir ve kabul edilemezdir. Özgürlük insanın en doğal hakkıdır. Köle edinme isteği mülkiyet hırsından kaynaklanmaktadır. Bu mülkiyet anlayışı ile liberal mülkiyet anlayışı arasındaki fark "emek" düşüncesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsani mülk sahibi yapan şey emeğini katma yoluyla sahiplenmedir (Ağaoğulları, 2012: 168).

Mises'e göre din adamları, krallar ve soylular tarafından kölelik kurumunun meşru sayıldığı toplumlardan, tüm bireylerin doğuştan özgür olduğu toplumlara geçiş liberalizmin bir başarışı olarak düşünülmektedir. Bazı insanlar doğuştan özgür iken bazıları doğuştan esaret altındadır. Bu fikri savunan yalnız efendiler de değildir. Birçok köle konumlarını iyi ve yararlı bulmakta, yiyeceğini garanti altına alma endişesinden kurtulmaktadır. Özgürlüğü tahayyül edemeyen köleler, esaretlerine alışmış ve kabullenmiştir. Efendinin bakımının olamamasının felaket olacağını düşünmektedir (Mises, 2005: 3).

Aydınlanma ile insanın biricikliği, rasyonel insan ve aklın önderliği fikirleri güçlenmiştir. Kişi herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmadan aklının rehberliğinde kendi hayatı adına kararlar alma özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bireyin dışarıdan gelen herhangi bir baskı ve kısıtlama ile karşılaşmamasını ifade eden bu durum "negatif özgürlük olarak tanımlanmaktadır. Bu liberal toplumların temek şartlarından biridir (Tosun, 2010: 85).

17. yüzyılda Locke tarafından benimsenen özgürlük, kişinin başka kimseler ya da kurumlar tarafından kısıtlanmaması, eylemlerinin yegane belirleyicisinin kendisi olması anlayışıdır. Birey iyi ve kötü arasındaki ayrımı serbestçe belirlediği için ahlaki olarak da özgürlüğe kavuşmaktadır. Özgürlük her istediğini yapma ya da keyfilik anlamına gelmemektedir (Cevizci, 2013: 145). Liberal özgürlük anlayışı, toplumdaki herkesin özgürlüğünü korumak amacıyla sınırlandırılmış, hukuk kurallarıyla çerçevesi belirlenmiş özgürlüktür. Burada amaç başkalarının baskısından azade olma karşılığında onların özgürlüğüne de saygı duymayı yükümlülük haline getirmektir (Hayek, 2009: 208).

Von Mises liberaller için özgürlüğü şöyle savunur: "Bizim düşündüğümüz şey, tüm çalışanlar için özgürlüğe dayalı bir sistemin, insan emeğinin en yüksek verimliliğini garanti etmesi, bu nedenle dünyanın tüm sakinlerinin çıkarına olmasıdır." Ona göre, serbest emek köle emeğiyle kıyaslanamayacak derecede daha verimlidir. Köle yalnızca başarısızlığa bağlanan cezadan kaçınacak gayrette çalışır. Ancak özgür işçi ne kadar çalışır, üretirse ise

o kadar kazanacağının farkındadır ve bu toplumun tamamı için refahı sağlayacak olan bu düşüncedir. İnsanın işgücünün kölelik düzenine benzer şekilde esaret altında olması, insanoğlunun hedeflediği ekonomik ve teknolojik gelişmelere ulaşmasının önünde engel olacaktır. İnsanlar tarafından kullanılan trenler, arabalar, teknolojik aletler ve kimya endüstrisi özgür emeğin ürünleridir. Özgür işgücü binlerce köle emeğinden çok daha fazla servet yaratabilmektedir. Liberallere göre tüm insanlığın refahını garanti eden yegane şey özgürlüktür (Mises, 2005: 4-5).

Hayek'e göre özgürlüğün dört temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar; kişinin toplumdaki herkes ile aynı kanunlara tabii olması, iktidarın keyfi uygulamalarına tabii olmaması, meslek seçme ve çalışmada serbest olması, mülkiyet hakkıdır (Hayek, 1960: 47'den aktaran Çetin, 1996: 73). Hayek, *Kölelik Yolu* isimli eserinde aynı düşünceyi savunmaktadır. Bireyin serbest bırakılması bilimin gelişimini beraberinde getirmektedir. Elbette ki önceki dönemlerde de insanlar bir takım teknikler gelişmiş, mekanik aletler üretilmiştir. Sanayi ancak serbest işgücü ile birlikte gelişim gösterebilmiştir. Hayek'e göre insanlar mecbur olmadıkları sürece öğrenme arzuları ortaya çıkmamaktadır. İnsanların arzularını tatmin etme özgürlüğüne sahip olmasıyla, insan zekasının özgürlüğü ilerlemenin temeli oluşturmuştur (Hayek, 1999: 21).

Mill'e göre özgürlük, öncelikle insanın içindedir. Vicdan hürriyeti olarak tanımlayabileceğimiz bu özgürlük biçiminde insan din, düşünce, duygu, fikir konularında iç sahasında özgürdür. Akabinde düşünceyi yayma özgürlüğü ve kişisel zevk-işlere dair özgürlükler gelmektedir. Birey kendi hayatını kendi hür iradesiyle tercihlerine göre planlamalı ve şekillendirmeli, başkalarını engellemelerine maruz kalmaksızın istediği gibi davranmalıdır. Sonrasında bireylerin belirli durumlardan bir araya gelme yani toplantı özgürlüğü gelmektedir. Bu özgürlüklerin garanti altına alınmadığı toplum özgür toplum olarak nitelendirilemez. Özgür toplumlarda çoğunluğun fikrinin azınlığa dayatılması durumu söz konusu değildir. Özgürlüklerin garanti altına alındığı toplumlarda refah da aynı oranda artış gösterecektir. Çünkü özgürlük bireyde yaratıcılığın tetikleyicisidir. Birey için başkalarını engellemeden kendi yolu ile kendi mutluluğunu aramak esastır. Mühim olan en çok sayıdaki insanın mutluluğa ulaşmasıdır (Mill, 1988: 101).

Klasik liberalizmde, kısıtlamalardan ve devlet kontrolünden azade olmak "freedom from" anlamıyla özgürlük benimsenmektedir. Ancak bu her istediğini yapmak anlamında

algılanmamalıdır. Temeline bireyin özgürlüklerini alan teori aynı zamanda hukukun hakimiyeti prensibine de bağlıdır.

2.2.3. Hukukun Hakimiyeti ve Sınırlı Devlet

Liberaller, doğal hukuk ve aydınlanma felsefesinin rehberliğinde siyasal ve sivil eşitlik talebiyle yola çıkmışlardır. İnsanların doğuştan eşit haklara sahip olduklarına inanmaktadırlar. Yaratılış itibariyle insanlar eşit yeteneklere sahiptir, aralarındaki ayrım yalnızca sosyal ve geçici niteliktedir (Mises, 2005: 9). İnsanlar arası eşitlik tarih boyunca çeşitli şekillerde temellendirilmiştir. Bunlar Cicero'da tasvirini bulunan akıl sahibi olmaktan kaynaklı eşitlik, Hristiyanlık düşüncesinde Tanrı karşısında eşitlik ve toplum sözleşmecilerinin savunduğu doğa yasasından kaynaklanan, devlete katılan vatandaşların eşitliğidir (Caniklioğlu, 1996: 26).

Tüm insanların kanun önünde eşit muamele görmesinin iki ayrı temel nedeni bulunmaktadır. İlki toplumun bir kesiminin köle olarak esaret altına alındığı sistemlerde insan emeğinin yeterinde verimli olmayacağı düşüncesidir. Emeğinin karşılığını ücret biçiminde kazanan serbest işçi yeteneklerini tam olarak kullanacaktır. İkinci düşünce toplumsal barışın tesis edilmesidir. Liberaller, sınıf düzeninin ve ayrıcalıkların var olduğu toplumlarda çatışmaların yaşanmasının olağan olduğunu düşünmektedir. Ayrıcalıklar ortadan kalkmalı, böylece onlar üzerindeki çatışma kesilmelidir. "Zenciyi beyaz yapmak insan gücünün ötesindedir. Ancak zenciye beyaz adamla aynı haklar verilebilir ve ürettiği kadar kazanma olasılığı sunulabilir." Yasalara uymak herkesin yararınadır çünkü sağlanan toplumsal barıştan her birey yararlanacaktır. Devlet, yasalara uyulmayarak, toplumsal barışın tehlikeye atmasını engellemek adına zorlayıcı tedbirlere başvurmak konusunda yükümlüdür. Kişi, başkalarının yaşamlarına, sağlığına, kişisel özgürlüğüne veya özel mülkiyetine saygı göstermelidir, aksi takdirde devlet güç kullanma yetkisine sahiptir. Liberalizmin devlete atadığı işlev mülkiyetin, özgürlüğün ve barışın korunmasıdır (Mises, 2005: 10-17).

Hukukun egemenliği yasalar yolu ile özgürlüklerin garanti altına alınmasını sağlamaktadır. Ancak yasaların varlılığının yanı sıra yapımı ve uygulanmasının da bir sınıfın tekelinde olamaması gerekmektedir. Aksi halde özgürlük ve eşitlikten bahsetmek güç olacaktır. Bu durumda yasalar toplumun çoğunluğu için haksız ve baskıcı olma ihtimali taşımaktadır. Liberalizm, toplumsal sınıf düzeni ve özgürlüklere getirilen haksız

kısıtlamalar ile mücadele etmektedir "Bu anlamda özgürlük mücadelesi bir kez daha, eşitlik için mücadele etmektir" (Hobhouse, 1964: 19-21).

Klasik liberalizm için devletin rolü ve yetkileri temel tartışma konusu yapmaktadır. Devlet kendisine önceden verilmiş ve kişileri boyun eğmeye zorlayan bir yetkiye sahip değildir. İcraatları denetime tabii ve yetkileri görevleri ile sınırlıdır. Adaleti tesis eden devlet; güvenliği sağlama ve cezalandırma hakkının bireysel olarak kullanılmasının yaratacağı karışıklığı önleme, mülkiyeti koruma görevlerini üstlenir. Birey ve devlet arasındaki sınırı bu şekilde çizen liberaller, yasa ile devleti de birbirinden ayırır. Yasaların kaynağı devlet değildir. Devletin kendisi de yasalara uymakla yükümlüdür. Liberalizm bu yolla bir anayasal düzeni garanti etmektedir (Caniklioğlu, 1996: 11).

Demokrasi ile yönetilsin ya da yönetilmesin liberal devletin en önemli şartı anayasadır. Anayasası olmayan devlerde doğa durumdan çıkmış insan için keyfi iktidar baskısı ile karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Liberal bir devlete meşruluk kazandıran anayasadır (Birler, 2014: 311).

Liberalizm sınırlı, minimal devlet anlayışını benimsemektedir. Devletin yetkileri dar, bireylerin tercih özgürlükleri ise geniştir. Bireycilik ve özgürlük ilkeleri sınırlı devleti doğurmaktadır (Tayyar ve Çetin, 2013: 133). Sınırlı devletin görevi bireyler arası çatışmalarda gereken cezai kanunları uygulamak ve bireylerin haklarını güvenceye almaktır. Devletin yetkilerinin sınırı doğal haklardır. Pozitif yasalardan üstün kabul edilen doğa yasasının ihlali devletin meşruiyetini kaybetmesiyle sonuçlanacaktır (Çetin, 1996: 83-84). Liberalizm devletin varlığını gerekli bulmakla birlikte, meşru sınırlarını aştığı takdirde yetkilerinin elinden alınması gerektiğini savunmaktadır. Devlet bireylerin ortak rızasına dayanmaktadır (Toku, 2007: 37).

Hükümetin verdiği keyfi cezalar, haksız yargılamalar ve sınırsız egemenliği 17. yüzyıl İngiltere'sinin temel tartışma konularıdır. Keyfiyete karşı tutum ve özgürlük arayışı ilk meyvelerini Hak Dilekçesi ve Habeas Corpus yasası ile vermiştir. Locke'un "yönetim altındaki insanların özgürlüğü" dediği şey bu adil hukuk talebidir. Liberallerin arzusu toplumda yaşayan herkes ve hatta hükümetin kendisi için de geçerli olan sabit kurallara sahip olmak, keyfi kural ve yönetimlerden azade olmaktır. Düşünülenin aksine yasalar ve özgürlük birbiriyle çelişkili kavramlar değildir. Locke'un bahsettiği anayasal yönetimler temel hak ve hürriyetlerin koruyucusudur. Bireyleri kurallara uymaya zorlamaktadır ancak zorlama herkesin özgürlüklerini garanti etmek, saldırgan davranışları engellemek amacı

taşımaktadır. Liberalizm toplumda yaşayan tüm bireylerin özgürlüğü talebi ile yola çıkmaktadır. Hukukun tarafsız bir şekilde uygulanmasını, kanun önünde eşitlik için yargı bağımsızlığını ve erişilebilir mahkemeler talep etmektedir (Hobhouse, 1964: 17-18).

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 16. maddesinde: "kuvvetler ayrılığının sağlanmadığı ve siyasi iktidarın sınırlandırılmadığı toplumlar anayasaya sahip değildir" denmektedir. Sınırlı devletten bahsedebilmek için kuvvetler ayrılığı ve anayasaya sahip olmak temel şartlardır. Anayasal devletlerde, iktidarın kendisi de yasalara uymakla yükümlüdür. Yasaların kaynağı olan irade ile ona bağlı teba ilişkisi değil, özgür birey ve kendisi de yasalarla sınırlandırılmış devlet ilişkisi söz konusudur. Locke'ta sıkça rastladığımız kuvvetler ayrılığı da özgürlük lehine devletin sınırlandırılmasının aracı olarak ortaya çıkar. Bu yolla iktidar bir kişi ya da kurumun tekelinde olmayacak, birbirini denetleyen farklı organlar arasında paylaşılarak kullanılacaktır (Caniklioğlu, 1996: 19).

2.2.4. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi

Liberalizmin ilkelerinden biri olan piyasa ekonomisinin diğer ilkelerinden ayrılan yönü siyasal değil ekonomik liberalizmi temel almasıdır. Bu ilke özgürlüğün ekonomik alana yansımasıdır. Özgürlüğün tamamlayıcısı ve şartı özel mülkiyet, serbest piyasa şartlarıdır. Mülkiyet ve özgürlük arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Liberallere göre, üretmeyen, para kazanmayan, özel mülkiyete dayalı ekonomik sistemde yaşamayan bireylerin özgür olması mümkün değildir (Cevizci, 2013: 211). İktisadi liberalizm, piyasanın belirli kurallara bağlı olmadan kendi kendine işlemesiyle herkes için refah üretmeye muktedir olduğu inancına dayanmaktadır (Heywood 2011:74).

Piyasanın yükselişi feodalitenin yıkılması ve tarım toplumundan kopuş ile birlikte başlamıştır. David Hume'a göre bir toplumun ekonomik zenginliğin en önemli araçlarından biri sosyal işbölümüdür. Ona göre tarım toplumunun fertleri refah ve yaşam standardını yükseltmek gibi fikirlerden yoksunken; ticaret refahın, bilimin ve ekonomik büyümenin tetikleyici unsurudur. Toplumun ekonomik olarak gelişmesinin insanların yaşam standartlarını iyileştirmeye duyduğu arzudan ve daha sonra ülke ekonominin tarımsal, endüstriyel ve ticari olarak büyümesinden kaynaklandığını göstermeye çalışmıştır (Sakamoto, 2008: 373).

Serbest piyasa ve kendiliğinden doğan düzen düşünceleri toplumların doğada olduğu gibi nesnel ve matematiksel gerçeklerle açıklanabileceği görüşünü reddetmektedir. Hume, Smith, Ferguson gibi düşünürler Kartezyenlerin fikirlerini hem metedoloojik hem

de psikolojik yönden eleştirmektedir. Toplum davranışlarının matematiksel ya da fiziksel ilkelerle açıklanması mümkün değildir. Sosyal hayatı belirleyen içgüdüler, ahlaki yargılar ve gelenekler gibi bir çok değişken bulunmaktadır. Yıldızların hareketini tahmin etmek ve toplumun davranışlarını tahmin etmek aynı şey değildir. Planlı ekonomi denemelerinin başarısızlığı bu gerekçelere bağlanmaktadır. Bu yaklaşımla piyasanın kendiliğinden doğan doğal bir düzen içinde, önceden konulmuş kurallarla ve planlarla belirlenemeyecek ilkelerle işlediği düşünülmektedir (Kalkan, 2013: 34-35).

1700'lü yıllarda Merkantalizme tepki olarak fizyokrasi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Fizyokratik iktisatçıların en önde geleni Françoise Quesnay'dır. Teori tüketiciye zarar veren engelleri kaldırarak serbest ticareti geliştirmek düşüncesini savunmaktadır. Ticaretin gelişmesi rekabeti doğuracak ve elde edilen karın büyük kısmı net ürünü arttırarak ekonominin gelişmesini sağlayacaktır. Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith, fizyokratların fikirlerinden etkilenmiştir. Smith, *Milletlerin Zenginliği* isimli eserinde serbest ticaretin ve kişisel çıkarları için hareket eden rasyonel bireylerin toplumda refahı nasıl arttıracağını anlatmış, işbölümünün sağladığı verimliliği vurgulamıştır (Foldvary, 2014: 76-78).

David Hume, ticaretin ekonomik büyümeye ve refaha katkıları konusunda Smith ile aynı fikirdedir. Merkantilist düşüncenin ticarete verdiği önemi takdir etmekte ancak devletin ticari alana müdahalesini şiddetle eleştirmektedir. İşlerini garanti almak için rekabetten kaçarak, yasal düzenlemelere başvurmanın ekonomik büyümeyi engelleyeceği kanaatindedir. Ona göre, merkantilistler ticaretin zenginliğin kaynağı olma görevini yanlış anlamıştır. Serbest ticaret, piyasa ekonomisi görüşleri temelde doğal düzen ve özgürlük düşüncesinden ileri gelmektedir (Kalkan, 2013: 99).

Ticareti ve piyasayı kendi kurallarıyla düzenleyen devlet adamları, ekonomik büyüme için yararlı olmanın aksine engelleyici konumdadır. Smith bu konuda; insan "kendi çıkarı peşinden koşmakla, toplumun çıkarını, çoğu zaman, gerçekten onu kollamaya niyet ettiği zamandakine göre daha etkin şekilde kollamış olur. Kamu yararına ticaret ediyormuş gibi davrananlardan pek hayır geldiğini gördüğüm olmadı" demektedir (Smith, 2011: 30).

Liberalere göre, piyasa ekonomisi sözleşme özgürlüğü, mülkiyet ve işbölümüne dayanmaktadır. Mülkiyet haklarının korunmadığı bir sisteme piyasa ekonomisi demek mümkün değildir (Yayla, 2002: 194-198).

Klasik liberaller için özgürlüğü kısıtlayan üç şey bulunmaktadır. Bunlar, keyfi ve kanuna dayanmayan mutlak iktidar, dinsel dogmalar ve kilise iktidarı, kapitalizm karşıtlığıdır. Locke için mutlakıyetçilik bireylerin özgürlüğünü tehdit ettiği için kabul edilemezdir. Aynı şekilde vicdan ve din hürriyetine sahip olmayan insan da özgür değildir. Farklı inançların hoşgörü ile karşılanması, farklı inançlara sahip insanlar arasında ayrım gözetilmemesi ve dinle siyasal iktidarın birbirinden ayrılması özgürlük için en doğru yoldur. Özgür birey ekonomik anlamda da kısıtlamalardan azade olmalıdır. En temel haklardan olan mülkiyet hakkı, kapitalist üretim modeli ve serbest piyasa sistemi ile korunmaktadır (Birler, 2014: 305).

Serbest piyasada bireyler işbölümü içinde istedikleri işin peşinden koşma, istedikleri mesleği seçme ve ürünü talep etme serbestine sahiptir. Piyasa rekabeti yaratarak ve bireye üretkenliğini sergileme fırsatı sağlamaktadır. Serbest bir piyasada kişi ne devletin ne de işverenin keyfiyetine tabiidir. İşveren işi en verimli şekilde yapacak işçiyi işe almak ve onu orada tutacak kadar ücreti ödemek konusunda isteksiz davrandığı takdirde karında ciddi bir düşüşle karşılaşacaktır (Mises, 2004: 85-86).

Piyasa ekonomisinin temelinde "laissez Faire" ve görünmez el düşünceleri bulunur. Piyasa tüm toplumun ortak faydası ve isteklerinin değil, her bireyin ayrı ayrı isteklerinin uzlaşmasına dayanmaktadır.

Hayek'e göre kendiliğinden doğan düzen, kurallar ile yönetilen bir sosyal sistemden daha gerçekçidir. Yanı sıra bilinçli olarak kurulmuş bir sistem gibi uzlaşmaya gerek bulunmamaktadır. Çünkü kendiliğinden doğan düzen özel bir maksattan bağımsızdır. Yani tamamıyla üzerinde mutabakat sağlanmış amaçlara değil, bireylerin karşılıklı faydaları için farklı çıkar ve arzuların uzlaştırılmasına dayanmaktadır. Özgür toplumda ortak iyi, ortak fayda gibi düşünceler belirsiz ve tanımlanamazdır (Yayla, 2002: 189-190).

2.3. Locke'un Liberal Teoriye Katkıları

Locke, liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişiminde en etkili düşünürlerin başında gelmektedir. Mülkiyet hakkı, özgürlük, doğal haklara dair düşünceleri liberalizmin ilkelerinin oluşmasında örnek teşkil etmiştir (Türköne, 2007: 120). "Batı felsefesi tarihinin en büyük isimlerinden biridir. Bugün Locke öncelikle epistemolojide ampirizmin ve politik teoride bireyci liberalizmin savunucusu olarak hatırlanmaktadır" (Mark, 2013: 3). Locke'un liberalizmin babası olarak anılmasının sebebi, otoriteye karşı doğal haklar

düşüncesine dayanan ve özgürlüğü temele alan bir sistemin temellerini atmış olmasıdır (Yayla, 2002: 31).

Locke'un siyasal liberalizmi İngiltere'de devrimin ardından kurulan parlamenter monarşinin, Amerikan Bağımsızlık mücadelesinin gerekçesi olan direnme hakkının felsefi temelini oluşturmaktadır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi hazırlanırken de Locke'un düşünceleri temel alınmıştır. Bireyi kısıtlayan siyasal ve dini baskılara karşı duran Locke, Aydınlanma Felsefesinin kilit isimlerinden biridir. Bazı yorumculara göre Aydınlanmanın başlangıç noktası sayılmaktadır (Ağaoğulları, 2012: 148).

Liberalizmin temeli John Locke'un insanlar "eylemlerini uygun gördükleri biçimde düzenlemek, mülk ve kişileri uygun gördükleri biçimde kullanmak üzere tam bir özgürlük durumunda aynı zamanda bir eşitlik durumunda" doğar sözlerine dayanmaktadır (Goodin vd., 2016: 509).

Locke'a göre insanlar eşittir ve özgürdür. Aynı zamanda doğası gereği bencildir. Ancak Locke bu bencilliği olumlu bir özellik olarak görmektedir. Ona göre amaç başkalarının aleyhine davranmak değil de kendi arzularını tahmin etmek ve geliştirmek olduğu müddetçe bencillik faydalıdır (Tannenbaum ve Schultez, 2005: 227).

Locke'un siyaset felsefesinde en iyi bilinen eseri *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sidir. İkinci İncelemenin anahtar konuları: insanların doğal olarak eşit ve özgür oldukları doğa durumu; doğa durumunda insanları yöneten doğa kanunu; mülkiyet hakları; paranın tanıtımı; doğa durumunun problemleri ve devlet ihtiyacı, devletin amacı; yönetilenlerin rızasında meşru hükümetin kökeni ve yetkilerini aşan ya da hizmet veremeyen hükümete karşı direnişin meşruiyetidir.

Liberalizm bireylerin özgürlüklerinin önündeki her türlü engelin kaldırılması ve yasalar ile korunması temeline dayanmaktadır. Böylece bireylerin tercihlerini korunabilecektir. Temel hak ve özgürlüklerin devlet tarafından kısıtlanası devletin meşruluğunu yitirmesiyle sonuçlanmaktadır. Aydınlanma ile kilise ve egemen güçler zayıflamış insan aklına verilen önem artmıştır. Ön kabullerden kurtulan insan kendi kaderini tayin etme hakkına sahip hale gelmiştir. Bu düşünce liberal bireyciliğin habercisidir. Liberal bireyciliğin temelini laik dünya görüşünün savunusunu Locke'da bulmak mümkündür. Deney ve bilimin başlıca kaynaklar olarak kabul edilmeye başlandığı bu dönemde, Locke'un devlet düşüncesi siyasi liberalizmin temelini atmıştır (İşçi, 2012: 276-278).

Locke için insanın başına gelebilecek en kötü şey özgürlüğünün elinden alınmasıdır. Başkasının keyfi iradesine bağlı olan insan için özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla Locke için insan ve siyasi otorite arasındaki ilişkiyi tanımlarken en önemli husus özgürlüklerin muhafaza edilmesidir. Özgürlükten anladığı şey tam anlamıyla bir sınırsızlık ve kanunsuzluk durumu değildir. Aksine özgürlüklerin var olabilmesi için kanunların da var olması gerektiğine inanmaktadır (Peters, 1995: 68).

İngiltere iç savaşı Stuart Hanedanının mutlak güç ve egemenlik iddialarına direniş olarak başlamıştır. Kralın yetkileri kanunların üstünde bir güce sahip olmadığı düşüncesi ile sınırlandırılmak istenmektedir. Meclis gücünün tanrıya dayandığını iddia eden krala karşı din ve inanç özgürlüğünü savunmakta, ekonomik alanda ise keyfi vergilendirmelere ve ticarete müdahaleyi reddetmektedir. Parlamentonun ilk başarısı Haklar Dilekçesidir. Bağımsız yargıçlar ve keyfi tutuklamalar, yargılamalara son verilmesi yasayla garantiye altı alınmıştır. I. Charles'in verdiği tavizler ortamı yatıştırsa da II. Charles döneminde aynı sıkıntıların devam etmiş, Whig (liberal) partisi ile kral arasındaki çatışmalar derinleşmiştir. Liberal Parti mezhep çatışmalarına son verildiği takdirde büyük bir ticaret imparatorluğu kurulabileceği fikrini savunmakta, kral ise tüm vatandaşları kiliseye tabii olmaya davet emektedir. II. Charles'ın ardından tahta geçen II. James'in parlamentoyu feshetmesi ile başlayan süreç Şanlı Devrim ile sonuçlanmıştır. İşte Locke böyle bir siyasi ortamda yazdığı *Hükümet Üzerine ikinci İnceleme*'sinde devrimin meşruluğunu ortaya koymuştur (Ünaldı, 2002: 15-17).

Locke'un eserleri 18. yüzyıl siyasetinin belirleyici güçlerinden biri olmuştur. Prelot, üç büyük devrim olan İngiliz, Fransız ve Amerikan Devriminin Locke'un fikirleri ve doğal hukuk kavramsallaştırmasında yattığını söylemektedir. Locke'un eserleri o günün şartlarına, arzularına ve siyasal gelişmelerine paralel bir yapı izlemekte, İngiliz devriminin teorik alt yapısını oluşturmaktadır (Göze, 2015: 192).

John Locke, Lord Shaftesburg ile yakın dosttur ve İngiliz iç savaşında I. Charles'e karşı olan fikrin destekçisidir. 1688 yılında yaşanan Şanlı Devrim ile İngiltere'de anayasal monarşi kurulmuştur. Kralın yetkilerinin tanrıya dayandığı iddiası böylece ortadan kalkmıştır. Haklar Dilekçesi ile kralın parlamentoyu keyfi olarak feshetme yetkisi elinden alınmıştır. Avam Kamarası vatandaşlar tarafından serbest oy ile seçilen bir organ halini almıştır. Yanı sıra vatandaşların kraldan bağımsız yargıçlar tarafından yargılanma hakkı kanunla güvenceye alınmıştır. Hoşgörü Yasası ile ülkedeki tüm insanlara din özgürlüğü

tanınmıştır. Tüm bu tarihi gelişmeler John Locke tarafından felsefi bir bakış açısıyla desteklenmiştir. Sınırlı hükümet, kutsal hakka dayanan yönetim hakkının reddi ve özgürlük konularında İngiliz burjuvazisinin sözcüsü olmuştur (Tannenbaum ve Schultez, 2005: 224).

Locke toplumun temelini sözleşmeye dayandırmaktadır. Toplum öncesi doğa durumu ve insan hakları anlatımı ile devletin vatandaşlarına karşı görevlerini ve sınırlarının çerçevesini çizmektedir. Locke'un bu alandaki düşünceleri bir anlamda İngiliz devrimini savunmak, devletin bireylerin hak ve özgürlüklerine karşı tutumunu belirlemek için ortaya konmuştur (İşçi, 2012: 279).

İnsanın doğası gereği özgür olduğu düşüncesine dayanarak meşru hükümet ile despotizmi birbirinden ayıran kriterleri ortaya koymaya çalışmıştır. Onun argümanları liberal teoriyi ve doğal özgürlük düşüncesini eleştirenlere karşılık, liberal ilkelere dayanan meşru hükümetlerin farklı topluluklarda istikrarlı ve sürekli olabileceğini gösteren bir savunma olarak düşünülmektedir. Meşru iktidarın kurallarına uyma görevini yerine getiren bireylerin, iktidar meşruiyetini kaybettiği takdirde direnme hakkına sahip olduğu savını ortaya koymaktadır. Ancak bir anlaşmazlığın çözümü için yasal yollar var olduğu müddetçe direniş meşru değildir (Grant, 1987: 198-203).

Locke'un eşitlik ve birey görüşleri hükümet üzerine ilk incelemesindeki argümanlara yoğunlaşarak anlaşılabilmektedir. Locke insanlara rasyonel varlıklar olarak eşit muamele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sosyal ve politik meselelerde aklın kurallarıyla hareket edilmelidir. Robert Filmer bazı insanların ilahi olarak diğer insanlar üzerine hakimiyet kurma yetkisine sahip olduğu iddia etmektedir. Locke'un, Filmer'in tezine karşı çıkışının sebebi budur (Peters, 1995: 72).

Adem'in doğal hükümdarlık hakkının reddi konusundaki görüşlerini Filmler'a karşı öne sürdüğü savlarda bulmak mümkündür. Filmer Adem'in doğal hükümdarlık hakkını savunurken, Locke Tanrının yarattığı tüm insanlara eşit egemenlik hakkı tanıdığı görüşünü savunmaktadır (Zorzi, 2019: 193).

Locke için, doğuştan eşitlik ile doğal özgürlük aynı temele dayanmaktadır. Doğal yolla ortaya çıkmış, herhangi bir gerekçeye dayanmayan bir siyasal otorite bulunmamaktadır. "İktidar, ancak meşru amaçların bir aracı olarak haklı olarak kullanılabilir. Siyasi otorite, yalnızca siyasi toplum üyelerinin korunmasına yönelik olmalıdır. Doğal yasadan çıkarılan bu ilke, siyasi ilişkiler de dahil olmak üzere tüm sosyal

ilişkilerdeki meşru ve gayri meşru güç uygulamalarını ayırt etmek için temel taşlarıdır. Yöneticilerinin yararına vatandaşlarının güvenliğini ve refahını feda eden herhangi bir hükümet bir zulümdür. Halkın rızası olmadan çalışan herhangi bir hükümet eşit derecede gayri meşrudur. Devlet ve iktidar tamamen onu meydana getirenlerin rızasına dayanmalıdır. Rıza şartı doğrudan özgürlük ilkesinden gelir, çünkü otorite doğal bir dayanak olmadan, yalnızca eşitler arasındaki anlaşmadan kaynaklanabilir." Hükümet rızaya dayanmalı ve kamu yararına hizmet etmelidir (Grant, 1987: 200).

Locke, kuvvetler ayrılığının var olduğu anayasal yönetimleri önermekle birlikte eserlerinde birçok yönetim şeklinin tanımını yapmaktadır. Her yönetimin meşruiyetini koruyabilmek için sahip olması gereken asgari koşulları belirlemeye çalışmaktadır. Bu fikir geleneksel egemenlik anlayışı yerine anayasal bir yönetim koymanın temelidir. Yasama yetkisine sahip olanlar fertlerin güvenini ihlal etmeden, adına doğa yasası denen akli buyruğa uygun hareket etmelidir. Bu anlaşıldığında siyaset teorisinin merkezi sorunu artık kimin iradesinin egemen olduğunu tanımlamak değildir. "Aynı zamanda, anarşiyi haklı çıkarmadan direniş hakkını haklı gösterme pratik sorununa çözümünün temelidir. İnsanlar doğası gereği eşit olduğundan, siyasi toplumlar sadece üyelerinin oybirliğiyle, rızası ile oluşturulabilir. Hükümet, yasal bir telafisi bulunmayan kamu yararına zararlı eylemlerde bulunduğu takdirde hükümete karşı tüm yükümlülükler sona erer" (Grant, 1987: 200-201).

Locke'a göre hükümet sınırlı yetkisini yönetilenin rızasından almaktadır. Locke liberalizm kelimesini kullanmaz ancak fikirleri incelendiğinde öncüsü sayıldığı klasik liberalizm fikrinin özgürlük üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Özgürlük, din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, mülk edinme özgürlüğü, ekonomik özgürlüğü kapsamaktadır. Hükümetin birincil rolü, bireylerin bu özgürlüklerinin korunmasıdır. Devletin yetkilerinin sınırlandırılması bireylerin gönüllü işbirlikleri kurmalarına, avantajlı ve rasyonel ekonomik ilişkiler geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Toplumsal refahı da arttıracağı düşünülen liberal görüşleri ve doğal haklar düşüncesi ile Locke klasik liberalizmin en bilinen öncülerindendir. Özgürlüğün garantisi minimal devlet ve meşruiyetini yitirmiş devlete karşı direnme haklarına yaptığı vurgunun günümüzde hala üzerine tartışılan bir konu olarak varlığını sürdürmesi bunun kanıtı niteliğindedir (Mark, 2013: 4).

İktidarı yasama, yürütme ve bağımsız yargıçlar olarak üçe ayırmaktadır. Kuvvetler ayrılığı prensibinde yasama yetkisi bireylerin özgürlüklerini ve haklarını korumak için,

halk adına halkın çıkarları düşünülerek kullanılmalıdır. Yasama iktidarı, doğa durumunda bireylerin tek tek elinde bulunduğundan ve hiç kimse başkasına elinde olandan fazlasını devredemeyeceğinden, doğa yasaları ile sınırlıdır. Pozitif yasalar doğa yasası üzerine temellendirilmelidir. Yasama iktidarının yürütmeyi kontrol altına alma riskinden ötürü yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılmasından yana tavır takınmaktadır (İşçi, 2012: 281-282).

Locke, insanların doğa durumundan çıkmaları ve toplum sözleşmesi yolu ile bir devlet çatısı altında birleşmelerini gerekçelendirirken bir savaş durumu tasvir etmektedir. Mülkiyet haklarının güvenliğini yitirdiği ve cezalandırma hakkının kötüye kullanımının arttığı bu savaş durumunda ortaya çıkan bağımsız bir yargıca duyulan ihtiyaç devleti doğurur. Anayasal devlet toplum sözleşmesinin sonucudur. Anayasa ile bağlı olan hükümetler doğa durumunda da var olan mülkiyet haklarını korumakla görevlidir. Mülkiyet geniş anlamda can, yaşam, özgürlük, mal-mülk anlamında kullanılır. Doğal bir hak olan edinim ise, emek ile açıklanır. İnsan emeğini kattığı şeyin sahibidir. Ancak paranın icadı ile emek sınırı ortadan kalkmıştır. Ücretli emek düşüncesi böyle ortaya çıkmaktadır. Kendisine yeterince iyi toprak kalmayan kişi emeğini ücret karşılığı toprağı olan kişiye satabilmekte, böylece sözleşme özgürlüğü fikri doğmaktadır. Dolayısıyla işçi emeğine gereken karşılığı vermeyen işverenden ayrılıp başka bir toprak sahibi ile sözleşme yapma hürriyetine sahip olabilmektedir (Ağaoğulları, 2011: 487-492).

Locke'un liberal teorisinin dayanak noktası negatif özgürlük yani "freedom from" olarak anılan bir şeyden özgürlük ilkesidir. Liberalizm, özgürlüğü ve temel insan haklarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Siyasal iktidarın sınırlandırılması da bu amaç doğrultusunda gerçekleşmelidir. Kolektifi yatan birey toplumdan daha üstün bir varlıktır. Dolayısıyla Locke'un kategorize ettiği üç temel hak olan yaşam, özgürlük, mülk toplum için değil, birey içindir. Birey ve hakları siyasal toplumun kurulmasından önce de vardır. Devletin otoritesi doğal haklar sınırlandırılmıştır (Ekmekçi, 2013: 72).

Locke'un doğal haklar ve mülk düşüncesi kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisinin temelini oluşturur. Her insanın kendi kaderini tayin etme ve hayatını sürdürmek için istediği eylemi yapma hakkı bulunmaktadır. Devlete karşı korunan bireyin özgürlükleri ile yaratılan özel alanındaki ekonomik eylemleri " doğal, kendiliğinden bir düzen" içinde gerçekleşmektedir (Çetin, 2008: 226).

Edinimi de içeren mülkiyet Locke için en temel haktır. Piyasa ekonomisi düşüncesi de özel mülkiyete dayanmaktadır. Sözleşme özgürlüğü, girim serbesti ve bireyin çıkarlarının en iyi şekilde yine bireyin kendisi tarafından sağlanabileceğini savunan rasyonel insan fikirleri için Locke'un eserleri öncül sayılmaktadır.

Özel mülkiyete atfettiği değer liberalizmin iktisadi yönüne temel oluşturmuştur. Sonraki süreçte görünmez el ve bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlayışı liberalizmin bir şartı haline gelmiş, ekonomik hayata devlet müdahalesine karşıtlık şeklinde formüle edilmiştir (Evren, 2015: 11).

Locke bir merkantilisttir. Uluslararası ticaret üzerine tartışmakta, devletin gücünün ticaret hacmi, altın-gümüş miktarına bağlı olduğunu düşünmektedir. Teorisi tüm devletlerin doğa durumda olduğunu varsaymaktadır. İşlenmemiş durumda olan Amerika kıtası çok küçük bir nüfusa, büyük bir potansiyel zenginliğe sahiptir ve ticari olarak genişlemeye hazır hale getirilmelidir. Locke, Amerika'ya ticari genişleme için teorik bir yol sunmaktadır. Ticaret, zenginlik ve gücü beraberinde getirmekte, hem stokları hem nüfusu arttırmaya yaramaktadır. *Faiz Düşürmenin ve Paranın Değerinin Artırılmasının Sonuçları Üzerine Bazı Hususlar*'ı 1691 yılında yayımlamıştır. Para piyasasının siyasi kontrolüne karşıdır ve piyasa fiyatlarının para dahil tüm malların değerini belirlemesi gerektiğini düşünmektedir. Emek-değer teorisi ekonomistlerin aşina olduğu arz-talep yasası olarak öngörülmektedir. Değer alışverişi teorisi görünmez el düşüncesine benzemektedir. Klasik iktisadın öncüsü Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği* isimli eserinde Locke'un para ve piyasa üzerine düşüncelerine başvurmaktadır (Parsons, 1969: 390-393).

Dini çatışma, meshep savaşlarını ekonominin gelişmesinin önünde engel olarak gören Locke dini hoşgörüden yanadır. Dogmatik ön fikirler ve kralın keyfi iradesine karşılık insan aklını savunmaktadır. Mülkiyet haklarına ve insanın kendi kaderini tayin hakkına saygı duyulmasını talep ederken, kuvvetler ayrılığına dayanan anayasal iktidar fikrini savunmaktadır. İlk olarak Locke tarafından temellendirilen liberalizm daha sonraki yıllarda tüm Avrupa'da hakim düşünce durumuna gelmiştir (Ünaldı, 2002: 24).

Kısacası Locke'un hayatı ve eserleri incelendiğinde insan haklarına bakış açısıyla, sosyal sözleşme teorisiyle, bireyi algılayış biçimiyle, kuvvetler ayrılığına yaptığı vurguyla, mülkiyet hakkına ve insan aklına verdiği önemle, sınırsız devlet iktidarına karşı duruşuyla bir aydınlanma filozofu ve liberalizmin babası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
JOHN LOCKE'UN SİYASET TEORİSİNDE MÜLKİYET KAVRAMI

Bu bölümde, mülkiyet kavramından genel olarak ne anlaşıldığı ardından Locke'un mülkiyete atfettiği anlam açıklanmıştır. Locke mülkiyet hakkını doğa yasasına dayandırmaktadır. Bu sebeple öncelikle doğa yasası ve doğa durumu kavramları üzerinde durulmuştur. Mülk edinme hakkının meşru temeli olarak emek, mülk edinme hakkına getirdiği sınırlar, siyasal toplumda mülkiyet konuları üzerinde doğa yasası temelli bir tartışma yürütülmüştür. Son olarak Locke'un geliştirdiği mülkiyet teorisinin *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinin beşinci bölümünde yer alan şekliyle yalnızca mal-mülk anlamıyla okunmasından kaynaklı olarak geliştirilen eleştiriler ele alınmıştır.

3.1. Mülkiyet Kavramı

Mülkiyet, söz konusu nesne ile malik arasında bir hakimiyet ilişkisi, malik dışında herkesin kullanım ve kontrolden dışlanması hakkı olarak tanımlanmaktadır (Davies, 2017: 20).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü mülkiyeti "kendisinin olan bir şeyi yasa çerçevesinde istediği gibi kullanabilme hakkı, sahiplik" olarak tanımlamaktadır (sozluk.gov.tr, 2020). Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü ise mülkiyet hakkını "Kişiye, kanunların öngördüğü sınırlar içinde, sahibi olduğu maldan ve malın hukuki ve doğal ürünlerinden yararlanma ve o mal üzerinde tasarruf etme yetkisi veren egemenlik hakkı" olarak tanımlamaktadır (sozluk.adalet.gov.tr, 2020).

Türk Medeni Kanununda "bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir" (mevzuat.gov.tr, 2020) denilmektedir. Bu anlamda mülkiyet taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde kurulan mutlak bir hak olarak ele alınmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1 No'lu Protokulünün 1. maddesi "Her gerçek ya da tüzel kişi, mülkiyetinden/malvarlığından müdahale edilmeksizin yararlanma hakkına sahiptir. Hiç kimse, kamu yararı uyarınca, yasanın ve uluslararası hukuk genel ilkelerinin öngördüğü koşullara tabi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılması hali hariç, mülkiyetinden yoksun bırakılmayacaktır" demektedir (Gemalmaz, 2018: 2). Protokol

Türkiye'de 10 Mart 1954 tarihinde 6366 sayılı yasa ile yürürlüğe girmiştir (Ünal, 1995: 268). Sözleşmede mülkiyet kavramı malvarlığıyla aynı anlamda kullanılmaktadır.

Hukuk sistemlerinde mülkiyet çoğunlukla eşya hukuku altında düzenlenmektedir. Mülkiyet hakları aynidir ve insandan ziyade doğrudan "şey"lerle ilgilidir (Merrill ve Smith, 2010: 8). "En geniş anlamıyla mülkiyet, insanların dünyadaki kaynaklardan değer elde edecekleri ve kontrol etmeleri gereken hakları tanımlar. Mülkiyet neyin benim olduğunu ve neyin benim olmadığını söyler." Mülkiyet bir arazinin, taşınır ve taşınmaz mallar gibi maddi kaynakları, aynı zamanda maddi nesne içermeyen patent, marka, telif hakkı gibi fikri hakları kapsamaktadır. Farklı toplumlarda farklı mülkiyet tiplerine rastlamak mümkündür. Liberal ilkeleri ve piyasa ekonomisini benimseyen toplumlarda mülkiyet sistemi özel mülkiyete dayanırken, sosyalist ilkelerle yönetilen toplumlarda kamu mülkiyeti benimsenmektedir (Merrill ve Smith, 2010: 1-4).

Mülkiyetin servet ve malvarlığı olarak algılanışı kapitalist ilkeleri benimseyen toplumlarda kavramı açıklama ve önemini anlatmaya dair tartışmalar, metinler ve görüşler geliştirilmesine sebep olmuştur.

İngiltere, insan ve hakları ve ögürlükleri ile mülkiyet haklarının gelişiminde en etkili ülkelerden biri konumundadır. Kralın yetkilerini sınırlama amacı taşıyan 1215 tarihli Magna Carta Libertatum, 1628 tarihli İngiliz Haklar Bildirisi, 1689 tarihli İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi mülkiyetin kanunla koruma altına alınması sürecinde tarihi öneme sahip metinlerdir. Magna Carta'nin 9. maddesi kralın halkın mülklerine el koymasını yasaklamaktadır. İngiliz Haklar Bildirisinde "kimsenin mülkünden ya da kiraladığı topraktan uzaklaştırılamayacağı" ibaresi yer almaktadır (Yay, 2020: 128-132).

Baldwin'e göre, insanın varolabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için bir takım asgari koşulları sağlaması gerekmektedir. Temel ihtiyaçlar, barınma, yeme-içme, giyinme gibi ihtiyaçlardır. Özel mülkiyet, barınak ihtiyacını karşılamaya, karnını doyurmak istediğinde toprağında kendi ürününü yetiştirmeye ve giyinmek için sahibi olunan hayvanın kürkünü kullanmayı sağlamaktadır. Refah devleti gibi modellerde ihtiyaçları devlet tarafından sağlanan ve malları her an ellerinden alınabilecek olan insanlar üretim konusunda isteksiz olacaktır. Ahlaki özgürlük ve kendi yaşamını sürdürme özgürlüğü ancak özel mülkiyete saygı duyulan toplumlarda mümkündür (Baldwin, 2004: 32-33).

İnsan kendisine ait olanı geliştirme, başkalarına ait olanı ise savsaklama eğilimindedir. İnsan kendi arabasına, evine, eşyalarına başkasınınkine oranla daha fazla

özen göstermektedir. Bunun nedeni kendine ait olan ile arasında kurduğu bağ-benimseme ve malına gelen zararı kendisi karşılamak zorunda olduğuna dair bilincidir. Emeğinin ürünlerinin kendisine kalacağını ve refahını arttıracağını bilen insanın daha gayretli, üretken ve motive olması normaldir. Özel mülkiyet üretme motivasyonunu attırarak, kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını sağlayarak iktisadi gelişmeyi desteklemektedir (Acar, 2001: 41-49).

Süreç içerisinde özel mülkiyetin gerekliliğini ileri süren farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bu fikirlerden başlıcaları şu şekilde sıralanmaktadır (Merrill ve Smith, 2010: 11-14):

1. Mülkiyet, kaynakların etkin kullanımı ve uzmanlaşmanın itici gücüdür. Bireyler daha fazla kar elde etmek amacıyla kaynakları en etkin şekilde kullanmanın yolunu arayacak, bu süreç bilgi ve becerilerin gelişmesini, uzmanlaşmayı beraberinde getirecektir.
2. Mülkiyet, bireyleri kendilerine ait kaynaklara yatırım yapma ve onları etkin yönetme konusunda teşvik etmektedir. Toprağın sahibi olan çiftçi, toprağı, ürünü, hasadı ve tohumu iyileştirmek için yatırım yapmaya istekli olacaktır. Toprak üzerinde sahiplik iddiası olmayan, yalnızca ekip biçmekle görevli çiftçiyi ise yatırım yapmak ve kapasitesinin tamamını kullanmak konusunda tetikleyici bir güç bulunmamaktadır. Çünkü harcadığı çabanın karşılığını alacağına dair bir güvence bulunmamaktadır.
3. Mülkiyet, bireylerin özerkliklerinin güvencesidir. Bireyin başkalarından bağımsız yaşamasını sağlayan maddi kaynak mülkiyet sayesinde sağlanmaktadır. Mülkiyete sahip kişi kaynaklarını isteği gibi kullanmakta özgürdür ve yaşamanın yönünü kendisi tayin etmektedir. Kişisel kimliğin gelişiminde mülkiyet kritik bir rol oynamaktadır.
4. Mülkiyet kaynakların kim tarafından ve hangi şartlarda kullanılacağına dair anlaşmaların yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin arazisini ekip biçemeyecek kadar yaşlı bir kişi, araziyi başkasına satmak ya da kiralamak maksadıyla sözleşme yapabilmektedir. Bu yol ile kaynağın kullanımının ve refaha katkısının devamlılığı sağlanmaktadır.

Mülkiyet, hakları garanti altına alan sözleşmelerin konusu ve haksız fiilin tanımlanmasına dair bir kıstastır. Bir kişi arazi parselini başka bir kişiye satar ve sözleşme ile devrederse, iki kişi arasında söz verilen şey mülkiyet hakkıdır. Benzer bir örnek vermek haksız fiilin tanımlanması konusunda da mümkündür. Sözleşme kurulmadan önce parselin sahibi A kişisidir, sözleşmenin ardından ise parsel B kişisine ait olacak ve A'nın mülkiyet hakkı sona erecektir. Sözleşmenin kurulmasından itibaren A'nın parsele izinsiz girmesi, ekip-biçmeye kalkması ya da çöp dökmesi haksız fiildir. B'ye bu haksız fiile karşı kanun yoluna başvurma hakkı sağlayan şey mülkiyettir (Merrill ve Smith, 2010: 1).

Mülkiyet hakkı, maliğe başkasının sahip olmadığı özel haklar sağlamaktadır. Malik, mülk üzerinde isteği kararı verebilmekte, tasarrufta bunabilmektedir. Özel mülkiyet üretime ve sermaye birikimine özendirmede rol oynamaktadır. Mülkiyet hakkının kısıtlanması girişim serbesti, rekabeti ortadan kalkması tehlikesini ortaya çıkaracaktır. Bu durum, kapitalist sitemin özüne aykırıdır. Dış müdahalenin olmadığı, liberal ilkelerle işleyen sistem kapitalizm için en uygun ortamdır (Çelik ve Dağ, 2017: 53-54).

Aktan'a göre, insanlar neden yeterli geliri varken daha fazla çalışır ve gayretini yititmezler sorusunun cevabı mülkiyettir. Mülkiyetin var olmadığı toplumlarda insanları daha fazla çalışmaya teşvik eden bir motivasyon da yoktur. İnsanlar yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gayret göstereceklerdir. Zira insanı emek vermeye iten şey mal sahibi olmaya dair duyulan arzudur. Özel mülkiyet hakkının olmadığı ya da çok kısıtlı olduğu sosyalist, komünist, kolektivist mülkiyet sistemlerinde üretim gayreti oldukça düşüktür. Bu durumda refahın düşmesi ve yoksulluk kaçınılmaz olacaktır. Özel mülkiyet toplumların refahını, zenginliğini ve yoksulluğunu belirleyen önemli bir haktır (Aktan, 2020: 4).

17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, özel mülkiyet ve serbest piyasa üzerine kurulu olan kapitalizm günümüze değin varlığını ve gelişimini sürdürmüştür. Süreç içerisinde sermayeye hakim olanlar arasında yaşanan güç mücadelesi, üretim ve karın arttırılmasına yönelik istek emek gücü üzerinde bakıya sebep olmuştur. Bu baskı yeni bir ideolojilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan biri olan sosyalizm Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından geliştirilmiş, ilk kez Sovyetler Birliğinde uygulanmıştır (Gökçe, Tunç ve Koçak, 2015: 237).

Marksist düşünürler, Locke'un mülkiyet doğal bir haktır tezine karşı çıkarak, mülkiyeti sömürünün kaynağı olarak ele almış; devlet mülkiyetine dayanan sosyalizm

ardından ise toplumsal mülkiyete dayanan komünizm düzenlerini kurmak için mücadele vermiştir (Aktan, 2018: 202). Tarihte komünizmin ilk adımı olan sosyalist devlet denemelerine rastlanmaktadır. Ekim Devrimin ardından Sovyetler Birliği'nde kapitalist özel mülkiyet ortadan kaldırılmış, burjuva iktidarı yerine proletarya iktidarı kurulmuş ve üretim araçları devlet mülkiyetin geçmiştir. "Böylece, toplumsal mülkiyete geçişin ilk tarihsel koşulu gerçekleşmiş olmaktadır." Ancak sosyalist devlet denemesi bir noktada çıkmaza sürüklenmiş ve daha ileri gidememiştir. "Herkesin mülkiyeti zamanla hiç kimsenin mülkiyeti oldu. İşçiler ve emekçiler kendilerinin olduğunu derinden hissedemedikleri devlet mülkiyetine kayıtsız hale geldiler. Kabuk haline gelmiş olan devlet mülkiyeti, milli komünizmin ve bürokratik planlamanın çelişkileriyle birleşince, sosyalizmin inşasının ekonomik etkinliği de geriledi. Sonuç iflastı" (Savran, 1997: 82-83).

Sosyalizmdeki çözülmeler sonucu, 1980'lerden itibaren bağımsız girişim, açıklık, yeniden yapılanma politikaları ile sosyalist devletler kapitalist uygulamalara geçmeye başlamıştır (Gökçe, Tunç ve Koçak, 2015: 238).

Sosyalist devletlerde vatandaşların zamanla devlet mülkiyetine karşı kayıtsız hale gelmesi üretkenliği ve refahı düşürmektedir. Özel mülkiyetin teşvik ediciliği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nde "devletin üreticilere ektikleri bir dönüm toprakta ürettiklerine sahip olma hakkı" vermesi özel mülkiyetin üretim konusunda ne denli teşvik edici olduğunun en önemli örneklerinden biridir. Özel mülkiyete konu olan alan tüm arazinin %1'i olmasına rağmen, bu alanda yapılan üretim tüm üretimin %25' ine ulaşmıştır. Sosyalist mülkiyete konu olan %99' luk arazi ise ürünün %75' ini sağlamıştır. Aradaki derin fark özel mülkiyetin üretime teşvik konusunda gücünü göstermektedir (Acar, 2001: 50).

Kavramın yarattığı ilk çağrışım, hukuki metinlerde verilen tanımları, gerekliliğine ve önemine dair ortaya konan gerekçeler incelendiğinde mülkiyetin mal, mülk, servet anlamında ele alındığı görülmektedir. Ancak tezin konusunu oluşturan ve mülkiyet filozofu olarak tanınan John Locke mülkiyeti yalnız mal, mülk olarak ele almamış; kavrama özgürlüğü, emeği, insanın kendi bedenindeki sahipliği ve yaşamını da kapsayan daha geniş bir anlam vermiştir. Tezin ilerleyen bölümlerinde kavramın günümüzde kabul gören tanımı ile Locke'un kavrama atfettiği anlam arasındaki fark ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.2. John Locke'un Mülkiyet Anlayışı

Mülkiyet kavramının Locke'un siyaset teorisinin özeğinde yer aldığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak Locke'un mülkiyet kavramıyla neyi kastettiği anlaşılmayı bekleyen bir konudur (Richard vd., 1981: 32).

Locke'un metinlerinde edinimin ve servetin ilkelerine, meşru temeline yer verdiği doğrudur. Locke'un edinime dair ilkeleri kapitalist mülkiyet ilişkilerini meşrulaştırmakla suçlanmaktadır. Locke'un sınırsız edinim ve kapitalist mülkiyetin yolunu açmış olduğu söylenebilir. Ancak onun için mülkiyet hukuki bir inşadan ve edinimden fazlasıdır. Locke edinim ve mülkiyeti hem farklı kapsamlarda hem de farklı kelimeler ile ele almıştır.

Locke mülkiyeti anlatırken "property" ve "estate" kelimelerini kullanmaktadır. Property geniş anlamda "yaşam, özgürlük, mülkiyet", estate ise dar anlamda yalnızca mal mülk anlamına gelmektedir (Şenel, 1999: 347).

Locke "insan … mülkiyetini; yani yaşamı, hürriyeti ve servetini başkalarının vereceği zararlara ve saldırılara karşı koruma iktidarına sahip kılınmamıştır" (Locke, 2012: 57) derken; mülkiyetin yaşam, özgürlük ve serveti de kapsayan geniş bir tanımını yapmaktadır.

Günümüzde özel mülkiyetin kutsal sayıldığı ve yasalarla korunduğu Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasanın oluşmasına katkıda bulunan John Adams özgürlüklerin mülkiyet korunduğu müddetçe var olabileceğini söylemiştir. Thomas Jefferson'un 1776 tarihli Özgürlük Bildirgesinde Locke'un "yaşam, özgürlük ve mülkiyet" ilkesine yer vermektedir (Kama, 2009: 72).

Locke mülkiyet haklarına devlet müdahalesini önlenmesi için yönetimin erkelerinin farklı organlarca kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin onaylanmasının akabinde 1787 yılında kabul edilen Amerikan Anayasa'sında kuvvetler ayrılığı prensibi "yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki güçler dengesi (check and balance) sistemini belirlemiştir" (Erkul, Kara, Şimsek, 2016: 34).

1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi tüm toplulukları kapsayan bir uslup takınarak, mülkiyet haklarını anayasal düzen içerisinde ele almıştır. Anayasa ile devlet doğal hukukun sınırlarına tabii kılınmaktadır. Bildirgenin 2. ve 17.

maddelerinde mülkiyet özgür bir toplumun temeli olarak kutsal ve dokunulmaz bir hak olarak ele alınmıştır (Akıllıoğlu, 1989: 171).

Kardeşlik, eşitlik ve özgürlük parolasıyla yola çıkan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Locke'un metinlerinde yer aldığı gibi insanların doğal hukuktan kaynaklanan devredilemez haklara sahip olduğu üzerinde durmaktadır. Herkesin doğuştan eşit haklara sahip olduğu düşüncesi 1791 tarihli Fransız Anayasasıyla da vurgulanmıştır. Eşit toplumun koşulu bireylerin doğal haklara sahip olmalarıdır. Anayasanın 2. maddesi bu hakları "özgürlük, güvenlik, mülkiyet" ve direnme hakkı şeklinde ele almaktadır (Ünal, 1995: 74).

Mülkiyet özgürlüğün temelinde bulunmaktadır. Friedman'ın Marksistlerin "özel mülkiyet hırsızlıktır" savına karşı bireylerin kendi yollarında ilerleme ve özgürlüğe ulaşmadaki aracının mülkiyet olduğunu savunmaktadır. Mülkü başkası tarafından kontrol edilen insan mülkü üzerindeki etkisini yitirecek, nasıl kullanılacağına başkası karar verecektir. Bu tip toplumlarda bilgi bölünmüş durumdadır. Bilgiyi tekrar bir araya getirmenin ve bireysel çıkarlar için kullanmanın yöntemi ise özel mülkiyetten geçmektedir. "Çünkü şayet bir şey bana aitse, biliyorsunuz, açık olan bir gerçek var: Hiç kimse başkasının parasını kendi parasını harcadığı kadar dikkatle harcamaz. Hiç kimse başkasının kaynaklarını, kendi kaynaklarını kullandığı kadar dikkatli kullanmaz. Dolayısıyla, eğer etkinlik ve etkililik istiyorsanız, bilgiden gereği gibi yararlanılmasını istiyorsanız, bunu özel mülkiyetin sağladığı araçlarla yapmak durumundasınız" (Friedman, 2007: 182).

Bugünki anlamıyla özel mülkiyet toprağı ve malları özel sahiplenmeler ile parçalara ayırmaktadır. Locke'un mülkiyeti geniş anlamda tanımlaması dar anlamda sahiplenme ve edinime dair fikirler ortaya koymadığı anlamına gelmemektedir. Aksine Locke metinlerinde malların nasıl elde edileceğini, edinimin insana ve topluma sağlayacağı faydayı, verimliliği nasıl arttıracağını ayrıntılı olarak ele almıştır.

Mülkiyet kurumunun en önemli sözcülerinden biri John Locke'dur. Hükümetlerin görevinin mülkiyet hakkını korumak şeklinde belirlenmesinin ardından modern anlamda ticaretin de temelleri atılmıştır. Locke'un söyledikleri yalnızca felsefi teoriler değildir, yaşadığı yüzyılda, İngiltere'de değişmekte olan mülkiyet ilişkilerinin tasviri niteliğindedir. 17. yüzyıl İngiltere'sinde mülkiyet haklarına Avrupa'da birçok ülkeden daha fazla saygı gösterilmektedir. David Hume da İngiltere'nin başarısını mülkiyet haklarına saygısından kaynaklandığını düşünmektedir (Ashford, 2015: 109-112).

Locke'un *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'si Avrupa kıtasının yanı sıra dünyanın birçok farklı yerine yayılmıştır ve okutulmaktadır. Hintçe, Rusça gibi birçok dile çevirilmiştir. Locke'un eserlerinde verilen mülkiyet tanımı, onun mülkiyet filozofu olarak anılmasına sebep olmuştur (Zelgüt, 2010: 70). John Locke'un eserlerinde mülkiyet ve siyasal haklar arasındaki ilişki kapsamlı bir şekilde incelenmiştir (Chumbita, 2018: 337).

Locke'un edinimin meşru temeli olarak kullanıldığı emek, öz mülkiyet, özel mülkiyetin ortak refaha faydaları hakkındaki tartışmaları liberal düşüncenin temelinde yer almıştır. Politikacılar ve düşünürler tarafından hala üzerine tartışılmaya devam edilmektedir (Davies, 2017: 87).

Locke'a göre özel mülkiyet refahın temelidir. Kişinin emeğinin karşılığında mülk elde etmesi hem ekonomik olarak üretken faaliyetlerini planlama kapasitesini arttırmakta hem de bu faaliyetleri planlama ve yürütme teşviki için hayati önem taşımaktadır. İnsanoğlunun neredeyse tüm serveti emek sayesinde ortaya çıktığından ve insan yeteneğinin ve enerjisinin geliştirilmesi ve odaklanmasından kaynaklandığından, refahın artmasının anahtarı insan emeğinin teşvik edilmesidir. Para, insanların üretken kapasitelerini ve teşviki ve ticareti arttırmaktadır. Giderek daha fazla sayıda insan, kendine has kaynakları, kabiliyetleri, bilgileri ve tercihleri ile hem üretici hem de tüketici olarak pazara dahil olmaktadır. Locke bütün bu süreci pozitif bir toplam olarak görmektedir. Kazanımlar o kadar büyük ki, süreçte önemli ölçüde eşitsizlikler ortaya çıksa bile, toplumun toplam refahının ve faydasının arttığını düşünmektedir. Yanı sıra mülk edinebilmenin insanların birbirlerine verdiği zararı, hırsızlığı önemli ölçüde azalttığını, insanları yağmadan uzaklaştırarak, üretime yönelttiğini düşünmektedir (Mark, 2013: 142-143).

Locke'un dar ve geniş anlamda kullandığı mülkiyet tanımlamalarını anlayabilmek için öncelikle doğa yasası kavramının açıklanması gerekmektedir. Locke mülkiyeti doğa durumunda edinilmiş bir hak olarak görmekte, doğa yasası ile temellendirmektedir. Mülkiyet hakkındaki fikirlerini yorumlayabilmek için doğa durumu ve doğa yasası teorisi incelenmelidir. Doğa yasasının açıklanmasının ardından dar anlamıyla mülkiyetin (edinimin) meşru temeli, para ile bağlantısı ve edinimin sınırları konularına değinilecektir. Daha sonra siyasal toplumda mülkiyet ve direniş hakkı ile geniş mülkiyet tanımının bağlantısı tartışılacaktır.

3.2.1. Doğa Durumu ve Doğa Yasası

Doğa yasası, felsefe tarihinde, insanların ve kurumların doğayla uyumunu, adaleti sağlayan, ahlaki standartlar üzerine kurulu, tüm evrende geçerli ve herkes için zorunlu kurallar bütünü şeklinde düşünülmektedir. Fikir, kaynağını adalet arayışından almaktadır (Türkeri, 2005: 140).

John Locke'un temel insan haklarını, devletin kuruluş ve sınırlarını, mülkiyet hakkını temellendirdiği doğa yasası düşüncesi birçok başka düşünür tarafından tartışılmış ve üzerine farklı tanımlamalar yapılmıştır. Doğa yasası anlayışının temellerini, Platon, Aristoteles ve Cicero'da bulmak mümkündür. Hıristiyan felsefesi içinde ise Thomas Aquinas kurama düzenli bir biçim kazandırmıştır. Tarih boyunca, Antik Yunan felsefesinden toplum sözleşmecilerine kadar birçok düşünürün siyaset felsefesinin ayrılmaz bir öğesi olmuştur (Bix, 2004: 292-294).

Felsefe tarihi kadar eski olduğu düşünülen doğal hukuk doktrini iki farklı şekilde temellendirilmektedir. İlk görüş, yasaların kutsal bir karakter taşıdığına inanılan metafizik temellendirmeyle açıklanmaktadır. İkinci görüşte ise, Tanrısal temellerden azade doğanın kendisinden ve insanın doğasından ileri gelen yasa fikri esastır (Rommen, 1998: 5).

Klasik doğa yasası düşüncesi, dini inançlarla bir bütünlük içermektedir. Zira Tanrı ve onun emirleri tüm evrende etkili olan bir yasasının muvafakatı için kullanışlı bir dayanaktır. Ancak 17. ve 18. yüzyılda dini tartışma ve mezhep savaşlarını eleştiren, farklı görüşten milletlerin ortak paydada buluşabileceği standartlar arayışına giren kuramcılar doğa yasası felsefesini dini esaslardan ve tanrısallıktan ayırma yoluna gitmişlerdir. Din temelli devletin ilerde otoriter bir yapıya dönüşebileceği kaygısı, bireysel özgürlük ve birey lehine devletin sınırlandırılması temeline dayanan doğa durumu düşüncesini doğurmuştur. Bu düşünürler metafizik bir arka plan olmaksızın doğa yasası felsefesini açıklamanın mümkün olduğu konusunda ısrar etmektedir (Bix, 2004: 294-299).

Tam bir doğa yasası tanımlaması yapmasa da kuramın temellerini Aristoteles'te bulmak mümkündür. Aristoteles, doğadaki değişmeyen normları insanların davranış kurallarıyla karşılaştırmaktadır. Edebi ve değişmeyen, her yerde aynı kuvvete sahip bir yasanın varlığına inanmaktadır. Bu yasa, doğal olayları düzenleyen kurallar kadar değişmez olduğundan insan yapımı yasalardan ayrılmaktadır. Aristoteles'e göre, ateş nasıl her yerde aynı yanıyorsa doğa yasası da her yerde aynıdır. Bununla birlikte insan yapımı

yasaların farklı topraklarda ve zamanlarda değişiklik göstermesi olasıdır (Leyden, 1956: 24).

Doğal hukuk, pozitif yasaların etik temeli ve dayanağıdır. Aristoteles'e göre pozitif hukuk sistemleri tamamen eksiksiz ya da kusuruz değildir ve insan ilişkilerinde yaşanabilecek her anlaşmazlığa, duruma uymayabilir. Bu gibi hallerde yargıçların doğa yasasını uygulamak adına hukuk boşluklarını doldurması olası bir durumdur. İnsan yapımı yasalardaki boşluklar doğal hukuk kurallarının devreye girdiği giriş kapılarıdır (Rommen, 1998: 16).

Doğa yasası fikrinin ilk olarak, tüm evrenin, bireysel mutluluğu ve sosyal uyumu sağlayan rasyonel yasalar tarafından yönetildiğine inanan Stoacılar arasında ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yalnızca ahlak ve adalet temelli yasaların geçerliliğine inanmaktadırlar. İnsan aklının doğa yasasını keşfetme yetkinliğine sahip olduğuna ve tüm dümyanın doğa yasası üzerine kurulu olduğu savunmaktadırlar (Pojman, 2006: 45-46).

Stoacıların doğa yasası anlayışı, insan aklı üzerine kuruludur. İnsan aklını Tanrı'nın ışığı olarak görürler. Doğa yasası mantığın, doğru aklın, insan doğasının yasasıdır. Stoacılara benzer bir yaklaşım geliştiren Roma'lı düşünür Cicero da doğa yasası fikrinin akılla ilişkisi üzerinde durmaktadır. Cicero'ya göre, Tanrı ile insan arasındaki bağı oluşturan akıl, tüm dünyayı yönetmektedir. Doğa yasası, dünyanın her yerindeki tek hakiki yasadır (Türkeri, 2005: 142-143).

Cicero doğa yasası için "gerçek yasa doğa ile mutabakat içinde doğru akıldır; evrensel bir uygulamadır, değişmez ve sonsuzdur; emirlerini göreve çağırır ve yasakları ile haksızlıktan kaçınır … Bu yasayı değiştirmeye çalışmak günahtır, ne de herhangi bir kısmını iptal etmeye teşebbüs edilemez ve onu tamamen ortadan kaldırmak imkansızdır. Senato ya da insanlar tarafından yükümlülüklerinden kurtarılamayız ve bunun dışına ya da yorumlayıcısına bakamayız. Roma'da ve Atina'da farklı yasalar şimdi ve gelecekte var olacak, ancak bir sonsuz ve değişmez yasa tüm uluslar ve her zaman için geçerli olacaktır" (De Republica, III, xxii, 33; d'Entreves, 1951'den Aktaran; Karol, 2003: 20) demektedir.

Cicero'cu anlayışın, Ortacağ Avrupa'sındaki doğa yasası anlayışını etkilediği görülmektedir. Örneğin Hıristiyan düşünür Aquinas doğa yasasının akılla keşfedilebileceği konusunda Cicero ile hemfikirdir. Aquinas'ın doğa yasası anlayışı bir sentez niteliğindedir. Aklı, insan davranışının bir ölçütü olarak görür. Doğal yasa ile ilahi yasayı bir araya getirmekte, birbirleriyle çelişkili olmadıklarını düşünmektedir. Hem fiziksel yasaları hem

de ahlaki yasaları içeren hakiki yasa, tüm insanların ilahi akıl tarafından yönetilmesidir. Tanrı insanlara doğru eylemlere yönelmelerini sağlayacak aklı bahşetmiştir (Türkeri, 2005: 144-147).

Doğal hukuk, sonradan ortaya çıkma ya da yapılma değildir. Doğal olarak adlandırılmasının ana nedeni budur. Bunun aksine, pozitif hukuk ve gelenek insanlar tarafından yapılırlar dolayısıyla yapaydırlar. Doğa yasası bu yönüyle diğer tüm insan yapımı yasalardan ve geleneklerden ayrılmaktadır (Karol, 2003: 21).

Aquinas'a göre, insan aklının kavrama kabiliyeti doğal yasaları keşfetmektedir. İyiliğin yüreklendirilmesi, kötülükten ise kaçınılması doğa yasasının ilk ve en önemli ilkesidir. Doğa yasasının geriye kalan tüm kuralları buna dayanmaktadır (Pojmen, 2006: 46).

Hıristiyan Aziz Paulus, doğal yasanın insanların kalbine yazıldığını ve vicdanları tarafından kendilerine doğru yolun gösterildiğini düşünmektedir. Bu yasa yalnız Hıristiyanlar için değil herkes için geçerlidir. Çünkü insanın özüne dayanmaktadır. Tüm dünyevi ilkeler Tanrı tarafından koyulmuş ve akıl tarafından keşfedilmiş doğa yasasına dayanmaktadır (Rommen, 1998: 31).

Hıristiyan aleminin doğal hukuk fikrini benimsemiş olduğunun bir kanıtı, Hristiyan imparatorlar Justinian ve Canon'un hukuk kitaplarında temel bir kavram olarak yer almasıdır. İlahi yasa, doğa yasası ve kutsal yasaların toplamından meydana gelmektedir. Rönesans'ın ortaya çıkması ile 15. ve 16. yüzyıllarda, laik bir ahlak ve hümanizm düşüncesi doğmuştur. Bu gelişmeler ile mutlak kontrol ilkesi yerini özgürlük temelli bir anlayışa bırakmıştır. 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde ise, doğa yasası konusundaki incelemelerde Kıta Avrupa'sı hukukçuları tarafından ortaya konulan, metafizik temelden bağımsız bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Aynı dönemlerde İngiliz ahlakçıları doğa yasasına etik bir rasyonel temel sağlamaya çalışırken; Anglikanlar, Hıristiyanlık felsefesi içindeki yerini yeniden sağlamak maksadıyla modern bilim rehberliğinde çalışmışlardır (Leyden, 1956: 24-25).

Bir 17. yüzyıl filozofu olan Locke'un toplum anlayışı, mülkiyet hakkına dair fikirleri doğa durumu ve doğa yasası düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Mülkiyet teorisini kavrayabilmek için doğa yasası ve doğa durumu kavramlarından yola çıkmak gerekmediktedir. Locke'un siyaset teorisinde doğa durumu kavramı büyük öneme sahiptir.

Siyasal toplumun kuruluşunu, insanların sahip olduğu temel hakları, devletin amacını doğa yasası temelinde açıklamaktadır.

Locke'a göre insanlar toplum öncesi dönemde herhangi bir kimsenin ya da kurumun isteğine bağlı olmadan eylemlerini düzenleyerek, özgürce, doğa yasaları tarafından düzenlenmekte olan doğa durumunda yaşarlarlar. Kişilerarası eşitliğin doğuştan kurulduğu doğa durumunda bütün güç ve yetki karşılıklıdır ve birinin eylemleri üzerinde eylemde bulunma hakkı kimseye ait değildir. Doğa yasası sınırları dahilinde, her insanın mülkü ve kişiliği üzerinde dilediği eylemde bulunabildiği bir özgürlük halidir. Ancak bu özgürlük her istediğini yapmak olarak algılanmamalıdır. Kişi kendisine ya da başka bir varlığa zarar verme özgürlüğüne sahip değildir (Locke, 1993: 263).

Hobbes ve Locke insanların doğuştan özgür oldukları konusunda hemfikirdir. Locke'a göre doğa kanunu başkalarına zarar vermeyi veya mülkiyetini gasp etmeyi engeller. Bu noktada Hobbes'un fikirleri Locke'a zıt bir yönde şekillenir. Onun doğal özgürlük anlayışı "bir kişinin başkasına istediği şeyi yapmasını"da içermektedir. Ancak Locke için yaşamı başkasının keyfi iradesine bırakılmış, kısıtlanma ihtimali doğmuş ya da şiddete maruz kalabilecek insan için özgürlükten bahsetmek mümkün olmayacaktır. Locke her insanın kendi varlığı ve mülkiyeti üzerinde otoritesi ve yargı yetkisi olduğuna inanmaktadır. Herkes doğa yasasının hakimiyeti altındadır ve hiç kimse bir diğerine tabii değildir. Yani doğal haklar beraberinde doğal yükümlülükleri de getirmektedir (Mark, 2013: 25-26).

Locke; siyasal toplum öncesi doğa durumunu düzenleyen doğa yasası, "tabiat ışığı ile öğrenilebilen emredici veya yasaklayıcı olan ilahı iradenin bir buyruğu" olarak tanımlanmaktadır (Locke, 1999: 19). Locke için doğa yasalarının varlığının ispatı insanların yanlış davranışları karşısında duyduğu vicdan azabıdır. Ona göre, insanların akıl ile bulabildikleri bir doğa yasasının var olmaması durumunda, insanı kendi içinde davranışları konusunda haklı ya da haksız olduğu konusunda yargılayan ve karar veren vicdanın varlığı da mümkün olmayacaktır (Toku, 2003: 94).

Locke'a göre insanın yaratılışı diğer varlıklardan farklıdır. Tanrı'nın diğer varlıklar ile ilişkisi tek yönlü olduğu halde insan ile olan ilişkisi karşılıklıdır. İnsanı yarattıktan sonra ona hayatını sürdürebilmesi için imkanlar ve imkanları kullanabilmek için akıl, anlama kabiliyeti, rasyonel düşünme yetisi bahşetmiştir. Bir eylemde bulunup bulunmamayı seçen ve eylemi sonucunda bir çıktı elde etmeyi sağlayan akıl, insanı

bunların tamamından sorumlu hale getirmektedir. Doğa yasası egemenliğinde yaşayan insan, eylemlerinde ondan edindiği bilgiyi uygulamakla yükümlü kılınmıştır. Locke göre, aksi halde düzen yerini kargaşaya, akıl içgüdüye bırakacaktır. Doğru davranış ile yanlış davranış arasındaki fark ortadan kalkacak, ahlak, dürüstlük kavramları anlamını yitirecektir. Bu anlamda doğa yasası evrene düzen kazandıran, bireylerin yükümlülüklerini var eden bir zorunluluktur (Çetin, 1995: 171-173).

Doğa yasası, başkalarının hayatına, özgürlüğüne ve mallarına her türlü saldırıyı yasaklamaktadır. Yaratılmış bütün insanlar Tanrı tarafından benzer özelliklerle donatılmıştır ve bütün nimetlere ulaşmada eşit hakka sahiptirler. Bu sebeple aralarından birinin diğerine hizmet edeceği, köle olacağı ya da özgürlüğünü kısıtlayacağı bir tabiiyet ilişkisi bulunmamaktadır (Locke, 2004: 7). Filmer'a karşı ileri sürdüğü tezlerinde ne tanrının ne de kutsal kitapların kişiyi bir başkasının koşulsuz egemenliği altında yaşamaya mecbur kıldığı ya da emrine verdiğine dair delil olmadığını savunmaktadır. Buna bağlı olarak *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*'sinde Robert Filmer'in Adem'in tüm dünyanın kralı ve mutlak hakimi olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Locke'a göre, Tanrı insanları dünya ve üzerindeki nimetlerin eşit paydaşı olarak yaratmıştır. Dünya nimetlerinden diğerlerini dışlayarak, yalnızca bir kişiye ait olması mümkün değildir (Syneder, 1986: 733).

Locke doğa yasasının tüm evrende geçerliliğini savunmaktadır. Zira bu yasa akıl aracılığıyla her insan tarafından bulunabilmektedir. Ona göre, bazı insanların böyle bir kanun yokmuşcasına davranmasından doğal hukukun var olmadığı ya da akıl ile bulunamayacağı sonucuna varmak doğru değildir. Bu kişiler yalnızca aklın yol göstericiliğini kullanamayanlar ya da bilinçli olarak kullanmamayı tercih eden kötü niyetli insanlardır (Leyden, 1956: 28).

Doğa durumunda devletin ve yazılı kanunların olmaması bağlayıcı bir yasa olmadığı anlamına gelmemektedir. Ahlaki eylemleri belirleyen doğa yasası bireye tanıdığı hakların yanı sıra sorumluluklarda yüklemektedir (Syneder, 1986: 730). Doğa durumunda insanlar yaşamlarını ve mülkiyetlerini koruma, saldırıları cezalandırma hakkına sahiptir. Cezalandırma ile karşılaşmak istemeyen insan doğa yasasının yükümlülüklerini yerine getirmekle mükelleftir. Haklar başkalarının yaşamına ve mülküne saygı yükümlüğünü beraberinde getirmektedir (Copleston, 1998: 136).

İnsan davranışlarının, birbirleri arasındaki ilişkilerin ve devletin temeli doğa yasasıdır. Onun yok sayılması sözleşmenin ve dolayısıyla devletin de ortadan kalkmasını gerektirir. İktidar sahipleri yalnızca keyfi iradelerine göre kanun yaparsa ve insanları keyfi kanunlara uymaya zorlarsa insanların menfaatlerinden söz etmek mümkün olmayacaktır. "Eğer toplumu meydana getiren insanlar yalnızca yöneticilerin itaatkarı olacaksa topluma üye olmakta ne gibi bir karları olduğu söylenebilir?" (Locke, 1999: 23). Bununla birlikte doğa yasasını yok saymak, pozitif yasaları da yok saymak anlamına gelmektedir. Çünkü pozitif yasalar ancak doğa yasasına uygun oldukları ölçüde meşru ve geçerli sayılmaktadır. Siyasal topluma geçişte koyulacak kurallar, yasalar ve mülkiyet konusundaki düzenlemeler de doğa yasasına uygun olduğu ölçüde doğru olacaktır (Locke, 2004: 12).

Diğer bir toplum sözleşmecisi olan Hobbes'a göre, doğa durumu Locke'taki gibi bir barış durumu değildir. Doğa durumunda yasaların ve yükümlülüklerin sınırları belirsizdir. Başkalarının mülküne saygı duymak bir yükümlülüktür ancak mülkiyetin nerede başlayıp nerede bittiği konusunu insanın aklına bırakılmaktadır. Yasaların yorumlanmasını ve uygulanmasını her insanın kendi inisiyatif, vicdanına bırakmak, barışın sağlanamaz hale gelmesine neden olmaktadır. Yasaların sınırlarını belirlemek ve yorumlamak devletin vazifesidir. İnsanların vazifesi ise yasama gücüne itaat etmektir. Sözleşmeye uymak bir doğa kanunudur, çünkü egemene itaat etmek toplum sözleşmesiyle vaad edilmektedir (Durkheim, 2012: 51).

Hobbes için doğa durumunda kalmanın sonucu savaş halidir. İnsanlar doğa durumunda ahlaki problemler ile yüz yüze kalmaktadır. Devletin var olmadığı toplumda insanların barış içinde yaşamasının mümkün olmadığını düşünmektedir. Locke için ise, doğa durumunun sonuçları daha az dehşet vericidir. Çünkü doğa durumu insanları yöneten ve sınırları belirleyen doğa yasasına sahiptir. Bu yasa aynı zamanda devlet için temel kuralları ortaya koymaktadır. Devletin kendisi de doğa yasası ile bağlıdır. Yani insanları yöneten yasanın kaynağı devlet değildir. Devlet doğa durumunda insanlara doğa yasası tarafından verilmiş doğal haklar ile sınırlandırılmıştır (Mark, 2013: 23).

Locke'a göre, doğa durumundaki eşitlik, özgürlük durumu "insanların büyük bölümü, insaf ve adaletin kuvvetli gözetleyicisi olmadığından, bu durumda insanın sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvensiz ve korumasızdır" (Locke, 2004: 103). İnsanlar mülkiyetlerini güvence altına almak için toplum sözleşmesi yolu ile birleşmekte ve siyasal toplumu meydana getirmektedir. İnsanların siyasal toplumda birleşmelerinin asıl

nedeni mülkiyetlerini koruma arzusudur. Buradan yapılan çıkarım ile mülkiyetin doğa durumundayken, henüz siyasal topluma geçilmeden önce edinilmiş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.2.2. Mülkiyet ve Mülkiyet Hakkı

Locke'un mülkiyet hakkını temellendirdiği doğa durumu, kimsenin başkasından daha fazla yetkiye sahip olmadığı bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Tanrı tarafından eşit yaratılmış, aynı yeteneklerde donatışmış insanlar arasında birinin diğerine tabii olduğu bir ilişki yoktur (Locke, 2012: 9).

John Locke, mülkiyetin kapsamını genişleterek, avcı toplayıcı toplumdan ticaret toplumuna varan süreçte; insanın gelişimine, Tanrının hizmetkarı olma rolünden kendisinin efendisi oluşuna ve mülkiyetin temeline varan bir tartışma yürütmektedir (Brubakaer, 2012: 216).

Mülkiyet kişiye sahip olduklarını kullanma, devretme, tesis etme ya da başkalarını tamamen kullanımdan dışlama haklarını vermektedir. Dışlama mülkiyetin temel prensibidir. Bir şeyin kullanımının herkese ait olduğu ya da müdahaleye açık bulunduğu durumda mülkiyetten söz etmek mümkün değildir. Locke'ta mülkiyet yalnızca toprak ya da mal sahipliği olarak algılanmamalıdır. Kişi kendi varlığının da sahibi, kendi benliğinin maliği konumundadır (Jasay, 2004: 57). Locke'un geniş mülkiyet tanımının ilk bileşeni yaşamdır. Kişilik de mülkün ayrılmaz bir parçasıdır. Herkes kendi kişiliği üzerinde mülk sahibidir ve bu hak devredilemezdir.

İnsanın kendisinin sahibi olması düşüncesi kendisini köleleştirebileceği ya da öldürebileceği şeklinde algılanmamalıdır. Locke'un teorisinde edinim hakkı, maliğe mülk konusu şeyi kullandırma ve yok etme hakkı da tanımaktadır. Ancak kişinin kendisinin sahibi olması konusunda durum bundan farklıdır. Zira burada aynı zamanda ilahi sahiplik de söz konusudur. İlahi mülkiyet hem kişinin kendisine zarar vermesi hem de kendi iradesiyle köleleşerek keyfi hükümetlerin kurulması önündeki engeldir. İnsan yaşamının ilahi mülkiyeti düşüncesi, kişinin kendisi üzerindeki mülkiyeti sınırlamaktadır. Doğa yasası üzerine denemeleri ve hükümet üzerine incelemelerinde yaralıtışından itibaren insan yaşamının Tanrıya ait olduğu fikrine sıklıkla rastlanmaktadır. Tanrı yaşamı geri alma konusundaki hakkın yegane sahibidir (Olsthoorn, 2019: 245-248).

Locke'a göre yaratılmış her şeyin asıl sahibi Tanrı olduğundan, kudretli yaratıcının isteğiyle dünyaya gönderilen canlılar o isteği sürece var olmaya devam edecektir. İnsan başta kendi varlığı olmak üzere elinden geldiğince başka insanların varlığını korumakla görevlendirilmiştir (Locke, 2012: 10-11). Locke için doğal özgürlük doğa yasası altında, yönetim altında özgürlük ise doğa yasası üzerine temellendirilmiş herkes için ortak ve sürekli yasalar altında başkasının keyfi iradesine tabii olmadan yaşamaktır. Hiç kimse sahip olduğundan fazlasını başkasına veremez. İnsanın yaşamı Tanrının mülkiyeti olduğundan ve hiç kimse yaşamı üzerinde iktidara sahip olmadığından anlaşma ile başkasının kölesi haline gelemez (Locke, 2012: 21-22).

Locke köleliği meşru kabul etmemiştir. Kölelik ilişkisinin kurulduğu tek hal fetih halidir. Savaş sırasında yaşam hakkını yitiren insan ve fetihçi arasında yaşamını elinden almak yerine hizmetinde kullanmayı kararlaştıran bir sözleşme yapılması halinde kölelik ilişkisi kurulmaktadır. Bu durum haricinde herkesin kendi bedeni üzerinde mülkiyet hakkı bulunmaktadır (Çakmakkaya, 2017: 117). İnsan öncelikle kendi yaşamının ve bedeninin, bununla bağlantılı olarak da özgürlüğünün maliğidir. Kendi bedenine, emeğine yaşamına sahip olmayan insan için özgürlükten bahsetmek mümkün olmayacaktır.

İnsan haklarının temeli Locke'un mülkiyet hakkına dayanmaktadır. İnsanın kendi amaçlarını gerçekleştirmek için eylemde bulunması mülkiyet kurumuna bağlıdır. İnsanın kendi bedeninde ve emeğinde mülkiyet hakkı olmadığı takdirde amaçlarının peşinden gitme özgürlüğünden ya da insan haklarından bahsetmek de mümkün olmayacaktır (Ashford, 2015: 112).

Bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri ve öz yeterliliklerini arttırabilmelerinin yolu mülkiyetten geçmektedir. Kişi kendisini diğerlerinden farklı kılan yetenekleri geliştirme imkanını mülkiyet yoluyla elde etmekedir. Kendi terciherini yapma özgürlünün bulunmadığı toplumlarda bireysel potansiyelin tam olarak açığa çıkması, performansının gelişmesi ve motivasyonun artmasını güçtür (Baldwin, 2004: 34).

Locke mülkiyet çatısı altında yaşam ve özgürlüğün ardından edinime yer vermektedir. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'sinin* beşinci bölümünde Tanrıdan, İncil'den ve doğal haklardan referanslar verirerek dar anlamda mülkiyeti (edinimi) Adem'in çocuklarının kullanımına verilmiş dünya nimetlerinin sahipliği olarak tanımlamaktadır. İnsanların ihtiyacı olan her şey Tanrı tarafından onlara bahşedilmiştir ve

bunlardan faydalanarak yaşam koşullarını iyileştirmek doğal bir haktır (Azizova, 2018: 99).

Locke'a göre, Tanrı tarafından yaratılmış ve insanlara verilmiş olan dünya nimetlerinin bireye faydalı olması için ortaklıktan ayrılması ve kişisel servete katılması gerekmektedir (Boullion, 1998: 15).

Devredilemez haklar olan yaşam özgürlüğün aksine üçüncü bileşen olan "edinim anlamıyla mülkiyet" devredilebilir ve yabancılaşabilirdir. Bu ayrımın ardından Locke, Tanrının insanlara ortak olarak verdiği dünya üzerinde meşru özel mülkiyetin nasıl oluşacağını anlatamaya girişmektedir. İlk akla gelen bir parça ortak mülkten ayrılırken hak sahibi her kimseden rıza alınması gerektiğidir. Ancak, Locke rızanın gerekli olmadığı konusunda ısrarcıdır (Artur, 1980: 3). Locke'a göre, herkesin onayını aramak zorunlu olsa idi, tanrının bahşettiği sınırsız nimetlere karşı insan açıklıktan ölmeye mahkum olurdu (Locke, 2012: 25).

Locke'a göre mülkiyetin olmadığı yerde adaletten de söz etmek mümkün değildir. Mülkiyet insanın kendi çıkarlarının peşinde koştuğu, kendisini keşfettiği, kimlik duygularını yarattığı alanıdır. İnsanlar arası barış ve işbirliğinin sağlanabilmesinin yolu adaletten geçmektedir. Kendi emeğinin sahibi olamayan, elde ettiklerini özgürce kullanıp, mübadele edemeyen insanlar için hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçların tanımlanması dahi mümkün olmayacaktır. Adaletin var olmadığı toplumların barış içinde yaşaması mümkün değildir (Ashford, 2015: 113-115).

Mülkiyet hakkının ahlaki doğası başkasının sahip olduğu şey ile ilgili tasarruflarını ve tercihlerini engellemekten çekinmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle hırsızlık bir ahlaksızlıktır (Machan, 2004: 23).

Özel mülkiyetin dokunulmazlığını savunan Locke'a göre, kişinin mülkü rızası olmaksızın başka bir kimse ya da kurum tarafından elinden alınamaz. Kişinin yaşamı, özgürlüğü ve malları devletin müdahalesinden azade olmalıdır. Başka bireylerin müdalesinden ise kanunlar yolu ile korunmalıdır. Ancak mülkün hiçbir koşulda başka bir kimseye verilemeyeceği ve devredilemez olduğu anlamına gelmemektedir. Yaşam ve özgürlük devredilemez niteliktedir ancak mallar devredilebilirdir. Malik kendi rızası ile mallarını başkasına verebilmekte, devredebilmekte ve çocuklarına miras bırakabilmektedir (Rapaczynski, 1981: 306).

Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'sinin Fetih Üzerine bölümünde miras hakkından bahseder. Babaları yaşam hakkını kaybetse dahi çocukları babalarının malları üzerindeki haklarını sürdürmektedir. Çocuklar babalarının emeğiyle elde ettiği maddi kazanımları sürdürme hakkına sahiptir (Locke, 2012: 121).

Locke, dar anlamda mülkiyetten bahsederken edinimin hangi yolla, nasıl yapılacağını, meşru temelinin ne olduğunu açıklamakta ve doğa durumunda edinime sınırlamalar getirmektedir. Edinim insanın bedeni üzerindeki sahipliğiyle yakından ilişkilir. İnsan kendi bedeninin dolayısıyla da emeğinin sahibidir. Locke bir şeyi elde etmenin ve üzerinde sahiplik kurmanın yolunun emekten geçtiğini ileri sürmektedir. Edinime getiren sınırlamalar ise başkalarına da yeterince iyi kaynak bırakmak şartı ile başlamaktadır. Bu şart yaşam hakkına duyulan saygıdan ileri gelmektedir. Bu anlamda mülkiyet tanımının her bileşeni birbiriyle ilişkili görünmektedir.

3.2.2.1 Edinimin Meşru Temeli

John Locke'un mülkiyet teorisi dışlama hakkı ile yakından ilişkilidir. Bir şeyi mülk edinmek toplumda geriye kalan herkesin o şey üzerindeki haklarını kaldırmak anlamına gelmektedir. Bir parça toprağın bir kişiye ait olduğu sonucuna varabilmek için o toprak üzerinde izni olmaksızın, başka kimsenin kullanma özgürlüğüne sahip olmaması gerekmektedir. Burada ortaya çıkan soru ilk sahiplenmen ve dışlama hakkının nasıl ortaya çıktığıdır. Herkesin ortak kullanımında olan toprağa sahiplik iddiası hangi argüman ile meşrulaştırılmıştır? (Schmitz, 2009: 6).

Dünya ve üzerindeki nimetler insanlara tanrı tarafından ortaklaşa verilmiştir. Aynı zamanda insan, bu nimetleri en iyi şekilde kullanacak akla ve yetkinliğe de sahiptir (Locke, 2012: 23). Dünya üzerindeki nimetler insanların tamamına ait olmasına karşın insan kendisi üzerinde yegane mülkiyet sahibidir. Dolayısıyla kendi emeği de yalnızca onun mülkiyetidir. Özel mülkiyeti yaratan bu öz sahipliktir. Herkese ait olandan bir parçayı ayırmak ve özel mülke dönüştürmek, emeğin karıştırılması ile mümkün olmaktadır. Kişinin avladığı hayvan, topladığı meyve, işlediği toprak emeğini katma yoluyla onun mülkü haline gelmekte, geriye kalan insanların tümünün hakkı söz konusu maldan dışlanmaktadır (Locke, 2012: 24).

Ahlaki eşitlik, özgürlük ve öz koruma hem Locke hem de klasik Stoacılar için ortak fikirlerdir. Locke'un öz mülkiyet düşüncesinin temellerini Stoacı düşünürlerde bulmak mümkündür. Klasik Stoacılara göre tüm insanlar manevi olarak eşittir ve herkes kendisinin

koruyucusudur. Kölelik yanlıştır, doğanın parçaları olan ve eşit akla sahip insanlar arasında hiç kimse diğerinin amaçlarını gerçekleştiren araç olarak kullanılmamalıdır. Stoacılara göre köleliğin en kötü tarafı insanların ahlaki özgürlüğüne müdahale etmesidir. Locke'un düşüncesi ise özgürlüğün yanı sıra özel mülkiyet ve edinimde emeğin rolü üzerine odaklanmaktadır (Hill ve Nidomolu, 2020: 1-7).

Emek teorisindeki mülkiyet hakkı, kişinin kendi bedeni üzerindeki mülkiyet hakkından kaynaklanmaktadır. İnsan kendi bedeninin yegane sahibi olduğundan bedeninin gücüyle elde ettiği şeylerinde sahibi olmalıdır (Hettinger, 1989: 36-37).

Mal sahibi ve mala konu olan şey arasında emek ile kurulan kalıcı hak, yalnızca malın kullanılmaması halinde ortadan kalkmamaktadır. Malın yabancılaşabilmesi için kullanım hakkının iptali gerekmektedir. Locke, mülkiyet hakkının açık ya da örtük rıza ile kişinin elinden alınma olasılığını ortadan kaldıracak argümanlar geliştirmiştir. Nesneyi mülk haline getiren şey emektir. Kişi bir şeye sahip olmak için emek verirken ona kendi doğasından, varoluşundan özellikler kazandırır. Dolayısıyla emek vermek yalnızca fiziksel güç kullanarak elde etmek anlamında kullanılmamaktadır. Aksi takdirde fiziksel güç kullanabilen hayvanlarında mülkiyet sahibi olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Locke için emek ile yaratılan değer yalnızca insana özgüdür (Rapaczynski, 1981: 307-308).

Sahiplenme teorisi bağlamında, Locke bedensel çabanın yanında düşünceyi de emek olarak görmektedir. Mülkiyet hakkı kısmen düşünce yoluyla kurulmaktadır. İnsanın kendini koruması ve öz mülkiyeti doğa yasası tarafından sunulan haklardır. İnsanda kendisini koruma istediğini tetikleyen akıldır. Kendi varlığını koruma hakkı özel mülkiyeti ortaya çıkarmaktadır. Bilinç genişledikçe kişi varlığını devam ettirme konusunda endişe duymakta ve mülk edinmeye yönelmektedir. Akıl insana varlığını devam ettirmenin yolunun barınma, yiyecek gibi ihtiyaçları sağlayacak araçların bireysel edinimi olduğunu söylemektedir. Bedensel emekten önce gelen ve insanı eyleme iten şey aklın kendisidir. Bu sebeple aklın düşünme süreci emek eylemi için gerekli bir koşuldur. Akıl, özel mülkiyeti meydana getiren, doğanın bahşettiklerini müşterek mülkten özel mülkiyete yaratıcı bir şekilde dönüştürmeyi sağlayan içeriktir. Locke *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde "akıl" üzerinde çokça durmaktadır (Hill ve Nidumolu, 2020: 14-15).

Locke'un anlatmak istediği mülkiyeti yaratan değerin belirli bir kişide değil, soyut olarak insanın doğasında bulunduğudur. Tanrı dünyayı insanlara ortak olarak vermiştir. Ancak kullanım her zaman özel olmuştur. İnsanlığın her temsilcisi ortak bütünden bir

parçayı özel mülk haline getirebilir (Rapaczynski, 1981: 309). Dünya üzerinde her nimetten bolca bulunmaktadır. Bu nimetlere değer katan insanın emeğidir. Bol miktarda var olan toprağı özel mülke dönüştürmek diğer insanlar için zarara yol açmamaktadır. Hala herkes için yeterli derecede iyi toprak bulunmaktadır (Hamilton, 1932: 867).

Locke için ortak mülkiyet aslında mülkiyetin yokluğu anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle komünizmde olduğu gibi bir toplumsal örgütlenmeyi değil, sivil toplum öncesi örgütün yokluğunu anlatmak için kullanılmaktadır (Birdal, 2007: 42).

Tanrı insanlara toprağı ekip biçmelerini, ıslah etmelerini ve kendilerini yoksulluktan korumalarını emretmektedir. Toprağa değer katan emektir. Bir bölümünü çeviren ve işleyen kişi başkaları içinde yeterli derecede iyi toprak bıraktığından aslında başkaların zarar vermiş değildir. Locke'a göre Tanrının insanlara toprağı verirken işlenmemiş ve çorak bırakmaları için değil, işleyip yaşamlarını iyileştirmek için verdiği açıktır. İngiltere gibi pozitif yasa altında birleşen devletlerde diğer yurttaşların onayı olmaksızın böyle bir edinmenin mümkün olmadığını kabul etmektedir. Ancak insanın emeğinin dünyanın yalnızca çok küçük bir bölümünü işleyebildiği zamanlarda yararlı olan edinme yasasıdır. Paranın icat olunmadığı ve sınırsız birikimin yolunun açılmadığı toplumlarda herkes insanoğlunun geriye kalanının zararına olmayacak şekilde, gücünün yettiği kadar toprağı işleyebilir (Locke, 2012: 27-29).

Emek yolu ile toprağı sahiplenenler kendilerinin yanı sıra toplumun tamamı ve gelecek nesiller içinde bereket ve refah kaynakları üretmektedir. İlk sahiplenme var olan malları azaltmaktan çok, ticarete katılacak ve dolaşımı sağlanacak yeni malların üretilmesiyle stokta artış meydana getirmektedir. İlk sahipleniciler ve toprağı işleyenler sayesinde gelecek kuşaklar yeni kaynak, imkan ve mallara sahip olma şansına kavuşmaktadır (Schmitz, 2009: 9).

Boş bırakılmış toprakla kıyaslandığında işlenmiş toprağın verdiği ürün on kat daha fazladır. İnsanoğlunun yiyecek stoğunu arttıran da işlenmiş toprak, ona katılan emektir (Locke, 2012: 29).

Kıt kaynakları korumanın yolu özel mülkiyetten geçmektedir. "Kaynaklar bol olduğunda, Locke'cu koşul sahiplenmeye müsaade eder; kaynaklar kıt olduğunda koşul sahiplenmeyi zorunlu kılar." Çünkü toplumun tamamına aynı anda ait olan malların korunması ve gelecek nesillere aktarılması daha güçtür. Kişi mülküne özen ile yaklaşırken, ortak alanlar örneğin göller yoğun balıkçılık faaliyetleri ile tüketilip, yok edilebilmektedir.

Gelecek kuşaklara zarar vermeden sahiplenmek mümkündür. Esasen, kaynaklar kıt olduğunda, onları orta-malı olarak tutmak gelecek kuşaklara zarar verebilmektedir (Schmitz, 2009: 12).

Rasyonel ve çalışkan insan için doğaya zarar vermeden kendi yaşam koşullarını iyileştirecek ölçüde yararlanmak hem hak hem de yükümlülüktür. Doğadan yararlanmayı sağlayan ve ona değer katan emek gücü insanda doğuştan bulunmaktadır (Dunn, 2008: 55-56).

Locke emeğin değerinden bahsederken Amerikan Yerlilerinden örnek vermektedir. Tanrı onlara bereketli ve bol toprak bahşetmesine karşın toprağı işlemiyor olmaları başka ulusların sahip oldukları zenginliklere ulaşamamalarına sebep olmuştur. Sahip olunan yiyecek, giyecek, kullanım eşyası emeğin sonucudur. Emek olmasa idi günlük hayatta sahip olunan ve bolca kullanılan birçok şey var olmayabilirdi. Herhangi bir emek katılmadan sahip olunan yaprak ve sudan daha kıymetli olan şerbet ve ipek arasında fark verilen emekten kaynaklanmaktadır (Locke, 2012: 31-32).

Locke üretkenliğe büyük önem vermekte, tüm toplumun refahını sağlayacak olanın toprağın en iyi şekilde işlenmesi ve değerlendirilmesi olduğunu savunmaktadır. Tüm toplum için zenginliği sağlayacak olan kapitalist toprak sahibidir. Yaşadığı dönemde toprak sahibi kapitalist çiftçi ve işçiden oluşan sistem oldukça yaygındır. Tarım kapitalizminin savunusunu yapan Locke için ortak kullanımda bulunan topraklar boş arazilerdir. Ortak kullanımdan alınıp özel mülke dönüştürülmesi tüm toplumun yararınadır (Wood, 2016: 306).

Mülkiyet teorisinde birey, özel mülk edinme ve işleme yoluyla hem kendi refahını hem de toplumun refahını sağlamaktadır. Mülkiyet devlet kurulmadan önce doğa durumunda mevcut bir haktır. Toku'ya göre Locke, emek değer teorisi, biriktirme teorisi ve paranın fonksiyonu teorisini birlikte işleyen ilk politik yazardır. Bu tema daha sonra yeni bir disiplinin, ekonomik politiğin özel konusu olacaktır (Toku, 2003: 83).

3.2.2.2 Edinimin Sınırları

Locke'un teorisinde mülk edinmenin çürüme ve başkaları için de "yeterince iyi ve yeterli kaynak bırakılması" olmak üzere iki şartı bulunmaktadır (Lowe, 2005: 182).

İnsana ait olan yalnızca kullanabileceği, tüketebileceği kadarıdır. Tanrının verdiği bol nimetlerden yalnızca kullanabileceği kadarını edinen insan diğerlerinin açlığına sebep

olacak bir biriktirme yapamayacağından, mülkiyet üzerine bir çekişme de ortaya çıkmayacaktır (Locke, 2012: 26).

Doğa yasasına tüketebileceğinden fazlasını edinmeyi yasaklamaktadır. Biriktirilen şey çürüyüp bozulmamalı, yanı sıra edinim başkalarının çıkarlarını zedeleyecek duruma gelmemelidir. Toplumda yaşayan diğer insanları zor duruma düşürecek derecede birikim yaşam haklarına saldırı sayılmaktadır. Herkes için yeterince iyi miktar bırakılması sınırının temeli yaşam hakkıdır (Wood, 2016: 297).

Locke'a göre biriktirilebilir mülkiyetin miktarı doğal hakkın sınırı ile aynıdır. Mülkiyet teorisinin temelinde bolluk ekonomisine dair inancı bulunmaktadır. Dünyanın nimetleri herkese yetecek kadar boldur ve her şeye değer katacak, çoğaltacak olan mülkiyettir (Zelgüt, 2010: 72).

Hayvanlar ve bitkiler konusunda bahsi geçen çürüme sınırlaması toprak içinde geçerlidir. İşleyebileceği topraktan fazlasının etrafını çeviren kişi doğa yasasını ihlal etmiş sayılmaktadır. Yanı sıra etrafı çevrilmiş olsun ya da olmasın toprak boş sayılmaktadır ve başkası tarafından sahiplenilmeye uygun durumdadır (Locke, 2012: 29-30).

Çürüme sınırın ortadan kalkması ve ekonomiye paranın dahil olmasının ardından kişilerin varlıkları arasındaki büyük farklılıkların meşru şekilde nasıl ortaya çıktığı Locke tarafından açıklanmaktadır (Lowe, 2005: 183).

Locke'un teorisi ilk etapta çürüme sınırı ile insanın yalnızca kullanabildiği şeyler üzerinde mülkiyet hakkı olduğunu öne sürmektedir. Paranın ortaya çıkmasıyla bu sınırlama da ortadan kalkmaktadır. Para doğadan istenilen her şeyin alınması ve soyut bir değere dönüştürülmesini sağlayan araçtır. Paranın bir mübadele aracı olarak ortaya çıkması ve değeri üzerinde anlaşılmasıyla birlikte birimin yolu açılmaktadır (Rupert, 2017:4-5).Doğa durumunda var olan sınırların ortadan kalkmasıyla, nüfusun kalabalıklaştığı ve birikimin arttığı toplumlarda mülk sahiplerinin mülksüz sınıfı para karşılığı istihdam ettiği bir durum ortaya çıkmıştır (Çakmakkaya, 2017: 116).

Locke, paranın ortaya çıkışıyla, daha büyük mülklere sahip olmanın yolunun açıldığı ve artık herkes için yeterli derecede iyi kaynak bulmanın mümkün olmayacağı konusunda oldukça açıktır. Dolayısıyla, paranın değeri üzerinde yapılan anlaşma doğa durumu sakinleri arasında yapılan ilk anlaşmadır, ikincisi ise siyasal toplumun kurulması hakkındadır. Paranın değeri üzerinde toplum üyelerinin ortak rızasıyla anlaşılması, mülk

edinme hakkındaki sınırları ve kabulleri değiştirir. Çürüme sınırlaması, somut olarak bozulmayan veya çürümeyen, böylece bu kısıtlamayı ihlal etmeden daha fazla malın edinilmesini mümkün kılan para ile aşılabilir (Gronow, 2016: 227-228).

Para doğa yasasına aykırılık teşkil etmeden malların çoğaltılmasa ve sınırsız mülk edinilmesine olanak tanımaktadır. Locke'a göre paranın varlığı ortak refahın artması için bir araçtır. İnsanlar değişim malları üreterek toprağın verimini, ürünü ve insanlığın ortak servetini arttırmaktadır (Boullion, 1998: 20).

Paranın ortaya çıkışı ile bir metal parçası on dönüm toprağa, büyük baş bir hayvana ya da kilolarca buğdaya karşılık gelmeye başlamıştır. Mallar ortak değişim değeri olan para ile takas edildiğinde, çürüme söz konusu olmadığından doğa yasasına karşı ihlalde ortaya çıkmayacaktır. Çünkü Locke için mülkiyetin sınırı sahiplenilen şeyin ne kadar fazla olduğu değil, çürüyüp telef olup olmadığıdır. Paranın olmadığı toplumlarda insanları sınırsız edinme arzusuna iten neden de bulunmamaktadır. Paranın varlığı insanlara mülkiyetlerini arttırma ve genişletme şansı vermektedir. Böylece dünya üzerinde eşitliksiz bir sahiplenme ortaya çıkmıştır. Ailelerin, kentlerin büyümesi, paranın kullanımı ve stok artışı, toprağın değerli hale gelmesiyle başlangıçta emek ile edinilen mülkiyet, pozitif yasalar altında kurumsallaşmıştır. Ülkeler belirli sınırlar çizmiş, karşılıklı anlaşmalar yolu ile diğer ülkelere karşı müşterek haklarından vazgeçmiştir (Locke, 2012: 34-36).

3.2.2.3 Siyasal Toplumda Mülkiyet

Locke *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde edinimi anlattığı beşinci bölümün ardından, siyasal toplumun ilkelerini açıkladığı yedinci bölümde mülkiyet tanımını açıkça genişletmekte ve kavramın servetten daha kapsamlı bir kümeyi tanımladığı konusundaki şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. Metinde mülkü "yaşam, özgürlük, servet ile eşitlediği açıktır. Locke'un maksadı ilerleyen bölümlerde de bu geniş tanımı sürdürmektir. On beşinci bölümde tanımı yinelemektedir. Edinimlerin meşruiyetin, açıkladığı bölümde dahi insanın kendi bedeni üzerindeki mülkiyetinden yola çıkması ile maddi mülkten daha fazlasını ele aldığını ortaya koymaktadır. Beşinci bölümde *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme'*sinde Robert Filmer'a karşı geliştirdiği argümanlara yönelmektedir. Filmer'ın tüm mülkiyetin ataerkil monarşiden ileri geldiğine dair fikirlerini çürütme gayreti içindedir (Richard vd., 1981: 37-39).

Doğa durumunda var olan bir hak olarak tanımlanan mülkiyet tartışması siyasal toplumun kökenleri için temel argümanı sağlamaktadır (Ward, 2010: 92-93). Locke için

siyasal iktidar bir babanın çocuğu ya da bir efendinin kölesi üzerindeki iktidarından farklı bir anlam ifade etmektedir. Devlet, iktidarı kişilerin mülkiyetlerini koruyan yasaları yapmak ve uygulamakla, vatandaşlarını dışarıdan gelecek tehditlerden korumakla görevli iktidardır (Locke, 2012: 8). Üyelerinin birleşik iktidarından ibaret olan siyasal yönetim kimsenin canına ve malına keyfi müdahalede bulunmaz ve elinden alamaz, üyelerini köleleştiremez, yoksulluğa mahkum edemez. Keyfi şekilde sahibinin onayına başvurulmaksızın el konulabilen şey zaten hiçbir zaman kişinin gerçek mülkü olmamıştır. Bu durumda mülkiyet hakkından da bahsetmek mümkün olmayacaktır (Locke, 2012:88-92). Yasalar doğa durumunda var olan haklar ve özgürlüklere bağlı olarak düzenlenmelidir. Siyasal toplumda mülkiyeti koruyan doğa yasası geçerliliğini kaybetmiş değildir.

Doğa durumunda ortak bir yargıcın yokluğu doğa yasasını yürütme ve suçluyu cezalandırma hakkını herkesin kendi eliyle kullanmasını mecbur kılmaktadır (Toku, 2003: 76-78). Doğa yasasının ihlali halinde, zarar gören kişinin zarar vereni cezalandırmasının yanı sıra topluma karşı işlenen suçlarda zarara uğrayan herkes birleşerek suçluyu cezalandırma yetkisini kullanabilmektedir (Şenel, 1999: 340).

Doğa yasasının varlığına karşın bazı kimselerin mülkiyet haklarını ihlal eden hareketleri ve tarafsız bir yargıcın eksikliği doğa durumunu güvensiz hale getirmektedir. Locke doğa durumunun güvensizliğinin, insanların adaletin kuvvetli gözeticisi olmayışından ve paranın icadı ile ortaya çıkan sınırsız edinimden kaynaklandığını söylemektedir (Ward, 2010: 95).

Locke'a göre tartışma halinde kendi yargıçları olan insanlar kendi çıkarları doğrultusunda karar vermeye yatkındırlar. Bu sebeple bir hukuk sistemi ve bağımsız yargıcın varlığı kararların hakkaniyetle ve tarafsız olarak verilmesini sağlayacaktır (Zelgüt, 2010: 73).

Locke'un deyimiyle "değer verdiğim her şeyi çalmış bir hırsıza yasaya başvuru yolu dışında bir yolla kötülük edemediğim halde bu hırsızı sadece atımı ya da ceketimi çalmak için üzerime saldırırken öldürebilirim". Bu durumda hem yaşam hakkı hem de edinimlerin durumu güvensizdir. Tarafız bir yargıç olmadığı takdirde insanlar arasında savaş durumu devam edecektir. İnsanlar savaş durumundan kaçınmak için saldırı halinde men etme, cezalandırma ve tazmin etme yetkilerini ortak bir yargıca devrederek doğa durumunu sonlandıran bir sözleşmeyle devlet altında birleşmektedir (Locke, 2012: 18-20).

Böylece mülkiyet haklarına karşı herhangi bir saldırı girişimi devletin kurumları tarafından yargılanacak ve cezalandırılacaktır. Kişiler yasama, yürütme ve yargı haklarının tamamını devrederek, devleti mülkiyet haklarının koruyucusu durumuna getirmektedir (Şenel, 1999: 341).

Toplum sözleşmesine dayanan devlet bireylerin isteği ve rızasıyla kurulmaktadır. Devlet çatısı altında birleşen insanların doğal hakları muhafaza edilmektedir. Bunların başında yaşam, özgürlük ve edinimleri kapsayan mülkiyet hakkı gelmektedir. Ortak ve tarafsız bir yargıç vazifesi gören devlet, hakların korunması ile görevlidir. Bireylerin haklarının kaynağı devlet değildir, devlet varlığını hakların muhafaza vazifesinden almaktadır (Toku, 2003: 37).

Siyasal topluma katılan ve çoğunluk tarafından yönetilmeyi kabul eden insan kendisinde olandan fazlasını başkasına aktaramayacağından, hükümetlerin yetkisi doğal haklarla sınırlandırılmaktadır. Devletin gücü, vatandaşların malvarlıklarını, yaşamlarını, özgürlüklerini tehdit etmemeli, amacı ise vatandaşlarının güven, huzur içinde yaşaması ve kamu yararından fazlası olmamalıdır. Yasalar ancak doğa yasası üzerine temellendirildiği ölçüde meşru kabul edilmektedir. Yöneticilerin standart ve toplumun tamamımın iyiliğini sağlayacak yasalar dışında, keyfi yasaları yürürlüğe koymaları meşruiyetlerini kaybetmeleri ile sonuçlanacaktır (Hamilton, 1932: 868).

Devletin kanunları kişilerin haklarını düzenlemektedir. Ancak bu insanların artık özgür olmadıkları anlamına gelmemektedir. Zira siyasal toplum nasıl yönetileceklerini seçebilen, gönüllü birliktelik içindeki özgür insanların iradesiyle kurulmaktadır (Locke, 2014: 67). Temeldeki amacı insanların mülkiyetlerini (yaşam, özgürlük, servet) korumak olan devletin özgürlüğün düşmanı değil koruyucusu olduğu fikri Locke'un metinlerinin hakim düşüncesidir.

Siyasal toplumun kurulması ile öncelikle anlaşmazlıkları karar bağlayacak, suçu tanımlayacak, ilkeleri standartlaştıracak bir hukuk sistemi oluşturulmaktadır. İnsanların kişisel çıkar ve ihtiraslarının peşine düşmeleri nedeniyle doğa yasasını ihlal etmelerini engellemek ve kanunlara uygun hareket etmeye itmek için hukuk sistemi ile birlikte, kanunları uygulayacak makamlar kurulmaktadır (Toku, 2003: 107).

Toplum sözleşmesi yoluyla kurulan siyasal topluma katılma açık ve zımmi olmak üzere iki tip onayla gerçekleşmektedir. Siyasal toplumun kurulduğu bir bölgede kişi açık onayı olmasa dahi yönetim altındaki toprağı sahiplenmesi, işlemesi ya da bir haftalığına

kiralaması ile zımmi onay vermiş ve yönetimin kurallarını kabul etmiş sayılmaktadır. Aynı şekilde kişi devlete açık onay ile katılırken o ana kadar edinmiş olduğu ve sonrasında edineceği sahiplenmeleri devletin yasalarına göre düzenlemeyi kabul etmektedir (Locke, 2012: 78-79).

Kişi toplum içinde mülk edinmek, alışveriş yapmak, yargıca başvurmak gibi ayrıcalıkları kullanmaktaysa, yönetime rıza gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Başka bir yere göç etmesi mümkünken devletin sınırları içinde yaşamını sürdürmesi de örtük onay anlamına gelmektedir (Zelgüt, 2010:74).

Devletin kurallarına uymak istemeyen insan nerede dünyaya gelmiş olursa olsun, başka bir ülkeye giderek ya da kendisine doğa durumunda yaşama imkanı sağlayacak bir bölgeye göç ederek yükümlülüklerinden kurtulabilir. Locke'un bu düşüncesini yaşadığı dönemin şartlarında değerlendirmek gerekmektedir (Coplaston, 1998: 141).

Siyasal toplumda mülkiyetin üçüncü bileşeni olan edinimler de devletin yasaları tarafından düzenlenmektedir. Devletin kurulduğu, paranın kullanılmaya başladığı ve ticaretin var olduğu toplumlarda edinimler anlaşmaya bağlıdır. Doğa durumunda toprağın özel mülk haline getirilmesinde toplumun geriye kalanının onayı aranmamasına karşın, siyasal toplumda onay bir zorunluluktur. Tek taraflı edinme artık mümkün değildir (Bakırcı, 2014: 312-313).

Devlet, özel mülkiyet hakkını yasa ile düzenleyebilmektedir. Ancak bu mülkiyetin devletten ve yasadan kaynaklandığı anlamına gelmemektedir. Mülkiyet siyasal toplum öncesi, doğal bir haktır (Ward, 2010: 93). Locke mülkiyetin doğal bir hak olduğuna yaptığı vurguyla bireyin çıkarlarını ortak refahın önüne koymaktadır. Bireyin hakları ve özgürlükleri bu şekilde devlet çatısı altında güvenceye alınmaktadır (Zelgüt, 2010: 73).

Devletin varlığı ve devamlılığı sürdürebilmesi için kurallar koyması, pozitif yasalar yapması zorunludur. Ancak bu kurallar mülkiyet haklarını ihlal etmemelidir. Örneğin vergilendirme yapan iktidar bunu ancak vatandaşların ortak onayıyla seçilmiş kişilerce yapabilmektedir. Aksi takdirde kendi otoritesine dayanarak vergi toplama girişimi mülkiyet yasasının ihlali anlamına gelmektedir Fetih yoluyla dahi yalnızca haksız savaşa dahil olan kişinin malları üzerinde bir iktidar söz konusu olmaktadır. Fethe çıkan kişi ne kendisiyle birlikte fethe katılanlar ne de fethedilen yerde kendisine karşı savaşmayan kişilerin özgürlükleri üzerinde hak sahibi olamamaktadır (Locke, 2012: 92-121).

3.2.2.4 Direnme Hakkı

Locke günümüzde kuvvetler ayrılığı olarak isimlendirdiğimiz biçimde yasama yürütme ve yargı erklerinin farklı organlar eliyle kullanılası gerektiğini düşünmektedir. Doğa durumunda herkesin kendi elinde olan erkler siyasal topluma geçiş ile birlikte devlete devredilmektedir. Dolayısıyla bu erklerin kaynağı halkın bizzat kendisidir (Şenel, 1999: 341).

Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin farklı organlar eliyle kullanılmasıyla yasaları yürütülenler ile yasa yapıcıların birbirinden ayrılmasını ve keyfi kararların önüne geçilmesini sağlamak istemektedir. Yasama en üstün güç olmasına karşın mutlak değildir. Halkın güvenine dayanan, emanet bir yetkidir (Zelgüt, 2010: 75). Locke için hükümetin meşru kılan yönetilenlerin rızası, faydalı kılan ise mülkiyet hakları için sağladığı korumadır (Lowe, 2005: 180).

Elbette bireylerin kendi elindeki yasama iktidarlarını bir kuruma devretmesi risk olarak düşünebilir. Ancak bu riski giderecek önemler de alınmaktadır. Öncelikle yasalar yasa yapıcıların kendileri içinde geçerlidir. Toplumun geri kalanından farklı olarak yasalardan muaf olma hakkına sahip değillerdir (Bakırcı, 2004: 296-297).

Locke'un teorisinde yürütme de sınırlı yetkiye sahiptir. En üstün güç olan yasama ile yürütme aynı kişide ya da organda birleşmemelidir. Ne yasama ne de yürütme güçleri keyfi ve sınırsız kullanılamamalı, doğal özgürlükler ve mülkiyet hakkıyla sınırlandırılmalıdır. Yasalar halkın seçtiği temsilciler eliyle yapılmalıdır (Dunn, 2008: 41-42).

Hukuku üstülüğü ilkesine bağlı olan Locke'ta her kurumun başka bir işlevi bulunmaktadır. Hükümet biçimi yasama organının yapısına göre belirlenmektedir. Başlangıçta, yasa koyma yetkisi halkın kendi elindeyken, bir krala, meclise bırakılarak yazılı veya yazısız bir anayasa kabul edilmektedir. Bu nedenle Locke'un kuvvetler ayrılığı teorisi, yasa yapan, uygulayan ve uymayanları yargılayan erkleri tanımlayan bir anayasayla tamamen uyumludur. Anayasa sayesinde, yöneticilerin sadakatinin sadece tek bir kuruma değil, bir bütün olarak anayasal yapıya olması sağlanmaktadır (Tuckness, 2008: 256).

Kurumsallaşmış, herkes için geçerli ve mülkiyet hakları korumaya yönelik yasalar olmadığı takdirde insanların doğa durumundaki özgürlüklerinden vazgeçmeleri için hiçbir sebep yoktur. Bir kişiye yaşam, özgürlükler ve servet üzerinde sınırsız ve keyfi hak

tanımak kimse için akıllıca bir seçim değildir. Bu kendisini doğa durumundaki belirsiz koşullardan daha kötü bir duruma sokmak, keyfi bir iktidar karşısında korumasız kalmak anlamına gelmektedir (Locke, 2012: 90).

Rasyonel bireyler doğa durumunun güçlüklerinden kurtulmak için siyasal toplum altında birleşmektedir. İnsanlar durumlarını daha da kötüleştirmek niyetinde olamayacaklarından, doğa durumundaki özgürlükler meşru hükümetin sınırlarını çizmektedir. Hukukun üstünlüğünün kabul edilmediği, mutlak hükümdarlıklarda bağımsız bir yargıcın yokluğu sorunu devam etmektedir. İnsanların amacı güçlerini mutlak hükümdara koşulsuz devretmek değil, güvenliğini sağlayacak bağımsız bir yargıç yaratmaktır. Yetkilerinin sınırlarını aşan hükümetler direnme ile karşılaşacak, yetkiler bireylere geri dönecektir. Ancak bu doğa durumuna geri dönmek anlamına gelmemektedir (Wood, 2016: 291).

Direnme hakkını kullanan insanlar meşruluğunu kaybeden yasamanın tabiiyetinden çıkmakta, devletin içten çözülmesi durumunda yasama iktidarı el değiştirmektedir. İktidar sahiplerinin her yanlışı ayaklanmaya ve direnişe sebep olmamaktadır. Ayaklanma ve hükümetin çözülmesi, iktidarın yurttaşların yaşam, özgürlük ve servet haklarına el uzatmaları sonucu gerçekleşmektedir (Coplaston, 1998: 144-145).

Locke direnme hakkına sebebiyet verebilecek üç durumdan bahsetmektedir. Bunlar, yasama ile yürütmenin aynı elde birleşmesi, yasa yapıcıların kendilerini yasa üstü görmesi ve devletin mülkiyet haklarına karşı bir saldırı içine girmesidir. Yanı sıra Locke'a göre yürütme gücünün, gücünü halktan alan ve halk tarafından seçilen yasama organını belli bir müddet toplantıya çağırmaması halinde de halk direnme hakkını kullanmaktadır. Bu noktada İngiltere'yi devrime götüren dönemde Kral I. Charles'in 12 yıl boyunca yasamayı toplantıya çağırmayarak, ülkeyi tek başına yönetmek istemesi duruma örnek olarak gösterilmektedir (Şenel, 1999: 346-347).

Locke için mülkiyet kişinin dokunulmaz alanıdır. Devletlerin yegane amacı ise bireylerin mülkiyetlerini korumaktır. Toplum sözleşmesi ile doğa durumundan çıkan insanlar yasama haklarını hükümetlere devrederken gayeleri mülkiyetlerinin her türlü zarara karşı koruma altında olmasıdır. Bu görevi yerine getirirken hükümetlerin yetkileri de insana ait olan doğal özgürlükleri ihlal etmeyecek biçimde belirlenmelidir. İnsanların özgürlük ve eşitliğine saygı duymalı, koruyucu işlev görmelidir (Raynaud, 2003: 548).

Locke'un "Yönetimin Çözülmesi" başlığı altında ele aldığı direnme hakkı mülkiyeti yalnızca servet olarak görmediği fikrini desteklemektedir. İnsanları devletin tabiiyetinden çıkmaya götüren şey mülkiyetlerinin tehdit altında olmasıdır. Locke'un anlatmak istediği şey devletin insanların servetlerini tehdit etmesinden ziyade yaşamları, özgürlükleri ve servetleri de kapsayan geniş tanımıyla ele aldığı mülkiyet haklarına el uzatmasıdır.

3.3. Locke'un Mülkiyet Teorisine Eleştirel Yaklaşımlar

Locke'un mülkiyet teorisine yöneltilen eleştiriler çoğunlukla, teoriyi yalnızca mal-mülk anlamıyla okumaktan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple eleştiriler değerlendirilirken kullanılan "mülkiyet" kavramı *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'nin beşinci bölümünde ele alındığı şekliyle servet anlamında kullanılmıştır.

Özel mülkiyet avcılık ve toplayıcılık döneminin ardından üretim araçlarının gelişmesi ile toprak mülkiyeti şeklinde ortaya çıkmıştır. Çağlar boyunca üretim araçlarının niteliğine göre çeşitli şekiller almıştır. Mülkiyet bu çağların her birinde sınıf ayrımlarına yol açmıştır. Köleler ve sahipler; efendiler ve serfler, günümüz toplumlarında ise burjuva ve proletarya bu sınıflara örnektir (Duvarger, 1982: 247).

Mülkiyete yöneltilen eleştiriler emeğe yabancılaşma, sömürü ve irrasyonelite üzerine yoğunlaşmaktadır. Üretim araçlarına sahip olanlar mülksüz kesimi çalıştırarak emeklerinin bir bölümünü ellerinden almakta, kişiler kendi bedenlerinin emeğinden koparılmaktadır. Bunun sonucunda emek sömürüsü ile kişinin kendi emeğine yabancılaşması süreci ortaya çıkmaktadır. Kar hırsıyla ortaya çıkan aşırı arzın yarattığı krizler ve toplumun çoğunluğu yoksulken sürüp giden tüketim bağımlılığı özel mülkiyetin diğer sonuçlarıdır (Çulhaoğlu, 2001: 3).

Karl Marx mülkiyet hakkını "mülkiyet hakkı, diğer insanlara aldırmadan, toplumdan bağımsız olarak, mülkten keyfi olarak yararlanma ve reddetme, bencillik hakkıdır" şeklinde tanımlamaktadır (Marx, 2000: 61).

Locke'u kapitalizm ve servet birikiminin "peygamberi" olarak gören düşünce mülkiyet kuramına getirdiği eleştiride, hükümetlerin işlevinin yalnızca gelir adaletsizliğine sebep olan özel mülkiyeti korumak olduğunu söylemektedir (Raynaud, 2003: 549).

Bir devletin anayasasında mülkiyeti koruyan haklar varsa, hakların eşitliği ya da kanun önünce eşitlik kavramları anlamsızlaşacaktır. Mülk sahibi olan ile olmayan eşit

haklara sahip değildir. Kendi bedeninin emeğine dahi sahip olamayan işçi ile mülk sahibi için aynı kanuna başvurmak onlara eşitlik sağlamak anlamına gelmemektedir. Mülkiyet hakkı eşitsizliğin kaynağıdır (Birdal, 2007: 49).

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* isimli eserinde çitleme yoluyla toprağı özel mülk haline getirmenin haksızlığına vurgu yaparken şöyle demektedir: "Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip "Bu, bana aittir!" diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine … Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz!" diye haykıracak olan kişi, insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu!" (Rousseau, 2013: 133).

Rousseau'ya göre eşitsizliği meydana getiren artı ürünün ortaya çıkmasıyla yoksulların emeğinin zenginleri daha da zengin etmesidir. Bir kesim toprağın etrafını çitleyip başkalarının haklarını reddederken, mülkiyet gasbına kimse ses çıkarmamıştır. Hükümetler doğal hakları koruduklarını iddiasıyla zenginlerin mülklerini savunurken, halkın geri kalanını manipüle etmektedir (Silier, 2011: 2).

Liberal devlette mülkiyet kurumunu analiz eden Marksistler sanayi ve ticaretin gelişmesi ile birlikte karın en kutsal değer sayıldığını ve toprağın dahi kapitalist bir nitelik kazandığını ileri sürmektedir. Üretim araçlarının mülkiyetine burjuvanın sahip olduğu ve liberal ilkelerin benimsendiği toplumda özel mülkiyet temel bir hak olarak görülmektedir. Toplumun çoğunluğunu oluşturan ve burjuva tarafından çalıştırılan geniş bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Hükümetler seçim ile iş başına gelmektedir. Ancak seçimleri, yöneticileri ve haber alma araçlarını denetleyen ekonomik güce sahip olan kapitalistlerdir (Duvarger, 1982: 43).

Henry George da toprağın özel mülk haline getirilebileceğine dair görüşü eleştirmektedir. Tıpkı oksijen gibi toprak da tüm insanlara ortak olarak aittir. İnsan doğduğu andan itibaren bu hakka sahiptir. Yalnızca halihazırda yaşamını sürdürenler değil gelecekte yaşayacak olanlar da toprak üzerinde hak sahibidir. Emeğin kişiye ait olduğunu kabul etmekle birlikte, emek yoluyla ürüne elde etmenin toprağın mülkiyetini sağlamadığını savunmaktadır. Kişi emeğiyle elde ettiği ürün dışında kalanların mülkiyetine sahip değildir. Doğa nazarında herkes eşittir. Özel mülkiyet ise, herkesin ortak hakkı olan şeyden dışlanması, yabancılaşmasını doğurduğundan bu eşitliği ihlal etmektedir.

Dolayısıyla toprak özel mülkiyetin konusu olmamalıdır. Aksi takdirde doğa yasasının ihlali söz konusu olacaktır. Toprak özel mülk haline gelmişse, malik o toprakta çalışan kişilerin emeğiyle ortaya çıkardıkları değere emek harcamadan sahip olmaktadır (George, 1904'ten aktaran Doğan, 2007: 91).

Marksist düşünceye göre tüm insanlar için ortak olan toprak mülkiyetinin paylaşılması ve özel mülke dönüştürülmesiyle toplumun bir kısmını oluşturan yurttaşlar zenginleşecek, mülkiyeti olmayanlar ise yoksul kalacaktır. Biri üretim araçlarına sahip olan yani sömüren, biri de sömürülen olmak üzere iki toplumsal sınıf ortaya çıkacaktır (Duvarger, 1982: 42).

Marx, özel mülkiyeti kutsal sayan kapitalist toplumlarda sınırsız birikim arzusunun gerçek bir dehşete yol açtığını açıklamaya çalışmaktadır (Rupert, 2017: 7). Özel mülkiyet işçinin emeğini başka birinin egemenliğine sokmakta ve yabancılaşmayı yaratmaktadır. İşçi önce emeğine sonra da kendi kimliğine yabancılaşmaktadır. Sermaye, rekabet, para hırsı ve insanın değersizleşmesi özel mülkiyetin sonucudur. Tarih öncesi uydurma bir çağ ile açıklanmaya çalışılan özel mülkiyet eşitsizliğin temelidir. (Marx, 2013: 74) İşçinin emeğinin ürünü başkası için zenginlik kaynağı haline gelmektedir. (Marx, 2013: 85).

Marksistlerin yanı sıra mülkiyeti eleştiren bir diğer grup ise anarşistlerdir. Anarşizm mülkiyet kurumuna karşıdır. Anarşizmin ilk savunucusu olan William Godwin toplumsal huzursuzlukların iki temel nedeni bulunduğunu düşünmektedir. Bunlardan ilki devlet ikincisi ise mülkiyettir. Eşitsizlik ve sınıf savaşları özel mülkiyetten kaynaklanmaktadır. Kötülük olarak tanımladığı mülkiyet, insanların doğal sezilerini ve doğru düşünme kabiliyetlerini de etkilemektedir. Özel üretim araçları üzerindeki sömürü temelli mülkiyeti ortadan kaldırırarak, gönüllü anlaşmalar yoluyla işlerin yürütüldüğü bir düzen kurulması gerektiğini düşünmektedir (Şenel, 2001: 56-57).

Anarşist bir düşünür olan Proudhon *Mülkiyet Nedir?* isimli eserinde özel mülkiyet kurumuna eleştirilerini dile getirmiştir. Proudhon, "Sen çalıştın! Hiç başkalarını çalıştırmadın mı? Neden, o zaman senin onlar için çalışmayarak elde ettiğini neden onlar senin için çalışarak kaybettiler?" diye sormaktadır. "Bu içler acısı dönem boyunca, kaç tane gasp onaylandı, kaç saldırı yüceltildi, kaç zafer kutlandı! Olmayanların malına el koyulmuş, fakirler sürülmüş, açlar aksiyona geçmek için her zaman hazır ve cesur olan zenginler tarafından dışlanmış!" (Proudhon, 2017: 121-122).

Locke'un fikirlerine getirilen eleştirilerin ilki emek teorisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Locke emeğin doğaya değer kazandırdığını, zenginliğin kaynağı olduğunu düşünmektedir. Marx'a göre ise maddi zenginlik doğadan kaynaklanmaktadır, zenginliğin kaynağı yalnızca emek değildir. Burjuva düşüncesi emeğe kutsal bir yaratıcılık gücü atfetmektedir (Marx ve Engels: 2017: 20).

Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* isimli eserinin "Locke'un edinme teorisi" bölümünde emek karıştırma yolu ile nesneye sahip olma prensibini ele almaktadır. Bir arazinin etrafını çitle çevrildiği takdirde "kişiyi çitin ve altındaki alanın değil de tüm arazinin sahibi yapan nedir" sorusunu sormaktadır. Emek kavramı belirsizdir. Bir nesneye karışması onu özel mülk haline getiriyorsa, meyvenin suyunu sıkan ve onu göle karıştıran kişi, meyve suyu tüm göle eşit dağıldığı takdirde, tüm gölün sahibi olduğunu mu iddia edecektir? Eğer sahipliği yaratan emeğin nesneyi daha değerli hale getiriyor olması ise, emek harcamak nesnenin değerini azaltırsa durum ne olacaktır? Nozick'in en can alıcı sorusu ise emeğin artı-değeri değil, nesnenin tamamını mülk haline getirmesi fikri üzerinedir. "Herhangi birinin bir şeyi hak etmesi, neden verdiği emeğin meydana çıkardığı ilave değeri değil de tüm nesneyi kapsasın ki?" (Nozick, 2006: 232). Locke'a göre bir nesneye emek karıştırıldığında, üzerindeki sürdürülebilir hak nesnenin mülkiyetinin kazanılmasını sağlamaktadır. Nozick, emeğin nesneye karıştırmayla, emeği kaybetmek yerine nesneyi kazanmaya sebep olan şeyin ne olduğu sorusunu sormaktadır.

Jeremy Waldron da Locke'un edinme teorisini ve emek prensibini eleştirmektedir. Waldron'a göre, emek nesneye geri dönülemez şekilde karıştırılsa dahi, bu kişinin nesnenin tamamına sahip olma hakkına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Emeğin sağladığı mülkiyet yaratılan değer ile sınırlıdır. Waldron'a göre nesne ile karıştırılabilecek tek şey başka bir nesnedir. Emek ise yalnızca eylemdir. Her ne kadar kimi zaman düşünürler eylemleri ölçmeyi ve onları kendi başlarına bir varlık olarak ele almayı denemiş olsa da bir eylemin bir nesne ile nasıl karıştırılacağı konusu belirsizliğini korumaktadır. Waldron, emeğin karıştığı nesne içinde kaybolduğunu ileri sürmektedir. Emeği korumak için tüm ürünün sahibi olma iddiası da emeğin ortadan kalkmasıyla son bulmaktadır. (Waldron, 1983: 40-44).

Emek değer teorisi Locke tarafından özgürlüğün şartı olan mülkiyetin haklılığı savunulurken, Marx tarafından ise özgürlüğün önündeki en büyük engel olan ve kişiyi

kendi emeğine yabancılaştıran mülkiyet hakkı reddedilirken kullanılmıştır (Birdal, 2007: 40).

Locke'un mülkiyet teorisi, Shaftesbury gibi kapitalist toprak sahipleri ve sömürge ticaretinin amaçlarını korumaya yönelik olarak geliştirilmiştir (Wood, 2016: 289). Wood "Locke belki de emek ile kârın yaratılmasını bir araya getiren, kapitalist ilkelere benzer unsurlarla, sistematik bir mülkiyet teorisi kuran ilk düşünürdür" demektedir (Wood, 2016: 305).

Kapitalizmde, üretim araçlarının sahipleri sömürülen sınıfın ürettiği artı değeri elinden almaktadır. Kapitalist toplumda işçinin tasarruf ederek zenginleşip mülk sahibi olabileceği fikri Marksistler için bir avuntudan başka bir şey değildir. Ücretler daima tasarrufa el vermeyecek düzeylerde belirlenmekte, geçmiş çağlarda zümreler arası geçiş kadar katı bir çizgiye sebep olmaktadır. Emeğinin karşılığı kadar kazanma ve eşitlik fikirlerine rağmen toplum yapısı hiyerarşiktir. Herkes temelde eşit ve özgür doğmakta, ancak bir kısım insan emeğini başkalarına satarak yaşamaya mahkum olmaktadır. Hükümetler de eşitliğin ve özgürlüğün korunmasına hizmet ediyormuş gibi görünmesine karşın kapitalistler tarafından yönlendirilmektedir (Duvarger, 1982: 249).

Locke, Tanrı tarafından verilenlerin insanların tamamına ait olduğu zamanı anlatırken mülkiyet kelimesini kullanmamaktadır. Bunun yerine hakimiyet ya da egemenlik kelimelerini kullanmaktadır. Kullandığı "dominion" kelimesi mülk sahipliğinin koşulsuz olmaktan ziyade onları teslim eden toplumsal düzen ile ilgili her türlü yükümlülüğe bağlı olduğu feodal otoriteye gönderme yapan belirsiz bir kavramdır. Locke'un teorisinin önemi "bir sosyal sistem ile mülkiyet hakları arasındaki geleneksel bağımlılık düzenini tersine çevirmesi ve böylece özel ekonomik inisiyatifle toplumsal müdahalenin kapsamı için açık bir sınır belirleyen kapitalist siyasi doktrinin kurulmasında yatmaktadır" (Rapaczynski, 1981: 309- 310).

Gauthier, Locke'un bireyci kapitalizmi doğa yasası argümanı ile meşrulaştırmaya çalıştığını, kapitalizmin sözcüsü olduğunu söylemektedir. Locke'u "kapitalizmin büyükbabası" olmasının yanı sıra "koyun postuna bürünmüş bir kurt" olarak nitelendirmektedir (Gauthier, 1977: 426-427).

Macheron'a göre Locke'un teorisi toplumun tamamını kapsayan bir demokrasi ve hak savunusu değildir. Kadınları ve işçileri dışlamaktadır. Haklara sahip olan yalnızca mülk sahipleridir. Yasama ve yürütme gücü iktidara mülk sahiplerinin iradelerini

yansıttıkları ve mülklerini korudukları müddetçe verilmekte, aksi takdirde lağvedilmektedir (Carnoy, 2014: 37).

Locke'a yöneltilen eleştirilerin bir bölümü ilk sahiplenme ve Locke'un ortaya attığı ön koşul üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Onlara göre ön koşulun sağlanması pratikte imkansızdır ve bu durumda özel mülkiyet kurumu ortaya çıkışı itibariyle hiç meşru olmamıştır. "Başkaları için yalnızca sahiplendiğimiz şeyin kıt olmadığı durumlarda yeterince bırakırız" denmektedir (Fried, 1995: 230'dan aktaran; Schmitz, 2009: 8). Ancak dünya kaynakları herkese aynı derecede iyi toprak sağlayamayacak kadar kıttır (Schmitz, 2009: 7-8).

James Tully'nin de bahsettiği gibi paranın icadı ile insanların rıza gösterdiği varsayılan eşitsizlik ve adil olmayan mülk dağılımı düşüncesi başkalarına da yeterince iyi kaynak bırakılması düşüncesiyle uyuşmamaktadır. Para, Locke'un teorisinde sınırsız mülk satın almayı haklı göstermek için kullanıldığında etik sorular ortaya çıkarmaktadır. Yanı sıra insanların para ile doğan eşitsizliklere gösterdikler örtük rıza ile ilgili de herhangi bir kanıt sunmamaktadır (Tarlton, 2006: 119- 120).

Proudhon'a göre, insanların mülkiyet haklarına ortak rıza gösterseler dahi, bu adalete aykırı olduğu sebebiyle geçersizdir. Çünkü bu mülksüzlerin, işçilerin mülkiyetten "aforoz edilmesi", tecrit edilmesi anlamına gelmektedir (Proudhon, 2017: 124-127).

Locke doğal haklar teorisiyle özel mülkiyetin haklılığını kanıtladıktan sonra, edinime dair sınırlamaları ortadan kaldırıp ve servet eşitsizliğin önünü açmaktadır (Birdal, 2007: 44). John Locke'un ilk sahiplenmeyi ve dışlamayı meşrulaştıran mülkiyet teorisi başkaları içinde aynı derecede iyi kaynak bırakılması şartına bağlıdır. Günümüz dünyasında binlerce mülksüz kişinin varlığı şartın işlemediğinin ve ilk sahiplenmenin meşru olmadığının kanıtı olarak ileri sürülmektedir (Jasay, 2004: 58).

Locke, doğa yasasına aykırılık oluşturmadan sınırsız birikimin ve servet eşitsizliğinin ortaya çıkışını paranın icadı ile açıklamaktadır. Para bozulmadan saklanabilen ve zenginliği, birikimi arttırmaya teşvik eden araçtır. Başlangıçta insana mülkiyet hakkını veren kendi emeğiyken, başkasının emeğine dayanan mülkiyet mümkün hale gelmiştir. Locke bazılarının bolca mülke sahip olup, bazılarının ise mülksüz kalabileceğini açıkça kabul etektedir. Birçok insan emeğini para karşılığı satmak durumunda kalabilmektedir. Bu sayede toplumun mülksüz kesimi çalışarak, mülk sahipleri

için zenginlik yaratmaktadır. Locke'un teorisinde hizmetkarlar yani işçiler, efendileriyle emekleri üzerine bir anlaşma yapmaktadır (Wood, 2016: 297 -298).

Locke "efendi ve hizmetçi adları tarih kadar eskidir" demektedir. Paranın icadının ardından ortaya çıkan orantısız mülkiyette toprağa sahip olmayanlar sözleşme ile emeklerini başkalarına satarak yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamakta ve ürettiklerini efendilerinin mülkü haline getirmektedir (Locke, 2012: 56).

Ücret karşılığı emeğin başkasına satılması düşüncesi Locke'un teorisine aykırılık teşkil etmemektedir. "Hizmetçimin biçtiği çimenler" pasajı bunun en temel örneğidir. Mülkiyetin yalnızca kendi bedeninin değil başka bedenlerin emeği yoluylada kazanıldığı durumlarda, "hizmetçi" kendi emeğine yabancılaşan işçidir. Emek para karşılığı satın alınmaktadır. Emeğin para karşılığı alınmasıyla, işçinin emeğine yabancılaşması kapitalizmin temel özelliğidir. Locke, kapitalist sınırsız sermeye birikiminin sözcüsü olarak görülmektedir (Tully, 1982: 136).

Toprağa, üretim araçlarının mülkiyetine sahip zengin kesim ile topraktan yoksun kesim arasında sözleşme yoluyla bir hizmet ilişkisi kurulabilmektedir. Toprak sahibinin hizmetindeki kişi üzerindeki otoritesi yalnızca sözleşme konusu ile sınırlıdır. Yaşamı ya da özgürlüğü tehdit edecek otoriteye sahip değildir (Toku, 2003: 66). Locke'un sözleşme özgürlüğü ve insan haklarının muhafazasına dair görüşlerinin çizdiği eşitlikçi tablo mülksüzleri -ücretli emek işçisi-, bir anlamda modern köle haline getirmekle eleştirilmektedir. Toprağa sahip küçük bir azınlık ve mülksüz binlerce insan arasında sözleşme koşullarının üretim araçlarının sahipleri lehine olması pek muhtemeldir. Yaşamını devam ettirmenin yolu emeğini, bedeninin gücünü satmaktan geçen insanlar para kazanabilmek adına ve bir gün mülk sahibi olabilmek arzusuyla modern köleler haline gelmektedir.

Richard Peters, Locke'un hükümet üzerine iki incelemesinin de orjinallik, açıklık ve tutarlılıktan uzak olduğunu yazmaktadır. "Yerleşmiş değişik kaynaklardan alınan malzeme ile vücuda bol gelen bir elbise gibi dikilmiş bu eser, Stuartlar'ın otokratik temayüllerine karşı hazırlanmıştı." Ona göre Locke'un fikirlerinin bu denli ilgi görmesinin sebebi felsefi derinliği ve tutarlılığı değil, mutlak krallıklara karşı verilen mücadele eden insanların fikirlerini ifade ediyor olmasıdır (Peters, 1995: 64-65).

Locke'un öncüsü olduğu liberalizm soyluların ayrıcalıklarını ortadan kaldırmış gibi görünmektedir ancak aslında eşitsizlik sınıf biçiminde varlığını sürdürmektedir.

Eşitsizlikler hukuken ortadan kalkmış gibi görünsede yönetime üretim araçlarının sahipleri egemen olmaya devam etmektedir (Duvarger, 1982: 250).

Locke mülkiyeti kişiliğin bir parçası olarak görürken, burjuvanın mülkiyeti kutsallaştıran tutkusunun sözcülüğünü yapmaktadır. Toprağın yalnızca işlenebileceği kadarına sahip olunması gerektiğini söyleyerek, aristokratların karşısında yer almış ancak ticaretten kaynaklanan sınırsız mülkiyet konusunda sessiz kalmıştır. Mülkiyet hakkının muhafazası konusunda ise fikirleri oldukça nettir. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde mülkiyete bir saldırının ölümle dahi cezalandırılabileceğini söylemektedir (Şenel, 1999: 347-348).

Davies, Locke'un mülkiyet teorisinin kapitalist toprak sahibi sınıf için oldukça çekici göründüğünü ve açgözlü bireylerin eylemlerini haklı göstermekte kullanıldığını söylemektedir (Davies, 2017: 87). Bir sahip, feodal bey ya da kapitalist başka bir kimsenin emeğinin ürünlerini mülk edinebilmektedir. Hizmetinde bulundurduğu kişinin emeğinin ürünü, işverenin mülkü haline gelmektedir. Emek ilk sahiplenme için meşru temel olma vazifesini yerine getirmesinin ardından kişiye yabancılaşabilen bir metaya dönüşmüştür. Sonunda, Locke için, bir insandan ayrılamaz olan tek şey, mülkü elinde tutmak için sahip olduğu soyut kapasitedir (Artur, 1980: 4).

Locke'un mülkiyetin dokunulmazlığına verdiği değer *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinin "yasama iktisarının kapsamı üzerine" isimli bölümünde verdiği komutan ve asker örneğinden anlaşılmaktadır. Locke'a göre bir komutan emri altındaki askere zorunlu koşullarda kurşunların içine yürümesini, koşulsuz itaat etmesini hatta ölmesini emreden komutan askerin servetinden ya da toprağından bir parçayı dahi elinden alamaz, malları üzerinde tasarrufta bulunamaz (Locke, 2012: 92-93).

Wood'a göre, ikinci incelemede özetlenen Locke'un siyaset teorisi, Whig aristokrasisi ile Londralı radikallerin ittifakının teorik bir ifadesi olarak ele alınabilir; mülk sahibi sınıfların çıkarlarını geliştirmek amacıyla radikal düşünceler seferber edilmiştir (Wood, 2016: 292).

Locke'a göre herkes mülk edinme hakkına sahiptir. Rasyonel düşünen bireyin amacı da karını arttırmak ve bu amaçla mülk edinmektir. Ancak günümüz dünyasında 17. yüzyılın aksine mülk edinmek toprağı çitlemekle aynı anlama gelmemektedir. Eşitlik tartışması da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Servet toplumun küçük bir kesimin elinde birleşirken, geriye kalan ve toplumun büyük bölümünü oluşturan kesim emeğinden başka

hiçbir şeye sahip değildir. bu durumda topluma eşitlik kaynaklara erişmek konusunda değil, emek işçisi olmakta eşitlik manasına gelmektedir. Zira herkes işverene ya da sermaye sahibi olmak için eşit imkanlara sahip değildir. Kapitalist toplumlarda yalnızca küçük bir azınlık sermaye sahibi işverenlerdir. Yanı sıra sermaye topluma eşit dağılmadığı için kimin işçi kimim işveren olacağı da tesadüfi değildir. Ortak mülkiyetten bir parçanın özel mülkiyet olması için ayrılmasını ve sınırsız mülk edinmenin yolunu para ile açan Locke'un savunduğu eşitlik ve rıza kavramları kapitalist topluma yansıması bu şekilde açıklanmaktadır (Tosun, 2010: 86).

Davies'e göre, Locke mülk sahibi, Avupa'lı, beyaz erkeğin savunusunu yapmaktadır. Kadınlar, işçiler bu anlamda kişi değildir (Davies, 2017:91). Locke aile içinde kadına ve erkeğe ait hakların eşit olduğunu söylemekle birlikte, kocanın eşi üstündeki otoritesinin doğa temelli olduğunu düşünmektedir. Kadınların eşitliğini kabul etmekte ancak doğal ve siyasal eşitlik arasında bir ayrım yapmaktadır. Doğal eşitlik teorisinden kadınların siyasal haklarına ait bir sonuç çıkmamaktadır (Wood, 2016: 295-296).

Locke'un teorisinde, doğa durumunda müşterek mülkten ayrılan bölüm için toplumun geri kalının rızası aranmamaktadır. Tanrının tüm insanlığa armağanı argümanından edinimci bireyciliğe bu geçişle bir çelişki ortaya çıktığı düşünülmektedir. Her insan tanrının nazarında eşittir ve Tanrı dünyayı tüm insanlara ve hatta henüz doğmamış olanlara eşit olarak vermiştir. Bazı bölümlerin ortak alandan koparılması ve toplumun rızasının aranmaması Tanrının armağanı düşüncesine bir saldırı olarak adlandırılır. Herkesin iyiliği, Tanrı nazarında eşitlik ile *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'nin beşinci bölümünde ele alınan bireyi ve mülkiyeti tanımlayan terimler bir çelişki içermektedir (Tarlton, 2006: 107-109).

Locke insanların özgür ve eşit doğduğunu ve hükümetlerin halkın rızasına dayndığını söylemektedir. Ancak bu görüş bir çelişkiyi beraberinde getirmektedir. yöneticilerin halkın çoğunluğu tarafından seçildiği toplumlarda vatandaşlar yoksulluğu azaltacak tedbirler talep edecektir. Halkın çoğunluğu tarafından iş başına getirilen hükümetler vatandaşların arzularını yerine getirmek ve çıkarlarını korumayı garanti ettiğine göre yoksulluğu azaltmak için zenginlerin mülklerine müdahale edecek midir? Locke *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde devletin ilk görevinin mülkiyeti korumak

olduğu söylemektedir. Bu durumda özel mülkiyetin bekçisi minimal devlet ile eşit birey fikri arasında bir çatışma ortaya çıkmaktadır (Tosun, 2010: 85).

Locke'un siyaset teorisine gelen eleştirilerin bir kısmı ise amprizm ile teorisinin rasyonelizmi arasındaki zıtlık üzerinedir. Sir Leslie Stephen, Locke'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Deneme* isimli eserinde doğuştan gelen ön kabulleri yok saymakta ve bilginin deneyimlerin sonucu olduğu kanısına varmaktadır. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde ise tersine, siyaset teorisini doğa yasası gibi her zaman var olduğu ve doğuştan geldiğini iddia ettiği bir kavram üzerine temellendirmektedir (Milam, 1967: 16).

Şenel de Locke'un siyaset felsefesinde tutarsızlıklar olduğunu ileri sürmektedir. Doğa durumunda doğa yasasının insanın içine işlendiği ve akıl oluyla bulunabileceği savı ile bilgilerin tecrübe yoluyla edinildiğine dair savı birbiriyle çelişkilidir. Yanı sıra Şenel, doğa durumu ve devleti kuran toplum sözleşmesi fikirlerini de eleştirmektedir. "Locke böyle bir sözleşmenin yapıldığını tarihteki hangi deneyiminden çıkarmıştır? Ya da hangi tarihsel belgeye dayandırmaktadır?" (Şenel, 1999: 388). Tarihten ve yaşanmışlıklardan ders çıkartarak yürütülen bir tartışma yerine yarı ciddi, soyut ve tarihsel bir spekülasyon olan doğa durumu üzerine yoğunlaşmaktadır (Peters, 1995: 67).

Doğa yasası gerçek dışı bir söylemdir. Var olsa dahi tamamen açık ve evrensel olmalıdır. Varlığı ve nelerden meydana geldiği konusunda onlarca farklı görüş var olmamalıdır. Bu durumda mülkiyetin doğal bir biçimi bulunmamaktadır. Sadece pozitif yasalar ile tanımlanmaktadır. Tartışmasız ve net olmaktan çok, dinamik bir kavramdır (Davies, 2017: 16-17). Locke'un siyasal toplum öncesini tasvir ettiği doğa durumu, tarihsel bir arka plandan kopuktur, yalnızca ahlaki bir idealdir (Wood, 2016: 290).

Locke'un teorisi Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesine temel sağlamakla eleştirilmektedir. "Başlangıçta her yer Amerika'ydı" derken kıtanın doğa durumunda ve sahiplenilmeye açık oluşunu vurgulamaktadır. Kıta işlenmemiş toprak ile doludur ve çalışkan insanlar için bu israfa son vermek görevdir (Wood, 2016: 307). Sömürgeciliğin savunusu Locke'un *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde bahsettiği mülkiyet teorisine dayandırılmaktadır. Başlangıçta bütün topraklar boş ve işlenmemiştir. İnsanlığın faydası için özel mülke dönüştürülmesi ve işlenmesi gerekmektedir. Hala doğal durumda olduğu varsayılan Amerika kıtasındaki topraklar sahiplenilmek için uygundur (Davies, 2017: 88).

Amerika kıtası için Locke'un düşüncelerini yaptırım olarak kullanmak oldukça kolaydır. Tanrının armağanı olan işlenmemiş onlarca dönüm toprak bahsine *Hükümet*

Üzerine İkinci inceleme'sinde sıklıkla rastlanmaktadır. Amerika'da bolca işlenmemiş toprak ve emek gücü bulunmaktaydı. Locke'un ardından mülkiyet hakkının sınırları düşüncesi unutulmuş ve fikirleri bir kıtanın sömürülmesi için fırsat olarak kullanılmıştır. Sanayi insanlara yeni yollar açmış, farklı yerleşimler ortaya çıkmıştır. Bireysellik düşüncesi de gelişmelere paralel olarak artış göstermiştir. Fikirleri feodalitenin ve kilise egemenliğinin var olmadığı kıtada daha uygulanabilir görünmektedir. Sonunda ortaya çıkan ise bir gün mülk sahibi olma ümidiyle yola çıkmış, günlerini çalışarak geçiren ücretli işçilerdir (Hamilton, 1932: 872).

SONUÇ

17. yüzyıl filozofu olan John Locke'un fikirleri yaşadığı yüzyılı aşmış, günümüze değin etkilerini sürdürmüştür. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme, Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* ve *İnsanın Anlığı Üzerine Bir Deneme* isimli eserleri dünyanın birçok yerinde okutulmuş ve üzerine çalışılmıştır. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinde ayrıntılı biçimde ele aldığı mülkiyet hakkı başta Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Amerikan Anayasası gibi birçok tarihi metinde yer almıştır. Mülkiyete atfettiği değer "mülkiyet filozofu" olarak anılmasına sebep olmuştur.

Çalışma Locke'un mülkiyetten ne anladığını ve siyaset teorisindeki yerini araştırmayı amaç edinmiştir. Avrupa'da feodalitenin yıkılması ve kilisenin gücünü yitirmesiyle başlayan süreçte değişen mülkiyet ilişkileri, liberal düşüncenin gelişimi Locke'un felsefesi temelinde ele alınmıştır.

Avrupa'da siyasal iktidara bakışı kökünden değiştiren, Reform ve Rönesans ile başlayan, Aydınlanma ile hızlanan ve liberalizmin tarih sahnesine çıkmasıyla doruk noktasına ulaşan süreç günümüzde hala gelişimini sürdürmektedir. Yeni doktrin liberalizm, ekonomik sistem ise kapitalizmdir. Modern kapitalist devletlerin Locke'çu prensipler üzerine kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Locke özgürlük, eşitlik, kuvvetler ayrılığı, laik devlet düzeni, direnme hakkı, dinsel hoşgörü gibi fikirleri ile siyasal liberalizmin kurucusu ve Aydınlanma filozofu olarak günümüzde hala önemini korumaktadır. Mülkiyet kavramının önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Locke'un mülkiyeti yaşam, özgürlük, servet temeliyle insanın kendi bedeni ve emeği üzerindeki sahipliğini, dini özgürlük fikriyle laik devleti, yönetimin gücünü doğal hukuk ile sınırlamasıyla sınırlı devlet ve kuvvetler ayrılığı ilkelerini kapsamaktadır. Bu bakış açısıyla mülkiyet Locke'un devlet fikrinin özeğine oturmaktadır.

John Locke'un fikirleriyle temellendirilen, farklı inanç, toplum, kültürden insanları aynı idealde (serbest piyasa ve sınırlı devlet) buluşturan liberalizmin süreç içinde değiştiği ve klasik liberalizmden farklılaştığı gerçektir. 18. yüzyılda altın çağını yaşayan klasik liberalizm, 19. yüzyılda sosyalistler ve nasyonalistlerin saldırıları ardından I. Dünya savaşının yarattığı devletçiliğe dönüş ile zayıflamış; "laissez-faire" gücünü yitirmiş, devletin müdahale alanı genişlemiştir. Refah Devleti modeli Avrupa'ya yayılmıştır.

1929 yılında Büyük Buhranla birlikte liberalizm en büyük darbeyi almıştır. II. Dünya Savaşının ardından ise uzun müddet Keynesyen iktisat modeli uygulanmıştır. Bu dönemde az sayıda kişi liberalizmin ideallerini savunmaya çalışmıştır. Bunlardan biri olan Ludwin von Mises, liberalizme dair görüşleriyle 20. yüzyılın kabul gören liberal düşünürü olmuştur. John Locke'un fikirleri ise Robert Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* isimli eseriyle tekrar gündeme gelmiştir. Sosyal demokratların saldırılarına rağmen varlıklarını sürdüren liberaller Malton Friedman ve Friedrich Hayek ile fikirlerini anlatma çabalarını sürdürmüş, serbest piyasa ekonomisi ve özel mülkiyetin toplum tarafından tekrar benimsenmesine katkıda bulunmuştur. Sosyalizmin Avrupa toplumunda yarattığı korku ve Hayek, Nozick'in görüşleriyle sınırlı devlet ön plana çıkmıştır.

Klasik liberalizmin geri döndüğü ya da piyasalara devlet müdahalesinin tamamen son bulduğunu söylemek mümkün değildir. Liberalizm süreç içerisinde değişime uğramış, neoliberalizm, liberyantalizm gibi şekiller almıştır. Ancak Locke'un öncülüğünde gelişen özgürlük, kuvvetler ayrılığı, hukukun hakimiyeti, devletin rolü, birey ve özel mülkiyetin korunması fikirleri 21. yüzyılda hem siyasi partilerin hem de halkın üzerine tartıştığı konular olmaya devam etmektedir.

Çağımızda mülkiyet çoğunlukla servet olarak algılanmakta, hukuki metinlerde de bu anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de dahil olmak üzere birçok ülkede özel mülkiyetin korunması konusunda yasalar yapılmakta, partiler programlarında özel mülkiyete verilen öneme yer vermekte ve korunacağını garanti etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasın 35. maddesinde ele alınan mülkiyet hakkının gerekçesi mülkiyetin mal-mülk, servet anlamıyla anlaşıldığının ve kullanıldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Maddenin yazılmasının akabinden altında danışma meclisinin maddeyle alakalı gerekçesine yer verilmektedir. Gerekçede, "Madde, birbirine yakın ve birbirleriyle ilgili iki temel hakkı, mülkiyet ve miras haklarını birlikte düzenlemiştir. Mülkiyetin, güvencesi ile ilgili 43. madde, konut dokunulmazlığını güvence altına alan 21. madde birlikte uygulanır. Mülkiyet anayasal güvence altına alınması tek tek menkul ve taşınmaz malları, para ile değerlendirebilen hakları ve mal varlığını toplu olarak ve tabiî olarak üretim araçlarını içeren bir teminattır. Bu teminat, hukuk devletinin gereğidir" denilmektedir. Mecliste en fazla sandalye sayısına sahip parti olan Adalet ve Kalkınma Partisinin proramında "Evrensel standartlara uygun tam tanımlanmış bir hukuk düzenini, güvenilir ve işleyen bir adalet mekanizmasını, garanti altına alınmış mülkiyet haklarını,

güvenilir kurumsal yapıyı, pazara ve kaynaklara serbestçe ulaşma imkanını sağlayacaktır" denilmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da 18 Mart 2003 tarihinde 59. Cumhuriyet Hükümetinin Programını Sunuş Konuşmasında mülkiyet hakkına "Sermaye ve mülkiyet haklarının korunmasını sağlayacak evrensel hukukî çerçeve oluşturulacaktır" sözleriyle yer veriştir.

Locke *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*'sinin beşinci bölümünde mülkiyetin çağımızda anlaşıldığı şekliyle servet-sahiplik anlamını ele almıştır. Özel mülkiyetin (edinimlerin) insanoğlunun tüm refahının ve servetinin kaynağı olduğu düşünmektedir. Doğa durumunda mülk edinmeye bir takım kısıtlamalar getirmektedir. Bunlar emek ile edinme, çürüme ve herkese aynı derecede iyi kaynak bırakılması sınırlamasıdır. Ancak paranın icadı ve siyasal toplumun kurulması doğa durumunda yer verdiği eşitliği ortadan kaldırmaktadır. Paranın bir değişim değeri olarak ortaya çıkması ve insanların değeri üzerinde uzlaşmasıyla adil mülk edinme düşüncesi ortadan kalkmaktadır. Geniş sahiplenmeler servetin toplumun bir kesiminin elinde toplanmasına sebep olmaktadır. Ancak bu durum Locke için bir problem teşkil etmemektedir. Paranın icadının geniş sahiplenmeler doğuracağı ve eşitsiz sahiplenmelerin önünü açacağını kabul etmektedir. Ona göre insanlar paranın değeri üzerinde anlaşarak eşitsizliğe rıza göstermektedir. Mülksüz kesimin emeğini satarak para kazanması, yaşamını sürdürmenin tek yoludur. Ancak Locke için bu eşitsizlik açlığın değil aksine refahın kaynağı olacaktır. Çünkü özel mülkiyet toprağın değer kazanmasını, işlenmesini, ortak refahın gelişmesini sağlayacaktır. Ona göre özel sahiplenmelerin olmadığı toplumda ihtiyaç duyulandan fazla çalışmak için hiçbir sebep yoktur. Bu durum ortak refahın ve servetin gelişmesinin önündeki en temel engeldir.

Eşitsizliğe gösterilen gönüllü rıza fikri Locke'un teorisine yöneltilen eleştirilerin konusunu olmaktadır. Locke liberalizm ve kapitalizm kavramlarını kullanmamış, hatta eşitsizliğin hakim olduğu toplumsal düzenin tasvirini yapmak niyetinde olamamış olsa dahi, emeğin yabancılaştığı ve sınıfsal hiyerarşinin yaşandığı günümüz toplumlarına felsefi bir temel hazırlamıştır. Fikirlerinin gelişim sürecindeki tarımsal kapitalizmle kesişmesi, ilerleyen dönemlerde sermayeyi elinde bulunduranların eşitsizliği meşrulaştırmada kullandığı bir temel haline gelmesine sebep olmuştur. Locke'un fikirleri başta İngiltere olmak üzere Avrupa burjuvazisinin sesi olması sebebiyle ün kazanmıştır. Ancak Locke'un öncüsü olduğu liberalizmin yasal ve vicdani özgürlük fikirleriyle kapsaycı ve ilerici fikirler

çağrıştırdığı gerçeği inkar edilemezdir. Locke mülkiyeti süje olarak gördüğü bireyin özgürlüğüne dair çözümlemeler yaptığı araçsal bir kavram olarak görmektedir.

Çalışma sürecinde amaç, servet anlamıyla mülkiyet kavramının önemini ve Locke'un teorisindeki yerine reddetmeden geniş mülkiyet kavramının anlamı, metinleri ve fikirlerinde yer alışının analiz edilmeye çalışılmasıdır. Locke'un edinime dair fikirlerinin yanı sıra mülkiyet kavramı bugün temel insan hakları içinde saydığımız özgürlük ve yaşamı da içine almaktadır. Sınırlı devlet ve direnme hakkı ilkelerinin anlaşılması metinlerin geniş mülkiyet tanımı çerçevesinden okunmasıyla mümkün olacaktır. Locke mülkiyet anlatısına bir doğa durumu tasviriyle başlamaktadır. Doğa durumu tüm insanların eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu, doğa yasası tarafından yönetilen bir barış halidir. Mülkiyet doğa durumunda en temel haklardan biridir. Locke'un mülkiyeti doğa durumu ile açıklaması, hakkın devletten kaynaklanmayan aksine ondan bağımsız ve dokunulmaz bir alan olduğu vurgusuna neden olmaktadır.

Toplum sözleşmesiyle kurulan siyasal iktidarın amacı mülkiyeti koruma altına almaktır. İnsanlar, doğa durumunda tarafsız bir yargıcın eksikliğinin mülkiyet haklarını güvensiz hale getirmesi sonucunda devlet çatısı altında birleşmeleri ile sonuçlanan, bir sözleşme yapmaktadır. Devletin yegane amacı doğa durumda güvensiz olan mülkiyete koruma sağlamaktır. Devlet hiç kimsenin mülkiyetini rızası olmadan elinden alma yetkisine sahip değildir. Devlet vatandaşlarının yaşamına özgürlüğüne ve mallarına müdahale etmemelidir. Çünkü mülkiyet siyasal toplum öncesi doğal bir haktır ve devletin yasaları doğa yasaları üzerine şekillenmektedir. Doğa yasasını kavrama kabiliyetine (akla) sahip her insan için siyasal toplumdan elde edilen menfaat mülkiyetin güvenliğinin sağlanmasıdır. Locke mülkiyet kelimesini sürekli olarak bu bilinç ile kullanmıştır. Yönetimin çözülmesini anlatırken de menfaatleri ihlal edilen yani yaşamları, özgürlükleri ve malları yöneticiler tarafından tehdit edilen bireylerin itaat yükümlülüğünü terketmeleri sürecini ele almıştır. Locke'un ayırt edici özelliği, bireylerin maddi olmayan mülkleri, kendi bedenleri üzerindeki sahiplikleri ve doğal hakları yoluyla siyasi çıkara haiz olduğu şeklindeki fikirlerinin tutarlılığından kaynaklanmaktadır.

Locke'un fikirleri doğumundan itibaren sürmekte olan İngiliz siyasetinin karmaşası içinde şekillenmiştir. Lord Shaftesbury ile olan dostluğu da fikir dünyasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Shaftesbury, mutlakiyetçiliğin en güçlü muhaliflerinden biridir. Locke'un mutlakiyetçiliğe karşı görüşlerini içeren *Hükümet Üzerine Birinci*

*İnceleme'*si ve devrimin ardından yayınlanan *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'*si yaşanan değişimin, devrimin meşruiyetini kanıtlamak amacı taşımaktadır.

Feodalitenin çözülme sürecinde krala kayan güç, İngiliz Devrimin akabinde parlamentonun eline geçmiştir. Parlamento içinde ise güç dengesi Avam Kamarasının lehinedir. Liberal (özgürlükçü) fikirlerin hakim olduğu yeni süreçte Locke'un fikirleri ile anlatımını bulmuştur.

Çalışma Locke'un mülkiyet tanımının hem çağımızda çağrıştırdığı şekliyle servetten daha geniş bir anlamda kullanıldığının ve liberal ilkelerin başta özgürlük olmak üzere birçok ilkesini kapsadığının hem de liberalizmin ortaya çıkışı, gelişimi, Locke'un liberal teoriye katkıları ve liberal-kapitalist toplumlarda mülkiyet ilişkilerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Çalışma kapsamında edinim ve mülkiyet kavramları ve iki kavram arasındaki fark araştırılmıştır. Bu kapsamda Locke'un siyaset teorisinin merkezinde yer alan eserleri *Hükümet Üzerine Birimci İnceleme* ve *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* incelenmiştir. Yanı sıra liberalizmin gelişim süreci unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır. Locke'un siyaset felsefesinin temelinde yer alan mülkiyet kavramın siyasal liberalizmin gelişimine katkısı araştırılmıştır. Günümüz modern devletlerinin dayandığı liberal ilkelerin ve temel insan hakları prensiplerinin anlaşılması için Locke'un siyaset felsefesinin mülkiyet tanımı özelinde analizi yapılmıştır. Birçok tarihi metne kaynaklık eden "yaşam, özgürlük, mülk" düşüncesinin siyasi liberalizmin ilkeleri olan özgürlük, bireycilik, hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet ilkeleri ile bağlantısı tespit edilmiştir. Locke'un metinlerinin, kaynaklık ettiği tarihi metinlerin ve günümüz hukuki metinlerinin incelenmesi ile çalışmanın hipotezinde ileri sürüldüğü şekilde Locke'un mülkiyet tanımı ile günümüzdeki mülkiyet anlayışı arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mülkiyet kavramı öncelikle doğa yasası temelinde ele alınmış, daha sonra devlet çatısı altında gelişimi incelenmiştir. Gelecekte Locke ve Locke'çu mülkiyet üzerine yapılması planlanan çalışmalarda "kendi bedenine sahiplik anlamında mülkiyet" ve Locke'un köleliğe dair fikirleri literatüre sağlayacağı katkı açısından çalışmaya değer konulardır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2011). *Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali; Yalçınkaya, Ayhan (2013). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Aktan, Coşkun Can (1994). *Gerçek Liberalizm Nedir?*, İzmir: T Yayınları.

Aktan, Çoşkun (2018). Mülkiyet Hakları Felsefesi, *Emek ve Toplum*, 7(7), 195-214.

Aktan, Coşkun Can (Ed.) 2020. *Hukuk ve İktisat Yaklaşımından Mülkiyet Hakları*, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Akıllıoğlu, Tekin (1989). Temel Hakların Gelişmesi Üzerine Bazı Düşünceler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1), 161-194.

Anstey, Peter; Burrows, John (2009). John Locke, Thomas Sydenham, and The Authorship of Two Medical Essays, *Electronic British Library Journal* 3,1-42.

Artur, Chris (1980). Personality and The Dialectic of Labour and Property Locke, Hegel, Marx, *Radical Philosophy Archive,* 26(1), 3-15.

Ashford, Nigel (2015). *Özgür Toplumun İlkeleri*, (Çev. Can Madenci), Ankara: Liberte Yayınevi.

Azizova, Dilyara (2018). Locke and Hume on Property, *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), 97-107.

Baldwin, Jason (2004). Mülkiyet Ve Ahlaki Hayat, (Çev. Zeynep Kopuzlu), *Liberal Düşünce Dergisi*, 9, 33-36.

Birdal, Murat (2007). Locke's Theory of Property and Its Marxist Critique: Locke And Marx On Property Rights and Individual Liberties, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 57(1), 39-61.

Birler, Ömür (2014). *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler: Liberalizm*, (Haz. Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin), İstanbul: Yordam Kitap, 299-313.

Bix, Brain (2004), Doğal Hukuk: Modern Gelenek, (Çev. Ertuğrul Uzun), *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 291-343.

Bouillon, Hardy (1998). *John Locke*, (Çev. Ali İbrahim Savaş), Ankara: Liberte Yayınları.

Brubaker, Stanley (2012). Comingin to One's Own: John Locke's Theory of Property, God, and Politics, *The Review of Politics*, 74, 207-232.

Buckle, Stephen (2001). Tully, Locke and America, *British Journal For The History of Philosophy,* 9(2), 245-281.

Caniklioğlu, Meltem(1996). *Siyasi İdeolojiler- Liberalizm*, İstanbul: BDS Yayınevi.

Carnoy, Martin (2014). *Devlet ve Siyaset Teorisi*, (Ed. Simten Çoşar), (Çev, Simten Çoşar, Aykut Örküp, Mehmet Yetiş), Ankara: Dipnot Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2017). *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.

Chumbita, Joan Severo (2018). Property Requirements and Political Participation in the Works of John Locke, *Revista de Filosofía Journal*, 55, 337-366.

Conway, David (2011). Klasik Liberalizm, (Çev. Atila Yayla), *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(64), 85-90.

Copleston, Frederick (1998). *Copleston Felsefe Tarihi Hobbes Locke*, (Çev: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.

Cranston, Maurice (1968). *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri*, İstanbul: Milliyet Kültür Kulübü.

Çakmakkaya, Eda (2017). Özel Mülkiyet Bağlamında Özgürlük Sorununa Bir Bakış: Locke ve Rousseau'da Köle-Efendi İlişkisi, *Dört Öğe Dergisi*, 5(11), 113-130.

Çelik, Murat; Dağ Mehmet (2017). Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme, *BEU Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(3), 50-70.

Çetin, Halis (1996). Liberalizm Tarihi Kökenleri, Felsefi Kökenler, Temel İlkeleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Çetin Halis (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 2(1). 219-237.

Çetin, Halis (2002). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri, C.*Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 3(1), 79-96.

Çulhaoğlu Metin (2001). Kapitalist Özel Mülkiyetin Karşısında Kamusal Mülkiyetin Temelleri, *Toplum ve Hekim*, 16 (1), 3-8.

Davies, Margeret (2007). *Propetery, Meanings, Histories, Theories*, Oxon: Routledge Cavendish Press.

Dewhurst, Kenneth (1958). Locke and Sydenham on The Teaching of Anatomy, *Medical History Journal*, 2(1). 1-22

Didier, Jean (2009). *John Locke*, (Çev. Atakan Alınörs), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Doğan, Aysel (2007). Özel Mülkiyet Hakkının Temeli Olarak Emek, *AÜHFD Dergisi*, 56(3), 83-97.

Dunn, John (2008). *Locke*, Çev. Fatoş Dilber, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Durkheim, Emile (2012). *Hobbes Üzerine*, (Çev. Melike Odabaş), İstanbul: AlfaYayınları.

Duvarger, Maurice (1982). *Siyaset Sosyolojisi Siyasal Bilimin Öğeleri*, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları.

Dünya Politika Ansiklopedisi (1967). (Ed. Ahmet Angın), Kitapçılık LTD Yayınları, Büyük Ansiklopediler Serisi No:3, İstanbul.

Ekmekçi, İdil Su (2013), John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine, *TBB Dergisi*, 106, 205-214.

Erdoğan, Mustafa(1993). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Eren, Gizem Leyla (2016). Aydınlanma Felsefesinin Ekonomi Politiği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Erkul, Hüseyin; Kara, Hüseyin; Şimşek, Savaş (2016). ABD ve Almanya Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması, *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 14(27), 33-58.

Evren, Mehmet (2015). John Locke ve John Rawls Liberalizminin Karşılaştırılması, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Feser, Edward (2007). *The One World Thinkers Series: Locke*, Oxford: A One World Book.

Foldvary, Fred (2014). *The Market Economy*, New Jersey: Business Expert Press.

Friedman, Milton (2007). "Milton Friedman'la Piyasalar, Hayek, Özgürlükler Üstüne," (Çev. Mustafa Acar), *Liberal Düşünce Dergisi*, 12(48), 181-197.

Gauthier, David (1977). Why Ought One Obey God? Reflections on Hobbes and Locke, *Canadian Journal of Philosophy* ,7(3), 425- 446.

Gemalmaz, Burak (2018). *Mülkiyet Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi* – 6, Ankara: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri.

Gencer, Bedri (2013). Liberalizmin Kalbine Yolculuk, *Liberal Düşünce Dergisi*, 18(69-70), 245-268.

Goodin Robert; Pettit, Philip; Pogge, Thomas (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesi Klavuzu*, (Çev. Simten Coşar), Ankara: Dipnot Yayınları.

Gökçe, Fuat; Tunç, Ahmet; Koçak, Yüksel (2015). Sosyalizmden Kapitalizme, Geçiş Ekonomilerinin Hukuki Normlarında Neo-Liberal İzler: Azerbaycan, I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi. Kars-Türkiye, 1- 3 Ekim 2015, 235-248.

Göze, Ayferi (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.

Grant, Ruth (1987). *John Locke's Liberalism*, Chicago: University of Chicago Press.

Gronow, Jukka (2016). *On the Formation of Marxism: Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy*, Boston: Brill Press.

Hamilton, Walton (1932). Property According to Locke, *The Yale Law Journal*, 41(6), 864-880.

Hartogh, Govert den (1990). Tully's Locke, *Political Theory Dergisi*, 18(4), 656-672.

Hayek, Friedrich August Von (2009). Liberalizm, (Çev, Ünsal Çetin), *Liberal Düşünce Dergisi*, 14(55), 197-224.

Hettinger, Edwin (1989). Justifying Intellectual Property, *Philosophy and Public Affairs*, 18(1), 31-52.

Heywood, Andrew (2011). *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek), (Ed. Buğra Kalkan), İstanbul: Adres Yayınları.

Heywood, Andrew (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları.

Hobhouse, L. T.(1964). *Liberalism*, London: Oxford University Press.

Hobsbawm, Eric (2003). *Devrim Çağı 1789-1948*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitapevi.

Isaac, Jeffrey (1987). Was John Locke A Bourgeoıs Theorıst?: Acrıtıcal Appraısal Of Macpherson And Tully, *Canadian Journal of Political and Social Theory*, 11(3), 107-129.

İşçi, Mehmet (2012). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.

Jasay, Anthoney (2004). Property And Its Enemies, *Philosophy Journal*, 79, 57-66.

Kalkan, Buğra (2013). Klasik Liberalizm Geleneğinde Kendiliğinden Doğan Düzen Kavramının Gelişimi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kama, Özge (2009). Kurumlar ve Mülkiyet Hakları İktisadı: Üç Deneme, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Kant, Immenual (1982). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Kant, Immenuel (1984). *Seçilmiş Yazılar Felsefe Yazıları "Aydınlanma Nedir*" , (Çev. Nejat Bozkurt), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kar, Sait (2014). Din Aydınlanma ve Eleştirisi, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 173-192.

Karataş, Zeki (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.

Karol, Soltan (2003). Natural Law, Universal Human Rights And Science, *The Good Society Journal*, 12(3), 20-26.

Kaymak, Muammer (2011). *"Sanayi Devrimi Neden İngiltere'de Gerçekleşti? Karşılaştırmalı Bir Makro Tarih Denemesi"*, (Der. Hakan Mıhcı) İktisada Dokunmak, Ankara: Phoenix Yayınevi, 163-185.

Kim, Uichol (1995). *Individualism And Collectivism : A Psychological, Cultural And Ecological Analysis*, Copenhagen: NIAS Press.

Kıllıoğlu, İsmail (2015). Aydınlanma'nın Felsefi Temellerinin Tartışılması, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 333-359.

Leyden, Won (1956). John Locke And Natural Law, *Philosophy Journal*, 31(116), 23-35.

Locke, John (1993). *Political Writings*, Harmandsworth: Penguin Books.

Locke, John (1999). *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, (Çev. İsmail Çetin), İstanbul: Engin Yayıncılık.

Locke, John (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. (Çev. Fahri Bakırcı), Ankara: Babil Yayıncılık.

Locke, John (2007). *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*. (Çev. Fahri Bakırcı), Ankara: Kırlangıç Yayınevi.

Locke, John (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Fahri Bakırcı), Ankara: Ebabil Yayınları.

Locke, John (2013). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (Çev. Melih Yürüşen), Ankara: Liberte Yayınları.

Lowe, Jonahtan (2005). *Locke*, Oxon: Taylor and Francis Group.

Mack, Eric (2013). *John Locke*,(Ed.John Meadowcroft), New York: Bloomsbury Academic and Professional.

Machan, Tibor (2004). Mülkiyet Hakları ve Kapitalizmi Savunmak, (Çev. Bahadır Akın), *Piyasa Dergisi*, 9, 21-30.

Marx, Karl (2000). *Selected Writings*, (Ed. David Mclellan), New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Marx, Karl (2013). *1844 El Yazmaları*, (Çev. Murat Belge), İstanbul: Birikim Yayınları.

Marx, Karl; Engels, Fredirick (2017). *Gotha ve Erfurt Programları Üzerine*, (Çev. Erkin Özalp), İstanbul: Yordam Kitap.

Merrill, Thomas; Smith, Henry (2010*). Property: Property*, London: Oxford Üniversitesi Yayınları

Milam, Max (1967). The Epistemological Basis of Locke's Idea of Property, *The Western Political Quarterly*, 20(1), 16-30.

Mises, Ludwig Von (2004). *Anti-Kapitalist Mentalite*, (Çev. Yusuf Şahin), Ankara: Liberte Yayınları.

Mises, Ludwig Von (2005). *Liberalism : The Classical Tradition*, İndianapolis: Liberty Fund.

Mill, John Stuart (1986). *Faydacılık,* (Çev. Nazmi Coşkunlar), M.E.B.Yayınları, İstanbul. (1988) Hürriyet, (Çev: Mehmet Osman Dostel), M.E.B.Yayınları, Ankara.

Nozick, Robert (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (çev. Alişan Okta), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Olsthoom, Johan (2019). Self-Ownership and Despotısm: Locke On Property in The Person, Divıie Dominium Of Human Life, and Rights-Forfeiture, *Social Philosophy and Policy Journal*, 35(2), 242-263.

Parker, Kim Ian. (2004). *The Biblical Politics of John Locke*, Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

Parry, Geraint (2013). *Political Thinkers volume VIII*, New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Parsons, John (1969). Locke's Doctrine of Property, *Social Research*, 36(3), 389-411.

Peters, Richard (1995). *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, (Çev. Nejat Muallimoğlu), (Ed. Maurice Cranston), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayın.

Pojman, Louıs (2006). *Ethichs: Discovering Right And Wrong*, Belmont: Thomson Wadsworth.

Proudhon, Joseph (2017). *Mülkiyet Nedir?*, (Çev. Fatma Zehra Çolak), İstanbul: Öteki Yayınevi.

Rapaczynski, Andrzej (1981). Locke's Conception of Property and the Principle of Sufficient, *Journal of the History of Ideas*, 42(2), 305-315.

Raynaud, Philippe (2003). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Haz. Stephane Rials), (Çev. Necmettin Kamil Sevil), İstanbul: İletişim Yayınları.

Richards, Judith; Mulligan, Lotte; Graham, John (1981). "Property" and "People": Political Usages of Locke and Some Contemporaries, *Journal of the History of Ideas*, 42(1), 29-51.

Rommen, Heinrich (1998). *The Natural Law: A Study İn Legal And Social History and Philosophy*, Indianapolis: Liberty Fund, Incorporated.

Rousseau, Jean-Jacques (2013). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizligin Kaynağı*, (Çev. Rasih Nuri İleri), İstanbul: Say Yaınları.

Ruhi, Muhammet Emin (2018). 1789 *Fransız Devrimi Birinci Kitap Fransa'da Liberal Devrim ve Sieyes*, İstanbul: Legal Kitapevi.

Sabine, George Holland (1973). *A History of Political Theory*, Hinsdale: Dryden Press.

Sakamoto, Tatsuya (2008). *A Companion to Hume: Hume's Economic Theory*, (Ed. Elizabeth Radcliffe), Hong Kong: Blackwell Companions to Philosophy, 377- 387.

Sarıca, Murat(1983). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi,* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Savran, Sungur (1997). Devlet Mülkiyeti: Toplumsal Mülkiyete Giden Yol, Sınıf Bilinci Dergisi, 19, 72-83.

Schmitz, David (2009). Mülkiyet Kurumu, (Çev. Bican Şahin), *Liberal Düşünce Dergisi*, 53(54), 5-23.

Silier, Yıldız (2011). Marx ve Rousseau: Eşitsizlik Ve Özgürlük, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 55, 139-154.

Smith, Adam (2006). *Milletlerin Zenginliği,* (Çev. Haldun Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Smith, Adam (2008). *Milletirin Zenginliği*, (Çev. Haldun Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Syneder, David (1986). Locke on Natural Law and Property Rights, *Canadian Journal of Philosophy*, 16(4), 723- 750.

Şenel, Alaeddin (1986). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Ankara: Teori Yayınları.

Şenel, Alaeddin (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Tannenbaum, Donald; Schultez David (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri,* (Çev. Fatih Demirci), Ankara: Adres Yayınları.

Tarlton, Charles (2006). Does Chapter 5 Of Locke's Second Treatise, 'Of Property,' Deconstruct Itself? , *Philosophy*, 81(1), 107-127.

Tavani, Herman (2005). Locke, Intellectual Property Rights, and the Information Commons, *Ethics and Information Technology*, 7, 87–97.

Tayyar, Ayşegül; Çetin, Birol (2013). Liberal İktisadi Düşüncede Devlet, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 14(1), 107-120.

Toku, Neşe (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Ankara: Liberte Yayınları

Tosun, Cengiz Mesut (2010). Liberalizm Ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 81-94.

Tuckness, Alex (2008). John Locke and Public Administration, *Administration and Society,* 40(3), 253-270.

Tully, James (1982). *A Discourse On Property John Locke And His Adversaries*, New York: Cambridge University Press.

Türkeri, Mehmet (2005). Etik Tarihindeki Temel "Doğal Yasa" Anlayışları ve Bu Anlayışlardaki Dini Unsurlar, *D.E U.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 135-164.

Türköne, Mümtaz Er (2007). *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınları.

Ümit Eylem (2003). *Aydınlanma Çağı ve Burjuva Devrimlerinde Düşünce Özgürlüğü*, HFSA Hukuk Felsefe Ve Sosyoloji Arkivi 17, (Haz. Hayrettin Ökçesiz), İstanbul Barosu Yayınları, 137-147.

Ünal, Şeref (1995). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu*, Tbmm Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 69, Ankara: TBMM Basımevi.

Ünaldı, Elif Yeşim (2002). Liberal Düşüncenin Temeli Olarak John Locke'ta Devlet Fikri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yay, Serdar (2020). Haklar ve Özgürlükler Bildirgelerinde Mülkiyet Haklarının Korunmasına Dair Kurallar, (Ed. Çoskun Can Aktan), İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları, 126-141.

Yayla, Atilla (2002). *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.

Yüksel, Hasan (2014). Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 19(2), 257-273.

Zelgüt, Solmaz (2010). *Dört Adalı Hobbes- Locke- Berkeley- Hume*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Zorzi, Graedon (2019). Liberalism and Locke's Philosophical Anthropology, *The Review of Politics*, 81(2), 183–205.

Waldrow, Jeremy (1983). Two Worries About Mixing One's Labour, *The Philosophical Quarterly*, 33(130), 37-44.

Ward, Lee (2010). *John Locke ve Modern Yaşam*, Cambridge: Cambridge University Press,

Wood, Ellen (2003). *Kapitalizmin Kökeni Geniş Bir Bakış*, (Çev. Cevdet Aşkın), Ankara: Epos Yayınları.

Wood, Ellen (2016). *Özgürlük Ve Mülkiyet : Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, (Çev. Oya Köymen), İstanbul: Yordam Kitap.

Woolhouse, Roger (2011). *John Locke*, (Çev. Akın Terzi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

Hill, Lisa; Nidumolu, Prasanna (2020). The Influence of Classical Stoicism on John Locke's Theory of Self-Ownership, https://doi.org/10.1177/0952695120910641, (Erişim Tarihi: 02.04. 2020).

Rupert, Charles (2017). Locke, Marx, and Two Theories of Labor, https://thenextsystem.org/sites/default/files/2017-07/Rupert_GraduateFirst.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04. 2020).

https://sozluk.adalet.gov.tr/, (Erişim Tarihi: 20.07.2020).

https://sozluk.gov.tr/, (Erişim Tarihi: 20.07.2020).

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf, (Erişim Tarihi:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde Gerekçeli https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (Erişim tarihi: 20.07.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı : Kurtağzı, Tuğçe
Uyruğu : TC
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.03.1995/ İstanbul
Telefon : 0505 641 4646
E-mail : tugcekurtagzi@hotmail.com

Derece	***EğitimBirimi***
Yüksek lisans	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Anabilim Dalı
Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce